

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*«Ανίχνευση στερεοτυπικών απεικονίσεων του “άλλου” σε
παιδικά κόμικς: η περίπτωση του Ντόναλντ Ντακ»*

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ραγάζου Σταυρούλα

A.M.: 0215105

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:

Μάγος Κωνσταντίνος, Επίκουρος Καθηγητής

Πανταζής Βασίλειος, Καθηγητής

Στους γονείς μου,

Γιώργο και Κατερίνα

και στην αδελφή μου,

Μαρία, με πολλή αγάπη

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	6
Α' ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	
1^ο Κεφάλαιο: Κόμικς	12
1.1. Μία απόπειρα εννοιολογικού προσδιορισμού των κόμικς και των γνωρισμάτων τους	12
1.2. Ιστορική αναδρομή των κόμικς	14
1.3. Η λογοτεχνική και παιδαγωγική αξία των κόμικς ως μέσου και η συμβολή τους σε άλλους τομείς της ζωής	17
A) Έρευνες στην ξένη βιβλιογραφία	18
B) Έρευνες στον ελληνικό χώρο	22
2^ο Κεφάλαιο: Στερεότυπα και Προκαταλήψεις	24
2.1. Διασαφήνιση της έννοιας των «στερεοτύπων»	24
2.2. Διασαφήνιση της έννοιας της «προκατάληψης»	27
2.3. Σύγκριση των εννοιών «στερεότυπο» και «προκατάληψη» και η σχέση τους με το «ρατσισμό»	29
2.4. Στερεοτυπική και προκατειλημμένη σκέψη στην παιδική ηλικία	31
A) Στερεότυπα που αφορούν την εθνικότητα, φυλή	35
B) Στερεότυπα που αφορούν το φύλο	38
Γ) Στερεότυπα που αφορούν την τρίτη ηλικία	40
Δ) Στερεότυπα για την παιδική ηλικία - Πώς αντιλαμβάνονται τα ίδια τα παιδιά την παιδική ηλικία;	42
E) Στερεότυπα σχετικά με την κοινωνική τάξη: το παράδειγμα της οικονομικής ευμάρειας	44
ΣΤ) Στερεότυπα σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση: το παράδειγμα της παχυσαρκίας και της γενικότερης εμφάνισης	45

3^ο Κεφάλαιο: Στερεότυπα σε κόμικς - Στερεότυπα στο έργο του Καρλ Μπαρκς (Carl Barks) 49

3.1. Έρευνες αναφορικά με στερεότυπα σε κόμικς σχετικά με τη φυλή, το φύλο και την τάξη 49

3.2. Λίγα λόγια για τον δημιουργό Καρλ Μπαρκς 50

3.3. Στερεότυπα στα έργα του Καρλ Μπαρκς 54

Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

4^ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία για την υλοποίηση της έρευνας 59

Μεθοδολογία της έρευνας 59

5^ο Κεφάλαιο: Ανάλυση στερεοτυπικών απεικονίσεων του «άλλου» στα κόμικς του Μπαρκς 62

5.1. Κατηγορία των φυλετικών στερεοτύπων 62

A) Στερεοτυπική απεικόνιση λαών - αποκηρύξεων της φαντασίας του Μπαρκς 62

B) Στερεοτυπική απεικόνιση ατόμων αραβικής καταγωγής 71

Γ) Στερεοτυπική απεικόνιση ατόμων ασιατικής καταγωγής 73

Δ) Στερεοτυπική απεικόνιση ατόμων αφρικανικής καταγωγής 77

E) Στερεοτυπική απεικόνιση των αυτόχθονων λαών της Αμερικής 81

ΣΤ) Στερεοτυπικές απεικονίσεις άλλων λαών 86

5.2. Κατηγορία των έμφυλων στερεοτύπων 89

5.3. Στερεότυπα για τους ηλικιωμένους 96

5.4. Στερεότυπα για την παιδική ηλικία 103

5.5. Στερεότυπα κοινωνικής τάξης 112

5.6. Στερεότυπα εξωτερικής εμφάνισης 118

5.7. Γενικά στερεότυπα (άτομα με ειδικές ανάγκες, με ευάλωτο χαρακτήρα, ψυχικά ασθενείς) 124

6^ο Κεφάλαιο: Συμπεράσματα - Συζήτηση	129
Παράρτημα 1: Στερεοτυπικές απεικονίσεις ανθρώπων με κριτήριο την εθνικότητα, καταγωγή τους	136
Παράρτημα 2: Έμφυλες στερεοτυπικές αναπαραστάσεις ατόμων	151
Παράρτημα 3: Στερεοτυπικές απεικονίσεις των ηλικιωμένων	160
Παράρτημα 4: Στερεοτυπικές αναπαραστάσεις των παιδιών και νεαρών ατόμων	166
Παράρτημα 5: Στερεοτυπικές απεικονίσεις της κοινωνικής τάξης	171
Παράρτημα 6: Στερεοτυπικές απεικονίσεις της εξωτερικής εμφάνισης	175
Παράρτημα 7: Γενικότερες στερεοτυπικές αναπαραστάσεις	181
Βιβλιογραφία	183

Εισαγωγή

Από μικρό παιδί, η ανάγνωση παραμυθιών, εικονογραφημένων ιστοριών και λογοτεχνικών βιβλίων ήταν μια ενασχόληση με την οποία μου άρεσε να καλύπτω τον ελεύθερο μου χρόνο. Τα κόμικς αποτελούσαν και αυτά ένα από τα αναγνώσματα που επέλεγα να διαβάζω. Ακόμη και τώρα, που έχω πλέον μεγαλώσει, όταν διαθέτω λίγο χρόνο και βρεθεί κατά τύχη κάποιο στα χέρια μου, από αυτά που έχει ο μικρός μου ξάδελφος, μπορεί να βυθιστώ στις αμέτρητες σελίδες του και να «χαθώ» μέσα στις περιπέτειες στις οποίες λαμβάνουν μέρος οι ήρωες, αισθανόμενη ότι συμμετέχω κι εγώ σε νοητό πάντα επίπεδο μέσα σε αυτές. Έχω δει ακόμα εκτός από παιδιά και μεγάλα σε ηλικία άτομα να κρατούν στα χέρια τους ιστορίες αγαπημένων τους ηρώων και να τις διαβάζουν σιωπηλά ή ακόμη και φωναχτά, στα παιδιά τους, γεμάτοι από συγκίνηση, λαχτάρα και ακόμη από ένα γλυκό και συνάμα πικρό συναίσθημα για το πέρας μιας εποχής, της εποχής που ήταν παιδιά.

Αναφορικά με τα θετικά στοιχεία των κόμικς θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αποτελούν ένα ευχάριστο ανάγνωσμα, καθώς και μια ωφέλιμη αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου τόσο των μικρών όσο και των μεγάλων σε ηλικία ατόμων. Τα κόμικς εξακολουθούν να συναρπάζουν και να εισάγουν όποιον τα διαβάζει στο μαγικό κόσμο των ηρώων και των περιπετειών τους, που εκτυλίσσονται μέσα στις σελίδες τους. Πολλές φορές όμως αν τα παρατηρήσουμε πιο προσεκτικά, περιέχουν στερεοτυπικές εικόνες της «διαφορετικότητας», με όποιο χαρακτηριστικό μπορεί αυτή να περιγραφεί. Εφόσον, τα κόμικς αποτελούν αγαπημένο ανάγνωσμα των παιδιών, όπως προαναφέρθηκε, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και αποτελεί πρόκληση να εντοπιστούν και να αναδειχθούν οι στερεοτυπικές απεικονίσεις του «διαφορετικού», που παρουσιάζονται μέσα σε αυτά, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζονται τα παιδιά, πράγμα που συνιστά και το κεντρικό θέμα της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας: «Ανίχνευση στερεοτυπικών απεικονίσεων του “άλλου” σε παιδικά κόμικς: η περίπτωση του Ντόναλντ Ντακ». Σκοποί της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθεί αν τα κόμικς αναπαράγουν στερεοτυπικές απεικονίσεις του «άλλου», τι είδους στερεότυπα διακονίζουν, καθώς και με ποιον τρόπο αυτά τα στερεότυπα επηρεάζουν την παιδική σκέψη.

Καθημερινά ερχόμαστε σε επαφή με προκατειλημμένες συμπεριφορές και στερεοτυπικές αντιλήψεις, οι οποίες καλλιεργούνται κατά κύριο λόγο μέσα στους κόλπους της οικογένειας, μεταδίδονται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, ακόμα και μέσα στον εκπαιδευτικό χώρο. Πόσες φορές δεν έχουμε ακούσει σε συζητήσεις, σε παρέες, σε διαδρόμους, σε μέσα μαζικής μεταφοράς, να αναπαράγονται τέτοιου είδους αντιλήψεις; Πόσες φορές έχουμε ακούσει σε δελτία ειδήσεων να κατηγορείται ένας «ξένος» για διάρρηξη σε διαμέρισμα χωρίς όμως να υπάρχουν αδιάσειστα στοιχεία, που να το αποδεικνύουν; Ενώ σε συζητήσεις θα έχουμε παρατηρήσει οι περισσότεροι να γίνεται λόγος «για μια γυναίκα με παραπάνω κιλά, που θεωρείται άσχημη», «για έναν ηλικιωμένο που έχει χάσει τα λογικά του», «για ένα παιδί που λόγω της μικρής του ηλικίας θεωρείται ότι στερείται υπευθυνότητας και άρα, δεν πρέπει να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες». Όλες οι παραπάνω διατυπώσεις το μόνο που κάνουν είναι να έχουν ρατσιστική χροιά, «εκπέμποντας» αρνητισμό για το διαφορετικό και να διαμορφώνουν την εντύπωση ότι υπάρχει ένα και μοναδικό πρότυπο έθνους, γυναικείου ή ανδρικού φύλου, εξωτερικής εμφάνισης, παιδιού ή ηλικιωμένου ατόμου. Με αυτόν τον τρόπο κανονικοποιείται, το πρότυπο που θεωρείται ως ιδανικό από την κοινή γνώμη και όλες οι υπόλοιπες αποχρώσεις του διαφορετικού αντιμετωπίζονται στερεοτυπικά, ρατσιστικά και ως αποκλίσεις από το «κανονικό».

Για να φέρω εις πέρας, την έρευνα των στερεοτυπικών απεικονίσεων του «άλλου» που είναι και το αντικείμενο της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας, μελέτησα μια σειρά από κόμικς του γνωστού δημιουργού, Καρλ Μπαρκς, τα οποία κυκλοφορούσαν για ένα διάστημα μεταφρασμένα στην ελληνική γλώσσα με την εβδομαδιαία εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, με απώτερο σκοπό να καταγράψω και να μελετήσω τις στερεοτυπικές αντιλήψεις, που ενυπήρχαν σε αυτά. Ειδικότερα, κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης των εικονογραφημένων ιστοριών προσπάθησα να καταγράψω τα στερεότυπα, που παρατηρούσα ότι αναδύονταν μέσα από τα λόγια, καθώς και την εικονογράφηση των πρωταγωνιστών. Θα μπορούσα να ομολογήσω ότι ήρθα σε επαφή με αρκετές στερεοτυπικές απεικονίσεις, οι οποίες κατά κύριο λόγο αφορούσαν την εθνικότητα, το φύλο, τα εξωτερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ατόμων (ανθρωπόμορφα ζώα), την κοινωνική τάξη. Άλλα πάλι σχετίζονταν με τα ηλικιωμένα άτομα, με την παιδική ηλικία, ενώ άλλα είχαν να κάνουν με ευρύτερα στερεότυπα.

Σε καμία περίπτωση δεν θα ήθελα να ασκήσω κριτική στις ιστορίες τις οποίες με τόσο κόπο ο γνωστός δημιουργός, Καρλ Μπαρκς κατασκεύασε, για να μυήσει μικρούς και

μεγάλους στις φανταστικές περιπέτειες της οικογένειας των Ντακ, που επινόησε. Αντιθέτως, θα ήθελα να αναδείξω το γεγονός ότι ακόμα και σε παιδικά αναγνώσματα, όπως είναι τα κόμικς, μπορούμε να έρθουμε σε επαφή με αρνητικά δοσμένες στερεοτυπικές εικόνες του «άλλου», όποιος κι αν είναι αυτός. Πολλές φορές βλέπουμε ένα άτομο να αντιμετωπίζεται στερεοτυπικά από τους άλλους, σαν να αποκλίνει από το κυρίαρχο πρότυπο. Αυτό το διαπιστώνουμε, είτε αν αυτό προέρχεται από διαφορετική χώρα και κατ' επέκταση έχει άλλες πολιτισμικές αξίες, ήθη και έθιμα, γλώσσα και συνήθειες, είτε αν είναι άτομο διαφορετικού φύλου, είτε αν ανήκει σε «κατώτερο» κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, είτε αν τα εξωτερικά του γνωρίσματα διαφέρουν από αυτά του κοινού «προτύπου», είτε αν είναι παιδί ή υπερήλικο άτομο.

Μια δεύτερη ματιά στον κόσμο των κόμικς θα μας πείσει ότι, τα αναγνώσματα με τα οποία μεγάλωσαν γενιές και γενιές και μεγαλώνουν ακόμα, εκτός από τα πολλά θετικά τους στοιχεία, έχουν και αρνητικά. Και αυτό, διότι τόσο συνειδητά, όσο και ασυνείδητα μεταδίδουν αρνητικά μηνύματα στα παιδιά, και στερεοτυπικές ιδέες για το διαφορετικό, που πολλές φορές διατηρούνται μέχρι την ενηλικίωσή τους. Πραγματοποιώντας, αρχικά, μια βιβλιογραφική επισκόπηση της τρέχουσας βιβλιογραφίας επάνω σε θέματα που αφορούν τα στερεότυπα, τις προκαταλήψεις, την επιρροή τους στα παιδιά, τα στερεότυπα στα κόμικς, αλλά και στο έργο του Μπαρκς και αξιοποιώντας, στη συνέχεια, ως μεθοδολογικό εργαλείο της συγκεκριμένης έρευνας την «ανάλυση περιεχομένου» είκοσι οκτώ επιλεγμένων εικονογραφημένων ιστοριών του Καρλ Μπαρκς, επέλεξα να διερευνήσω το θέμα της παρούσας πτυχιακής εργασίας.

Στο πρώτο μέρος που αποτελεί και το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο έχει στηριχτεί η συγκεκριμένη εργασία, παρουσιάζεται μια βιβλιογραφική επισκόπηση που αφορά τα κόμικς, τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις, καθώς και είδη στερεοτύπων που έχουν εντοπιστεί στο έργο του Μπαρκς και τα κόμικς ευρύτερα. Πιο συγκεκριμένα, στο 1^ο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια να οριστούν τα «κόμικς» και να προσδιοριστούν τα γνωρίσματα που τα χαρακτηρίζουν. Έπειτα, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο πραγματοποιείται μια αναδρομή της πορείας των κόμικς μέσα στην πάροδο του χρόνου και στη συνέχεια παρουσιάζεται μέσα από δεδομένα ερευνών που έχουν διεξαχθεί τόσο στο χώρο του εξωτερικού όσο και σε αυτόν της Ελλάδας, μια αξιολόγηση των κομικς ως λογοτεχνικού και ως παιδαγωγικού μέσου στον εκπαιδευτικό χώρο, αλλά και η αξιοποίησή τους σε άλλους τομείς της ζωής. Στο 2^ο κεφάλαιο, αρχικά πραγματώνεται

ο εννοιολογικός προσδιορισμός των «στερεοτύπων» και των «προκαταλήψεων», ενώ ακολουθεί μια σύγκριση των δύο εννοιών και συσχετίζονται με το «ρατσισμό». Στη συνέχεια, μέσα από ποικίλες έρευνες μελετάται το θέμα της ανάπτυξης στερεοτυπικής και προκατειλημμένης σκέψης στην παιδική ηλικία. Αυτή η στερεοτυπική σκέψη αφορά διάφορα χαρακτηριστικά όπως την εθνικότητα, φυλή, το φύλο, την τρίτη ηλικία, την παιδική ηλικία, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά την αντιμετωπίζουν, την κοινωνική τάξη, όπου αναφέρεται το παράδειγμα του πλούτου και την εξωτερική εμφάνιση, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα της παχυσαρκίας και της γενικότερης εμφάνισης. Στο 3^ο κεφάλαιο παρουσιάζονται έρευνες, οι οποίες σχετίζονται με στερεότυπα που έχουν εντοπιστεί σε κόμικς σχετικά με τη φυλή, το φύλο και την τάξη, γίνεται μια σύντομη αναφορά στο βίο του Καρλ Μπαρκς (Carl Barks) και τέλος, προβάλλονται μέσα από τη βιβλιογραφία στερεότυπα που έχουν εντοπιστεί στο έργο αυτού. Ακολουθεί ένα δεύτερο μέρος, το οποίο αποτελεί το ερευνητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Ειδικότερα, στο 4^ο Κεφάλαιο αναλύεται η μεθοδολογία που αξιοποιήθηκε για την υλοποίηση της έρευνας και στο 5^ο κεφάλαιο γίνεται μια διεξοδική ανάλυση των στερεοτυπικών απεικονίσεων του «άλλου» στα κόμικς του Μπαρκς. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα στερεότυπα που έχουν εντοπιστεί καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα γνωρισμάτων που προσδιορίζουν τον «άλλο», το διαφορετικό, είναι φυλετικά (λαοί – αποκυήματα της φαντασίας του Μπαρκς, άτομα αραβικής, ασιατικής, αφρικανικής καταγωγής, αυτόχθονες της Αμερικής, άλλοι λαοί), έμφυλα, σχετίζονται με τους ηλικιωμένους, τα παιδιά, την κοινωνική τάξη, την εξωτερική εμφάνιση και άλλα αφορούν γενικότερα στερεότυπα (άτομα με ειδικές ανάγκες, με ευάλωτο χαρακτήρα, ψυχικά ασθενείς). Το 6^ο κεφάλαιο συνοψίζει τόσο τα πορίσματα της έρευνας που διεξήχθη όσο και τα βιβλιογραφικά δεδομένα σε μια ενότητα που καλύπτεται από τα Συμπεράσματα και τη Συζήτηση. Η εργασία ολοκληρώνεται με τη μορφή παραρτημάτων, όπου παρατίθεται αντιπροσωπευτικό εικονικό υλικό, το οποίο έχει αντληθεί από τα κόμικς που μελετήθηκαν και αναδεικνύουν τις στερεοτυπικές αναπαραστάσεις που αναδύθηκαν μέσα από τα κόμικς και με την παράθεση της σχετικής βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας.

Η αγάπη μου για το ρόλο του εκπαιδευτικού, για το έργο που ο ίδιος οφείλει να φέρει εις πέρας, σε συνδυασμό με την ανάγκη αναζήτησης τρόπων απεικόνισης της πραγματικότητας και των ανθρώπων που την απαρτίζουν, οι οποίοι λόγω της στρεβλής

τους μορφής δεν εξασφαλίζουν ένα πλαίσιο ίσων ευκαιριών και αποδοχής της πλειονότητας των ανθρώπων, με ώθησε να επιλέξω το συγκεκριμένο θέμα για την εκπόνηση της πτυχιακής μου εργασίας. Ο εκπαιδευτικός, γενικότερα, εκτός από τη μετάδοση γνώσης στους μαθητές τους, έχει το χρέος να εμπνέει σε αυτούς ένα όραμα για έναν καλύτερο κόσμο εμφυσώντας τους αξίες, όπως ο σεβασμός απέναντι στο συνάνθρωπό τους, η αλληλεγγύη και η ισότητα. Παράλληλα, οφείλει να ασκεί κριτική απέναντι στα κακώς κείμενα της εποχής, να είναι κριτικά σκεπτόμενος και σε κάθε περίπτωση που εντοπίζει μια στερεοτυπική απεικόνιση ή έρχεται σε επαφή με ένα περιστατικό υποκινούμενο από ρατσιστική συμπεριφορά, να αντιδρά, έτσι ώστε να αποτελέσει πρότυπο μίμησης για τους εκπαιδευόμενους και οι ίδιοι στη συνέχεια να μιμηθούν το παράδειγμά του. Άλλωστε ένας κόσμος διαπνεόμενος από ισότητα, σεβασμό, αλληλεγγύη, αποδοχή και όχι μόνο ανοχή απέναντι στους συνανθρώπους μας, δεν είναι μια ουτοπική κατάσταση, αλλά αντιθέτως είναι κάτι που μπορεί να επιτευχθεί, αν όλοι μας προσπαθούμε καθημερινά και βάζουμε από ένα λιθαράκι στα θεμέλια αυτού. Η παρούσα μελέτη επιδιώκει να δημιουργήσει μια διάθεση προβληματισμού, μια μορφή αναστοχασμού επάνω στο έργο κάθε εκπαιδευτικού, αλλά και κάθε άλλου ατόμου που τη διαβάζει, καθώς και μια κριτική στάση απέναντι σε όσα μπορεί να διαβάζουμε και τα θεωρούμε δεδομένα, αλλά στην πραγματικότητα δεν είναι, διότι πολλές φορές χαρακτηρίζονται από στερεοτυπικές αποχρώσεις.

Ολοκληρώνοντας την εισαγωγή, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα άτομα που συνέβαλαν στο να διεκπεραιωθεί το συγκεκριμένο έργο. Απευθύνω τις θερμές μου ευχαριστίες στον κύριο Μάγο Κωνσταντίνο, Επίκουρο Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, για τις πολύτιμες συμβουλές και επισημάνσεις του, όπως και για τη τεράστια συμβολή του στη συγκέντρωση του προς μελέτη υλικού, δηλαδή των κόμικς που αξιοποίησα για να πραγματοποιήσω τη συγκεκριμένη έρευνα, καθώς και στον κύριο Πανταζή Βασίλειο, Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης, για τον χρόνο που αφιέρωσε για τη διόρθωση της πτυχιακής μου εργασίας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά και να αφιερώσω την παρούσα εργασία στους γονείς μου, Γιώργο και Κατερίνα και στην αδερφή μου, Μαρία, οι οποίοι είναι πάντα δίπλα μου, στηρίζουν τις αποφάσεις και τις επιλογές μου και όσον αφορά το συγκεκριμένο κομμάτι εκπόνησης της συγκεκριμένης εργασίας, με στήριξαν συναισθηματικά και ψυχικά για να φέρω εις πέρας αυτό το έργο.

Α' ΜΕΡΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1^ο Κεφάλαιο: Κόμικς

Εισαγωγικά

Οι ιστορίες που περιλαμβάνουν λόγια και εικόνες στη σειρά, ονομάζονται «κόμικς». Οι ήρωες των κόμικς συνδιαλέγονται και οι αναγνώστες τους έχουν τη δυνατότητα να κατανοήσουν πολλά πράγματα για αυτούς τόσο μέσα από τις αντιδράσεις και το λόγο τους όσο και μέσα από τον περιβάλλοντα χώρο και τη γενικότερη δράση τους. Τα κόμικς συναντώνται βαθιά στο χρόνο ήδη στις εικόνες που υπήρχαν στις σπηλαιογραφίες, στα ιερογλυφικά, κατά την κλασσική, ελληνιστική, ρωμαϊκή περίοδο, στον κίονα του Τραϊανού. Αρκετές χώρες αποδίδουν με ποικίλα ονόματα τα «κόμικς» και έχουν διαμορφώσει τη δική τους πορεία στο συγκεκριμένο χώρο. Χαρακτηριστικά αξίζει να επισημανθούν και τα «Webcomics», μια νέα μορφή κόμικς δημιουργημένη σε ψηφιακό, εικονικό περιβάλλον. Τα κόμικς πραγματεύονται κοινωνικά, ιστορικά, περιβαλλοντικά θέματα και αξιοποιούνται στον χώρο της εκπαίδευσης προσφέροντας πολλά πλεονεκτήματα στην εκμάθηση ποικίλων μαθησιακών αντικειμένων, αλλά και συμβάλλουν στην ψυχαγωγία, αισθητική απόλαυση και τέρψη κάθε αναγνώστη. Όλα τα παραπάνω είναι ζητήματα, στα οποία εστιάζεται το πρώτο κεφάλαιο που ακολουθεί.

1.1. Μία απόπειρα εννοιολογικού προσδιορισμού των κόμικς και των γνωρισμάτων τους

Έχει αξιοποιηθεί μεγάλη ορολογία για να περιγραφούν τα «εικονογραφήματα», λόγω της διαφορετικότητας των ειδών τους (Μαρτινίδης, 1990 στο Παπαδημητρίου, 2011), ενώ ο Παπαδημητρίου (2011) αναφέρει ότι στα «εικονογραφήματα» συντελείται μια διαπλοκή λόγου και εικόνας, με σκοπό την αφήγηση. Ο όρος «κόμικς» προέρχεται από την αγγλική λέξη “comics” και αυτή με τη σειρά της προέρχεται από τη λατινική “comicus” με την ίδια να προέρχεται από την αρχαία ελληνική «κῶμος», που αποτελεί αντιδάνειο. Η συγκεκριμένη έννοια παραπέμπει στον «κωμικό», στον «αστείο» (Βικιλεξικό). Ένας κοινός ορισμός που θα μπορούσε να δοθεί για τα κόμικς, για το συγκεκριμένο είδος, που ανήκει στο λογοτεχνικό κόσμο και συνάμα αποτελεί μορφή τέχνης είναι ο παρακάτω. Ως κόμικς χαρακτηρίζεται ένα μέσο που αξιοποιείται από τους δημιουργούς του, για να εκφραστούν ιδέες μέσω των εικόνων, συχνά

συνδυασμένων με κειμενική αφήγηση ή άλλες πληροφορίες, που σχετίζονται με την οπτικότητα. Η μορφή τους συνίσταται συνήθως από εικόνες που ακολουθούν η μία την άλλη. Έννοιες που αναφέρονται στα κόμικς είναι ακόμη, τα γνωστά «μπαλονάκια» ομιλίας, οι λεζάντες, που περιέχουν τα λόγια, η ονοματοποιία (λέξεις δημιουργημένες έτσι ώστε να μοιάζουν με πραγματικούς ήχους), η αφήγηση, ο εσωτερικός διάλογος, τα ηχητικά εφέ (Wikipedia).

Τα κόμικς κάνουν την εμφάνισή τους από τη στιγμή που κρίθηκε απαραίτητος ο εμπλουτισμός των παιδικών βιβλίων με εικόνες, λόγω της εμφάνισης του κινηματογράφου και κατ'επέκταση της κυριαρχίας της εικόνας επί του κειμένου (Μαρτινίδης, 1993). Από την άλλη πλευρά, ο Παπαδημητρίου (2011), διαφωνεί με την παραπάνω άποψη, υποστηρίζοντας ότι κατα κύριο λόγο βασίζονται στον εικαστικό λόγο. Ο Μαρτινίδης (1993) χαρακτηρίζει τα κόμικς ως «μια υβριδική, όσο και συναρπαστική, τέχνη, στην οποία η χρονική ροή της αφήγησης γίνεται χωρική έκταση, με τη διαδοχή των επί μέρους εικόνων· οι επισημάνσεις του συγγραφέα γίνονται κωδικοποιημένες μιμικές των ηρώων, και η εκφορά των διαλόγων ιδεογραμματική “ηχητική” μέσα στα “μπαλονάκια”».

Τα κόμικς είναι μια μορφή αφήγησης, που δεν αποτελείται μόνο από πολυάριθμες γραμμές και ατελείωτες σειρές από σύμβολα, λέξεις, φράσεις και προτάσεις. Τα υλικά που συγκροτούν τη δομή τους είναι ο λόγος και η εικόνα, η λέξη και η γραμμή, η φράση και η απόχρωση, γεγονός που δημιουργεί άπειρους συνδυασμούς, όπως και δημιουργική έκφραση (Ταρλαντέζος, 2006). Τα κόμικς είναι κάτι περισσότερο, αφού με το συνδυασμό του γραπτού λόγου και της εικόνας, γραφή και εικόνα αλληλεπιδρούν, συμπληρώνοντας η μία το νόημα της. Η Κωνσταντινίδου - Σέμογλου (2001) αναφέρει ότι είναι δύσκολο να δοθεί ένας ακριβής ορισμός στα κόμικς λόγω της ποικιλομορφίας και της ανομοιογένειας που εντοπίζεται τόσο στην εξωτερική μορφή όσο και στο περιεχόμενό τους. Στη συνέχεια, δίνει έναν ανάλογο ορισμό όσον αφορά τα κόμικς, τα οποία σύμφωνα με την ίδια είναι: «μια μορφή εικονικής αφήγησης η οποία χαρακτηρίζεται από τη σύνδεση *σταθερών σχεδιασμένων εικόνων* που συνήθως συνοδεύονται από κείμενα με την μορφή μπαλονιών». Ο λόγος των μπαλονιών ενδυναμώνει την αφηγηματική λειτουργικότητα της εικόνας των κόμικς [...], ενώ η λειτουργία που εξυπηρετούν τα μπαλόνια δεν είναι διαφορετική από αυτή του τίτλου σε μια εικόνα (Κωνσταντινίδου - Σέμογλου, 2001).

Με αυτόν τον τρόπο, πολλές φορές το νόημα που μπορεί να μη μεταδίδεται ξεκάθαρα από τα λόγια, μεταδίδεται από την οπτική μορφή, την εικόνα και το αντιστρόφο. Το γεγονός αυτό έχει ως απότοκο, ακόμα και απλοί άνθρωποι, οι οποίοι δεν έχουν απολαύσει τα αγαθά της εκπαίδευσης, να έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με τη συγκεκριμένη μορφή τέχνης. Δικαιολογημένα λόγω των παραπάνω η συγγραφή κόμικς έχει χαρακτηριστεί ως η «ένατη τέχνη» (Κουκουλάς, 2006). Η πολυπρισματική και πολυδιάστατη μορφή τους, και η πολυτροπικότητά τους, προσφέρει πληρότητα νοημάτων στους αναγνώστες, προσελκύει την προσοχή και το ενδιαφέρον τους και καθιστά την ανάγνωσή τους ως μια ξεκούραστη, ανάλαφρη και κυρίως όχι πληκτική διαδικασία.

Στο μεταφρασμένο στα ελληνικά και δημιουργημένο με τη μορφή κόμικς, βιβλίο του «Κατανοώντας τα Κόμικς: Η Αόρατη Τέχνη», ο McCloud (2014), αναφερόμενος στα κόμικς, κάνει λόγο για «παρακείμενες σχεδιασμένες» και άλλες εικόνες σε μια σκόπιμη αλληλουχία, με σκοπό τη μεταφορά πληροφοριών ή / και την πρόκληση μιας αισθητικής απόκρισης στον θεατή. Βασικό χαρακτηριστικό των κόμικς είναι η «εξωτερικότητα» όσον αφορά τον περιγραφική τους διάσταση, είτε αυτή αφορά τα γνωρίσματα των υποκειμένων που δρουν και τα οποία εκδηλώνονται προς τα έξω μέσω της κίνησης, της έκφρασης ή του ονόματος τους, που είναι υποδηλωτικό του χαρακτηριστικού τους, είτε σχετίζεται με τα συναισθήματα των ηρώων, που εκφράζονται μέσα από κινήσεις, εκφράσεις, καθώς και το ύφος του προσώπου τους, είτε αυτή αφορά τον χώρο που είναι έκδηλος (Κωνσταντινίδου - Σέμογλου, 2001). Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Ταρλαντέζος (2006) «τα κόμικς είναι μια διηγηματική και εικονική τέχνη που επιτρέπει μέσα από τη διαδοχή σχεδίων, συνοδευόμενα γενικά από ένα κείμενο, να αναφερθεί μια πράξη της οποίας η χρονική εξέλιξη πραγματοποιείται από την μια εικόνα στην άλλη, χωρίς να διακόπτεται η αλληλουχία της διήγησης».

1.2. Ιστορική αναδρομή των κόμικς

Τα κόμικς έχουν διανύσει μακράιωνη πορεία στο διάβα των αιώνων και έχουν ακολουθήσει διαφορετικά μονοπάτια σε ποικίλους πολιτισμούς. Μάλιστα κάθε πολιτισμός ονομάζει με διαφορετικό τρόπο τα κόμικς, οι Άγγλοι comic strip, οι Γάλλοι bandes dessineés, οι Ιταλοί fummeti, οι Έλληνες κόμικς, γελοιογραφίες, κ.ά. (Παπαδημητρίου, 2011). Σύμφωνα με τον Παπαδημητρίου (2011) η συσχέτιση των

κόμικς με τον κινηματογράφο σημασιοδοτεί την «παρθενογένεσή» τους και κατ' επέκταση την παράβλεψη του υποβάθρου τους, ιστορικού και πολιτικού, καθώς και της συσχέτισής τους με άλλα είδη τέχνης προγενέστερων εποχών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει (2011), η αρχαία σουμεριακή σφηνοειδής γραφή, η γραφή του κινεζικού πολιτισμού, τα ιερογλυφικά της αρχαίας Αιγύπτου, η Γραμμική Α' και Β' αποτελούν προδρόμους των κόμικς, καθώς συνδυάζουν προφορικό λόγο και εικόνα σε γραπτό. Έπειτα, εμφανίζονται τα αναγραφόμενα στα ψηφιδωτά δάπεδα, όπως και τα νομίσματα των Κλασσικών, Ελληνιστικών και Ρωμαϊκών χρόνων (Παπαδημητρίου, 2011). Κατά την Παλαιολιθική εποχή εντοπίζουμε ίχνη της τέχνης επάνω στα τοιχώματα των σπηλαίων, ενώ στην τέχνη που αναπτύχθηκε στη Μεσοποταμία, στη νεοασυριακή τέχνη (858-824 π.Χ.) και στην αρχαία αιγυπτιακή τέχνη, παρατηρούμε απόπειρες εικονογραφικής απόδοσης διαφόρων παραστάσεων σε «ζώνες» (Παπαδημητρίου, 2011). Ο Παπαδημητρίου αναφέρεται ακόμη στα γλυπτά και αγγεία, μελανόμορφα και ερυθρόμορφα της αρχαίας ελληνικής περιόδου, καθώς και στον κίονα του Τραϊανού, όπως και του Μάρκου Αυρηλίου της ρωμαϊκής περιόδου, τα οποία περιείχαν στοιχεία εικονογράφησης, στις αγιογραφίες και στις αναπαραστάσεις του βίου του Χριστού σε χειρόγραφα.

Πλέον με την εφεύρεση της εκτύπωσης και κατ' επέκταση την παραγωγή των κόμικς σε μαζικό αγαθό, τα πρώτα που δημιουργήθηκαν, σχετίζονταν με θρησκευτικά θέματα, ενώ τον 17^ο, 18^ο αιώνα έλαβαν τη μορφή κοινωνικοπολιτικής σάτιρας. Σύμφωνα με τον Waugh (1991) «Η ομιλία μέσα στο σχέδιο από μόνη της έχει περιστασιακά χρησιμοποιηθεί, ειδικά στα πολιτικά καρτούν, από τις ημέρες του William Hogarth». Τα κόμικς όπως τα βρίσκουμε στη σύγχρονή τους μορφή τα συναντάμε για πρώτη φορά στα μισά του 19^{ου} αιώνα με «πατέρα» του ευρωπαϊκού είδους τον Ελβετό Rodolphe Topffer κατά τη δεκαετία του 1830, του οποίου το πρώτο κόμικ με τίτλο "Histoire de M. Vieux Bois" δημοσιεύτηκε το 1837. Το έργο του με ιστορίες που βασίζονταν στο διαχωρισμό εικόνας και κειμένου, αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τη μορφοποίηση των κόμικς.

Όσον αφορά την αμερικανική παράδοση, πρωτοστάτης του είδους θεωρείται ο Richard F. Outcault, ο οποίος δημιούργησε το «The Yellow Kid» και επανέφερε τα «μπαλόνια ομιλίας» για να παραθέσει τα διαλογικά μέρη. Πριν από τον Outcault, ο James Swinnerton με το «The Little Bears and Tigers» (1892) θεωρείται ο πρώτος από τους πατέρες των «comic strips» με δεύτερο τον Outcault και τον Rudolph Dirks (Waugh,

1991). Με την έναρξη του 20ου αιώνα τα αμερικανικά κόμικς αναδείχθηκαν ως μαζικό μέσο ενώ κυριάρχησε ο τύπος του ηπερήρωα, με την εμφάνιση του «Σούπερμαν» το 1938 και την έναρξη της χρυσής εποχής των Comic Books. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο τα κόμικς δεν κατέχουν υψηλή φήμη, ενώ το έδαφος κερδίζουν δυτικού τύπου, ρομαντικά, χιουμοριστικά, σχετικά με τον τρόπο ή το έγκλημα, είδη. Στην αρχή της δεκαετίας του 1950, λόγω της μεγάλης αύξησης των πωλήσεων, ασκήθηκε έλεγχος στα κόμικς από τους γονείς και την κυβέρνηση, με αποτέλεσμα την ίδρυση του Comics Code Authority. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, το πιο δημοφιλές είδος κόμικς σχετίζονταν με υπερήρωες. Η εμφάνιση του «underground» κόμικ, αμφισβήτησε τη δυνατότητα του οργάνου, που ιδρύθηκε να παρέχει την ευκαιρία στους εκδότες να αυτοπροσδιορίζουν το περιεχόμενο των κόμικς τους. Ακόμη, αυτό αποτέλεσε στη δεκαετία του 1980, εναλλακτικό τύπο κόμικς, που δεν είχε θέμα σχετικό με υπερήρωες, αλλά θέμα που απευθυνόταν σε ενήλικο ακροατήριο. Γενικότερα, επικρατούσε ένα κλίμα στιγματισμού των κόμικς, καθώς θεωρούνταν από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα ότι απευθύνονταν σε αναλφάβητο και παιδικό ακροατήριο, θεωρούμενα ως παραλογοτεχνία. Θεωρήθηκαν όμως ως ένατη τέχνη από τότε που άσκησαν επιρροή στον επιστημονικό και δημόσιο χώρο. Ο René Goscinny και Albert Uderzo δημιούργησαν τις περιπέτειες του Αστερίξ στα γαλλικά, ο Ερζέ τις περιπέτειες του Tintin, ενώ ο Walt Disney δημιούργησε τον Mickey Mouse και πολλοί σπουδαίοι δημιουργοί κόμικς έχουν αφήσει μια μεγάλη κληρονομιά στις επόμενες γενιές (Wikipedia).

Τα ιαπωνικά κόμικς, γνωστά και ως «manga» σηματοδοτούν την προέλευσή τους από τον 12^ο αιώνα., ενώ η σύγχρονή τους μορφή λαμβάνει χώρα με την έναρξη του 20^{ου} αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο τα ιαπωνικά κόμικς άνθισαν μέσω των δημιουργιών του Osamu Tezuka, ο οποίος αύξησε τον αριθμό των σελίδων και υιοθέτησε μια τεχνοτροπία επηρεασμένη από τα κινούμενα σχέδια της Disney που κυκλοφορούσαν εκείνη την εποχή. Τα manga εκδίδονται σε μεγάλο όγκο και οι ιστορίες τους απευθύνονται τόσο σε νεαρό όσο και σε ενήλικο κοινό (Wikipedia).

Τα Webcomics τα συναντούμε στο διαδίκτυο και όπως είπε και ο McCloud (2000) δίνεται η δυνατότητα χρήσης του «άπειρου καμβά» στους δημιουργούς. Με αυτόν τον τρόπο, αποκτούν ελευθερία κινήσεων και σχεδιασμού και έχουν την ευκαιρία να δημοσιεύουν τα δικά τους κόμικς με ελάχιστο κόστος (Wikipedia).

Όσον αφορά τα ελληνικά κόμικς, ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα βλέπουμε να κυριαρχούν γελοιογραφικές απεικονίσεις, καρικατούρες. Το πιο παλιό ελληνικό έντυπο με κόμικς, είναι «Το Περιοδικό μας» (1939). Πολλά «λαϊκά αναγνώσματα» έκαναν την εμφάνισή τους, όταν τελείωσε η Κατοχή (Γκαούρ - Ταρζάν - 1950, Μικρός Ήρως - 1953, Τάργκα - 1954). Το 1951 τα «Κλασικά Εικονογραφημένα» χρησιμοποιούσαν μπαλονάκια με λόγια και συννεφάκια σκέψης, κάτι που δε συνηθιζόταν έως τότε. Το 1960 κυριαρχούσαν κόμικς ξενόγλωσσων δημιουργών, ενώ σημειώθηκε άνοδος το 1980 (Αρκάς, κ.ά.) και έπειτα κάμψη το 1990. Τη δεκαετία του 2000 σημειώθηκε άνθιση (Logicomics του Δοξιάδη, 9) και παρά τις δυσκολίες που επέφερε η οικονομική κρίση, συνεχίζουν να δημιουργούνται ακόμη και σήμερα κόμικς στον ελληνικό χώρο, όπως και στο διαδίκτυο (Βικιπαίδεια).

1.3. Η λογοτεχνική και παιδαγωγική αξία των κόμικς ως μέσου και η συμβολή τους σε άλλους τομείς της ζωής

Τα κόμικς αποτελούν μια ευχάριστη δραστηριότητα αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου τόσο των νεότερων όσο και των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων, καθώς συμβάλλουν με το δικό τους τρόπο στη μετακίνηση του αναγνωστικού κοινού σε έναν άλλο κόσμο μακριά από την πραγματικότητα την οποία βιώνουν. Με άλλα λόγια, οι αναγνώστες, πολλές φορές, μέσω της ανάγνωσης των εικονογραφημένων ιστοριών, αισθάνονται ότι συμμετέχουν στις περιπέτειες των πρωταγωνιστών, ότι γνωρίζουν, ταυτίζονται και εν τέλει γίνονται ένα με αυτούς. Οι ίδιοι καλούνται να αξιοποιήσουν τη φαντασία τους και να συμπληρώσουν μέσω αυτής κομμάτια του παζλ της ιστορίας, που λείπουν και να αισθανθούν ότι βιώνουν και αυτοί τις εμπειρίες και την όλη κατάσταση, μέσα στον φανταστικό κόσμο, που δημιουργούν με το νου τους. Η ζωντανή εικονογράφηση, η παραστατική αφήγηση, το χιούμορ – το κωμικό και πολλές φορές το περιπετειώδες στοιχείο, που τα χαρακτηρίζει, συμβάλλουν με το δικό τους τρόπο στην πραγμάτωση του παραπάνω.

Εύλογο, λοιπόν, είναι το γεγονός ότι μικροί και μεγάλοι αρέσκονται στην ανάγνωση τέτοιου είδους αναγνωσμάτων στην σύγχρονη εποχή της εικόνας και της πληροφορίας. Αξίζει να επισημανθεί ότι τα κόμικς τόσο παλιότερα όσο και τα τελευταία χρόνια έχουν αξιοποιηθεί ως διδακτικό εργαλείο στον εκπαιδευτικό χώρο για την εκμάθηση διαφόρων δεξιοτήτων προς τους μαθητές. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια του 1940 και

μέχρι τα μέσα του 1950, όταν η εθνική αποδοκιμασία για τα κόμικς έφτασε στο απόγειό της, η επαγγελματική βιβλιογραφία, που αφορούσε τους δασκάλους γλωσσών έφερε περιστασιακά άρθρα που αναφέρονταν στη θετική εφαρμογή των κόμικς στις τάξεις (Tilley στους Syma και Weiner, 2017). Η θετική τους επίδραση αποδεικνύεται από έρευνες, οι οποίες έχουν διεξαχθεί τόσο στο εξωτερικό όσο και στον ελληνικό χώρο.

A) Έρευνες στην ξένη βιβλιογραφία

Στη διδακτορική έρευνα των De Araújo και Miguel (2018) που βρίσκεται σε εξελικτικό στάδιο, οι ερευνητές έχουν υποθέσει ότι τα κόμικς αποτελούν ικανά μέσα για την ανάπτυξη δεξιοτήτων γραφής, ανάγνωσης σε νέα και ενήλικα άτομα και σε αυτό βοηθάει η συνθετότητα της εικόνας και του κειμένου στην εκμάθηση και κατανόηση της πραγματικότητας από το μαθητή. Ακόμη, οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι το ευρύ φάσμα των σχεδίων, των χρωμάτων, των ιστοριών, που υπάρχουν στα κόμικς, συντελούν στην ανάπτυξη της φαντασίας, της δημιουργικότητας των αναγνωστών και της συγκρότησης από μέρους τους ενός καινούριου σημασιολογικού πεδίου για τον κόσμο γύρω τους, ενώ οι κατασκευασμένες από τους ίδιους ιστορίες μπορούν να σχετίζονται με κοινωνικοπολιτικά, εκπαιδευτικά θέματα. Η έννοια του αλφαριθμητισμού φανερώνει ένα σύνολο κοινωνικών πρακτικών στα όρια της κουλτούρας της γραφής και η αισθητική παιδεία αποτελεί πλεονέκτημα του πολιτισμού στο οποίο όλοι, παιδιά και ενήλικοι πρέπει να συμμετέχουν (De Araújo και Miguel, 2018).

Σε μια έρευνα, που διεξήχθη από τους Da Silva, Dos Santos και De Araujo Bispo (2017), των κόμικς ως μια ενεργό στρατηγική διδασκαλίας φοιτητών σε ένα προπτυχιακό πρόγραμμα διαχείρισης, βρέθηκε ότι οι φοιτητές του προπτυχιακού προγράμματος διαχείρισης, που συμμετείχαν, μέσω των κόμικς ως διδακτική στρατηγική, ανέπτυξαν ικανότητες κριτικού τρόπου σκέψης, συνδυασμού θεωρίας και πράξης, καινοτόμων και ευέλικτων ιδεών, δημιουργικότητας, συσχέτιση μεταξύ των καταστάσεων προς διαχείριση και των γεγονότων, αντανakλαστικής σκέψης και ανταλλαγής βιωμάτων.

Ο Don Brown σε μια ερώτηση, που του απευθύνει ο Karp (2016) σχετικά με το ρόλο, που πρέπει να έχουν τα κόμικς και τα γραφικά μυθιστορήματα μέσα στο χώρο της τάξης, απαντά ως εξής:

«Δεν υπάρχει κανένας λόγος να κρατάτε κόμικς και γραφικά μυθιστορήματα έξω από την τάξη. Είναι διακριτές μορφές τέχνης των οποίων η τεράστια πολιτιστική επιρροή τα καθιστά αντάξια προσοχής. Φυσικά, τα κακά, ευτελή, δεύτερης διαλογής δεκάδες κόμικς και τα γραφικά μυθιστορήματα δεν ανήκουν στις τάξεις, αλλά ούτε και τα κακά, ευτελή, δευτερευούσης ποιότητας βιβλία.»

Το «Great American Dust Bowl», όπως και το «Drowned City: Hurricane Katrina & New Orleans», έργα του Don Brown, όπως αναφέρει στην εισαγωγή του ο Karp (2016) διαπραγματεύονται θέματα καταστροφών κοινωνικών και περιβαλλοντικών, που έπληξαν την Αμερική, καθώς και τις συνέπειές τους, ενώ στη συνέχεια ο ίδιος ο Jesse Karp, αναφέρει την επιρροή του από το έργο του Art Spiegelman “Maus”, το οποίο σχετίζεται με το Ολοκαύτωμα. Ακομή, η «Persepolis» (η ζωή ενός κοριτσιού στο Ιράν κατά τα χρόνια της ανατροπής του Σάχη, της επαναστατικής περιόδου και του πολέμου Ιράν – Ιράκ) της Marjane Satrapi και το «MAUS» (πραγματεύεται την επιβίωση του πατέρα του από το στρατόπεδο του Άουσβιτς) του Art Spiegelman λειτουργούν ως συμπληρωματικό υλικό στα αναλυτικά προγράμματα, που αφορούν τις κοινωνικές σπουδές (Karp, 2011). Έτσι, τα κόμικς εκτός από το χιουμοριστικό και περιπετειώδες στοιχείο, πολλές φορές μπορεί να πραγματεύονται κοινωνικά, πολιτικά και περιβαλλοντικά θέματα, ικανά να προβληματίσουν και να θέσουν σε εγρήγορση τη σκέψη των αναγνωστών τους.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Ford (2011) «οι εκπαιδευτικοί μπορούν να χρησιμοποιήσουν κόμικς και γραφικά μυθιστορήματα (λογοτεχνικά και μη) για να διδάξουν το πρόγραμμα σπουδών και τα πρότυπα». Μέσω των οπτικών και γλωσσικών τους ερεθισμάτων, όπως και των εκπαιδευτικών θεμάτων, που πραγματεύονται, μπορούν να αποτελέσουν ένα πολύτιμο εργαλείο για κάθε εκπαιδευτικό.

Σύμφωνα με τον Rapp (2011) τα κόμικς (ή τα γραφικά μυθιστορήματα), πέρα από τις στερεοτυπικές αντιλήψεις περί ψυχαγωγικών και χαμηλής ποιότητας αναγνωσμάτων, έχουν τη δυνατότητα να διδάξουν δεξιότητες γραμματισμού, που αφορούν την πρόσληψη ενός κειμένου και ικανότητες κριτικού τρόπου σκέψης. Αναλυτικότερα, μπορούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση της αναγνωστικής ικανότητας των παιδιών και να τα βοηθήσουν να κατακτήσουν τη μητρική τους γλώσσα, καθώς και να αποκτήσουν πλούσιο λεξιλόγιο. Εξάλλου, εκτός από τα κόμικς με χιουμοριστικές, περιπετειώδεις και επιστημονικής φαντασίας ιστορίες, υπάρχουν κόμικς για όλες τις ηλικίες, που

αφορούν επιστημονικά, ιστορικά, πολιτιστικά και ακαδημαϊκά θέματα για όλα τα αναγνωστικά επίπεδα (Rapp, 2011).

Η Comer (2015) αναφέρει σε ένα σημείο της έρευνας της ότι παράλληλα με άλλα οφέλη που αποκομίζονται από την ανάγνωση κόμικς, η διαδικασία της σύνθεσής τους προσφέρει σε ακαδημαϊκό (college) επίπεδο σε φοιτητές και εκπαιδευτικούς, καθώς μέσω της ανάθεσης ανάγνωσης και παραγωγής κόμικς στους εκπαιδευόμενους, ενεργοποιούνται ικανότητες επίλυσης προβλημάτων, σχεδιαστικές και επινοητικές δυνατότητες, καθώς και αλλαγή στον τρόπο σκέψης τους, γεγονός που επιδρά στη στάση τους απέναντι στα διάφορα είδη γραμματισμού.

Ο Karp (2011) αναφερόμενος στην τέχνη της διαδοχικής αφήγησης, γράφει χαρακτηριστικά: «Η διαδοχική τέχνη συνδυάζει λέξεις, που προσελκύουν τη διάνοια και εικόνες, που προσελκύουν τα συναισθήματα, με ένα τρόπο που καμιά άλλη τέχνη δεν κάνει. Σε αντίθεση με τα εικονογραφημένα βιβλία, τα λόγια και η εικονογράφηση της διαδοχικής τέχνης συνυπάρχουν σε έναν εννοιολογικό χώρο (το πλαίσιο) και συνδέονται σε ένα ενιαίο κομμάτι, συνήθως με συνεφέακια λέξεων. Η τηλεόραση και οι ταινίες απαιτούν τη χρήση δύο αισθήσεων, των ματιών και των αυτιών μας. Αλλά για να επεξεργαστούμε την διαδοχική τέχνη (κόμικς και γραφικά μυθιστορήματα), χρησιμοποιούμε μόνο τα μάτια μας και απορροφούμε το υλικό με τη δική μας ταχύτητα, όχι με το ρυθμό που υπαγορεύει ο κινηματογραφιστής.». Με άλλα λόγια, ο μαθητής έχει τη δυνατότητα να επεξεργάζεται τις πληροφορίες με τον δικό του ατομικό, προσωπικό ρυθμό, ώστε να επιτευχθεί καλύτερη κατανόηση.

Η Anderson (2015) γράφει ότι τα κόμικς ελκύουν τους νέους, καθώς αποτελούν μια εναλλακτική μέθοδο διδασκαλίας έναντι στις παραδοσιακές. Οι μαθητές μέσω των κόμικς μπορούν να εξετάσουν ερωτήματα, όπως το πώς οι άνθρωποι στερεοτυποποιούνται μέσα από τις εικόνες, πώς επιδρά το χρώμα στα συναισθήματα, πώς η ρεαλιστική ή μη απεικόνιση παίζει ρόλο στο μήνυμά τους, πώς η αντίληψη επηρεάζεται από τις οπτικές γωνίες ενός έργου (Schwarz, 2002).

Η συγγραφή αυτοβιογραφικών κόμικς, κωμικών ημερολογίων για την καταγραφή των εμπειριών τους, η πρακτική στην εκμάθηση ξένων γλωσσών, στην εκμάθηση νέων λέξεων και στη διευθέτηση διενέξεων μέσω των κόμικς (Zimmerman, 2015 στο Anderson, 2015), αξίζει να αναφερθούν. Σύμφωνα με την Anderson (2015) μέσω της αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών για τη δημιουργία κόμικς, οι μαθητές αποκτούν

δεξιότητες χρήσης της τεχνολογίας, καθώς και χρησιμοποιούν δεξιότητες γραμματισμού. Η Shafer (2017) προτείνει τη χρήση των κόμικς για τη διδασκαλία της αγγλικής ως ξένης γλώσσας, εφόσον οι εικόνες που συνοδεύουν το κείμενο, βοηθούν στην καλύτερη κατάκτηση του λεξιλογίου της, καθώς και τη δημιουργική γραφή ιστοριών κόμικς από τα ίδια τα παιδιά.

Οι Yunus, Salehi, Tarmizi, Idrus, Balaraman (2011) σε έρευνα τους αναφέρουν ότι για τους περισσότερους από τους εκπαιδευόμενους εκπαιδευτικούς, που ερωτήθηκαν, αφού εντόπισαν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των ψηφιακών κόμικς για τη διδασκαλία της αγγλικής ως δεύτερης γλώσσας, υπήρξε ομοφωνία όσον αφορά την ευκολία στη χρήση τους και τη διευκόλυνση των μαθητών, που δε διακρίνονται από μεγάλη επάρκεια στη γραφή, να γράψουν την αγγλική γλώσσα.

Ο Hosler (2009) αναφέρεται στο εγχειρίδιο – βιβλίο με κόμικς «Optical Allussions», που δημιούργησε για τους μαθητές της τάξης του, οι οποίοι παρακολουθούσαν αισθητηριακή βιολογία, υποκινούμενος από τα ερευνητικά ερωτήματα, αν το εγχειρίδιο συνέβαλε στην αλλαγή στάσης και τη δημιουργία θετικών συναισθημάτων των μαθητών απέναντι στη βιολογία και αν οι ίδιοι κατέκτησαν κάτι από το βιβλίο. Ύστερα από τα προ-δοκιμαστικά και μετα-δοκιμαστικά τεστ, που εφαρμόστηκαν τόσο στους περισσότερο εξοικειωμένους με τη βιολογία μαθητές όσο και στους λιγότερο εξοικειωμένους, βρέθηκε ότι σημειώθηκε βελτιωμένη απόδοση, με μεγαλύτερη πρόοδο των δεύτερων (Hosler, 2009).

Από την άλλη πλευρά, ο Eastman (2012) αξιοποίησε τα κόμικς ως διδακτικό εργαλείο σε μια τάξη επιστημών και μέσω της απλής παρατήρησης κατέληξε στο ότι οι μαθητές του εμπλέκονταν στην όλη διαδικασία συμμετείχαν, οι μαθητές με καλύτερη επίδοση στην ανάγνωση ασχολήθηκαν με το ουσιαστικό (λεπτομερές) διάβασμα του κειμένου, ενώ αυτοί με τη χαμηλότερη, κινητοποιήθηκαν στην ενασχόληση με το κείμενο.

Σε μια πιλοτική έρευνα των Joshi, Hillwig - Garcia, Joshi και Haidet (2015) βρέθηκε ότι οι περισσότεροι εκπαιδευόμενοι μέσω του κόμικ 'The Amazing Adventures of Dopamine Dan and Glutamate Gwen', που δημιουργήθηκε για τις ανάγκες της, αντιμετώπισαν με θετικό τρόπο το μέσο και προετοιμάστηκαν, ώστε να έρθουν σε επαφή με συνθετότερες ιατρικές έννοιες, που αφορούσαν τη «σχιζοφρένεια» και τη θεραπεία της.

Οι Pelton και Pelton (2009) αξιοποίησαν στην έρευνά τους τη μέθοδο δημιουργίας κόμικς από τους μαθητές, για να διδάξουν μαθηματικές έννοιες, έτσι ώστε μέσω της συνεργασίας των παιδιών να δημιουργηθεί μια μαθηματική ιστορία, μετά να επιλεγθούν οι κατάλληλες εικόνες που θα τη στηρίζουν και τέλος να δημιουργήσουν ένα κόμικ μέσω του υπολογιστή, για να παρουσιάσουν το θέμα τους στους συμμαθητές τους. Τα κόμικ στην περίπτωση αυτή θα αξιολογηθούν, ώστε να εντοπιστούν τα γνωστικά λάθη των παιδιών στο μαθηματικό τομέα.

Με άλλα λόγια, τα κόμικς λόγω της παραστατικότητάς τους, μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους εκπαιδευτικούς για τη μετάδοση απαραίτητων γνώσεων, που αφορούν τομείς της επιστήμης, όπως είναι η φυσική, η βιολογία, η ιατρική, τα μαθηματικά με προσοδοφόρα αποτελέσματα για την κατάκτηση συγκεκριμένων γνώσεων από τους μαθητές.

B) Έρευνες στον ελληνικό χώρο

Όσον αφορά τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί στον ελληνικό χώρο, θα μπορούσαμε να παραθέσουμε ενδεικτικά κάποιες επιστημονικές εργασίες, που αφορούν την αξιοποίηση των κόμικς ως εκπαιδευτικών εργαλείων στο χώρο του σχολείου από τους εκπαιδευτικούς, είτε αυτά είναι έντυπης μορφής είτε ψηφιακής και κατ' επέκταση την επίδρασή τους στους μαθητές. Τα κόμικς μέσω των συμβολικών τους αναπαραστάσεων έχουν τη δυνατότητα να βοηθούν τα παιδιά να εκτονώσουν τη συναισθηματική ένταση, που βιώνουν στην καθημερινή σχολική τους πραγματικότητα (Παλιόκας, 2009). Σύμφωνα με τον ίδιο «Στην αφηγηματική τέχνη των κόμικς η δύναμη της εικόνας και του διαλόγου συνδυάζονται για να αποτελέσουν μια ελκυστική πρόταση. Η περίπτωση των εκπαιδευτικών κόμικς αποτελεί ένα εναλλακτικό επικοινωνιακό μέσο μεταξύ του εκπαιδευτικού και των μαθητών με αξιοσημείωτα πλεονεκτήματα.».

Ειδικότερα, ο Παλιόκας (2009) διερεύνησε τη δυνατότητα εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης του μέλλοντος σχεδιασμού κόμικς ως διδακτικά εργαλεία, ως εργαλεία παρακίνησης για την εύρεση γνώσης και εξωτερίκευσης ιδεών. Συμμετέχοντες στην έρευνα ήταν φοιτητές του Π.Τ.Δ.Ε. του Δ.Π.Θ., χωρίς να έχουν προηγούμενη επαφή με το σχεδιασμό κόμικς, οι οποίοι αφού ήρθαν σε μια πρώτη επαφή με εκπαιδευτικά λογισμικά, τους ζητήθηκε να δημιουργήσουν κόμικς με

παιδαγωγικά θέματα. Σε γενικές γραμμές, βρέθηκε ότι οι περισσότερες από τις ιδέες τους παρουσίαζαν ενδιαφέρον, είχαν ξεκάθαρη στοχοθεσία, δομή και ποικιλία, στηρίζονταν σε προγενέστερες γνώσεις για τη συγκεκριμένη θεματολογία και με φανερή προτίμηση σε περιβαλλοντικά θέματα, δηλαδή οι προσπάθειες ήταν ικανοποιητικές συγκριτικά με τον χρόνο, που τους δόθηκε και φάνηκε η ύπαρξη δυνατότητας διαμόρφωσης αυτόνομων ιστοριών (Παλιόκας, 2009).

Σύμφωνα με τη Μίσιου (2009) τα κόμικς αποτελούν έναν καλό τρόπο για την έναρξη της εμπλοκής των μαθητών με τους πολυγραμματισμούς, την προώθηση του οπτικού εγγραμματισμού και της ενίσχυσης των ικανοτήτων ανάγνωσης, που έχουν να κάνουν με τα πολυτροπικά κείμενα. Η αξιοποίηση των κόμικς ως διδακτικά εργαλεία μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη ενός κριτικού τρόπου σκέψης απέναντι στα καινούρια μέσα, μετατρέποντας τα παιδιά σε ικανούς «καταναλωτές», ερμηνευτές και τελικά δημιουργούς πολυτροπικών κειμένων και στη διευκόλυνση της μετάβασης από τον κόσμο των λέξεων σε αυτόν της εικόνας και το αντίστροφο (Μίσιου, 2009). Το γεγονός ότι διαθέτουν οπτικές πληροφορίες μέσω των εικόνων, όπως και λόγια, τα καθιστούν κατάλληλο κείμενο επεξεργασίας για τη μετέπειτα επεξεργασία των κειμένων, που χαρακτηρίζονται από πολυτροπικότητα.

Η Ζέζου (2015) στη διατριβή της ασχολήθηκε με τη μελέτη της γραφιστικής αφήγησης (graphic novels) και στα συμπεράσματά της αναφέρει ότι τα παιδιά νηπιακής ηλικίας αντιλαμβάνονται και καταλαβαίνουν σε αρκετά μεγάλο επίπεδο τα στοιχεία του γλωσσικού κώδικα της γραφιστικής αφήγησης, καθώς και ότι οι δραστηριότητες, που διεξήχθησαν με απώτερο στόχο την εξοικείωση των ιδίων με τη συγκεκριμένη γλώσσα, προσέλκυσαν την προσοχή τους, με απότοκο τη δημιουργία μιας ατμόσφαιρας μάθησης, ψυχαγωγίας και συνεργασίας.

2^ο Κεφάλαιο: Στερεότυπα και Προκαταλήψεις

Εισαγωγικά

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα αναδειχθεί η θεματική των στερεοτύπων, των προκαταλήψεων και του ρατσισμού, καθώς και αυτή της ανάπτυξης στερεοτυπικής σκέψης στην παιδική ηλικία. Τα στερεότυπα είναι εσφαλμένες και αυθαίρετες γενικεύσεις για ομάδες ανθρώπων, χωρίς την άσκηση κριτικού ελέγχου και επεξεργασίας σε αυτά. Πολλοί υποστηρίζουν ότι μέσω της κατηγοριοποίησης, η οποία είναι μια από τις λειτουργίες τους, βοηθούν τα άτομα να επεξεργάζονται καλύτερα τις πληροφορίες που προσλαμβάνουν μέσα από την επαφή τους με την καθημερινή πραγματικότητα. Ωστόσο, τα στερεότυπα δεν παύουν να αποτελούν έναν μηχανισμό με τον οποίο τα μέλη του κοινωνικού συνόλου, κατηγοριοποιούν τους συνανθρώπους τους με βάση ποικίλα κριτήρια σε ομάδες, αντιμετωπίζοντας όλα τα μέλη αυτής της ομάδας με αδιαφοροποίητο τρόπο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα άτομα να προσδιορίζονται με κριτήριο την ένταξή τους σε μια ομάδα, και όχι με βάση το ποια πραγματικά είναι. Ενώ τα στερεότυπα σχετίζονται με τη στάση μας απέναντι σε άλλους, οι προκαταλήψεις αφορούν τα συναισθήματά μας απέναντι στον «άλλο», ενώ στη συνέχεια οδηγούμαστε στην πιο ακραία έκφραση του φαινομένου, το ρατσισμό, ο οποίος εκδηλώνεται πλέον μέσω της εκφοβιστικής, επιθετικής αλλά και πολλές φορές δολοφονικής συμπεριφοράς απέναντι σε άτομα που ανήκουν σε συγκεκριμένες ομάδες. Τα παιδιά εκδηλώνουν στερεοτυπικές συμπεριφορές από μικρή ηλικία. Από πολύ νωρίς προτιμούν άτομα που θεωρούν ότι ανήκουν στην ομάδα στην οποία τα ίδια ανήκουν ή επιθυμούν να αλληλεπιδρούν με άτομα του ίδιου φύλου στις παρέες τους. Τα παραπάνω σε συνδυασμό και με άλλα θέματα που τα πλαισιώνουν, θα εξεταστούν στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

2.1. Διασαφήνιση της έννοιας των «στερεοτύπων»

Τα στερεότυπα τόσο παλαιότερα όσο και στις μέρες μας εξαπλώνονται με ραγδαίους ρυθμούς, λόγω της κυριαρχίας της εικόνας μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης, των ψυχαγωγικών προγραμμάτων, των δελτίων ειδήσεων. Στερεότυπα εκφράζονται ακόμη και στις καθημερινές συναναστροφές των ατόμων επηρεάζοντάς τα με κάθε τρόπο. Η

αναπαραγωγή τους είναι δυνατή μέσω των φορέων κοινωνικοποίησης, όπως το οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τις αλληλεπιδράσεις στα πλαίσια του μικρο-συστήματος της κοινωνίας μας (Λαμπρίδης, 2004).

Πολλές φορές τα στερεότυπα περνούν με ολοφάνερο και έκδηλο τρόπο από μπροστά μας και έτσι κατά κάποιο τρόπο έχουμε τη δυνατότητα να τα αντιληφθούμε. Τις περισσότερες φορές, όμως, εσωτερικεύουμε στερεοτυπικές αντιλήψεις με ασυνείδητες διαδικασίες χωρίς να τις επεξεργαζόμαστε με κριτική σκέψη και αυτά επιδρούν τόσο στη σκέψη όσο και στη δράση μας. Οι χαρακτηρισμοί που έχουν συμβολικό χαρακτήρα, δηλαδή αποτελούν προϊόντα αυθαίρετων γενικεύσεων, που έχουν παγιωθεί στη συλλογικό σώμα σκέψης των ατόμων, δε βασίζονται στην άμεση παρατήρηση και δεν περιέχουν το στοιχείο της λογικής διεργασίας, καθώς και του κριτικού τρόπου σκέψης, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως «στερεότυπα».

Σύμφωνα με τον Γεώργα (1995) οι στερεότυπες αντιλήψεις, που σχηματίζουμε για ομάδες ατόμων έχει να κάνει με το γεγονός ότι τείνουμε να τοποθετούμε τα άτομα σε γνωστικές κατηγορίες και να υιοθετούμε τέτοια συμπεριφορά προς αυτά αντιμετωπίζοντάς τα ως ίδια. Οι απόψεις μας για ανθρώπινες ομάδες σχετίζονται τόσο με την τάση μας για γνωστική κατηγοριοποίηση σύμφωνα με την οποία οι ομάδες για τις οποίες έχουν σχηματιστεί στερεοτυπικές αντιλήψεις διαμορφώνουν κατηγορίες στις οποίες είτε κάποιος ανήκει είτε όχι, όσο και από την εμπειρία μας (Γεώργας, 1995). Η κατηγοριοποίηση στοχεύει στα παρακάτω: 1. στη διευκόλυνσή μας να δημιουργούμε μεγάλες κατηγορίες, που θα μας κατευθύνουν στο να προσαρμοζόμαστε στην καθημερινότητά μας, 2. να συμβάλλει στο να ενσωματώνουμε σε μια κατηγορία όσο πιο πολλά δεδομένα και πληροφοριακό υλικό είναι δυνατόν, 3. να μετατρέψει σε εύκολη διαδικασία τη γρήγορη ανακάλυψη και εντοπισμό της πηγής στην οποία αναφέρεται και εντάσσεται ένα συγκεκριμένο ερέθισμα, 4. να λάβει μια ομοιογενή υπόσταση, το ενυπάρχον «υλικό» μιας κατηγορίας, ό,τι περιέχεται σε αυτή, με άλλα λόγια το στοιχείο με συναισθηματική και γνωστική βάση, 5. δίνει έμφαση ακόμη στο γεγονός ότι οι κατηγορίες ενδέχεται να είναι προϊόντα λογικής διεργασίας, καθώς και να είναι αποτελέσματα μη ορθολογικής σκέψης, εξωπραγματικές (Allport, 1954 στο Γεώργα, 1995).

Αναλυτικότερα, η κατάταξη και ταξινόμηση ανθρώπων σε μεγάλες κατηγορίες εξυπηρετεί τον εγκλιματισμό μας στην καθημερινή κοινωνική πραγματικότητα, στην τοποθέτηση σε μια δεδομένη κατηγορία όσο το δυνατόν μεγαλύτερου ποσοστού πληροφοριών, στην εύκολη αναγνώριση της πηγής ενός ερεθίσματος, στη διαμόρφωση ομοιογενούς υπόστασης μιας κατηγορίας και στη δυνατότητα διαφοροποίησης της από άλλες. Όμως με το να κατηγοριοποιούμε τις πληροφορίες για ομάδες ανθρώπων, διαμορφώνουμε λανθασμένες απόψεις ή πάρα πολύ απλοϊκές ιδέες για τις συγκεκριμένες ομάδες (Γεώργας, 1995).

Ο Λαμπρίδης (2004) προσδιορίζει τα «στερεότυπα» ως ένα συνολικό αριθμό από απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες όλα τα μέλη που ανήκουν σε μια δεδομένη κοινωνική ομάδα χαρακτηρίζονται από όμοια γνωρίσματα, γεγονός το οποίο αυτομάτως τους διακρίνει από τα μέλη άλλων κοινωνικών ομάδων και τους τοποθετεί σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο της κοινωνικής ιεράρχησης. Συνεχίζει αναφέροντας ότι μέσω των στερεοτύπων, τα οποία χαρακτηρίζονται από συλλογικότητα, καθώς επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο σκεφτόμαστε και συμπεριφερόμαστε, είναι εφικτή η πρόσληψη της ομάδας ως ομοιογενές σύνολο και η παράβλεψη των διαφορών και κατ' επέκταση η διατύπωση θετικών κρίσεων, στερεοτύπων για τα μέλη της ομάδας στην οποία ανήκουν τα άτομα και αρνητικών για τα μέλη της εξω-ομάδας,

Τα στερεότυπα συμβάλλουν στην προσπάθεια οργάνωσης της πολύπλευρης πραγματικότητας που μας περιβάλλει, φιλτράρουν τις πληροφορίες που προσλαμβάνουμε καθημερινά και μας βοηθούν να επεξεργαστούμε και να ταξινομήσουμε τις καινούριες γνώσεις στα εννοιολογικά σχήματα, που ήδη υπάρχουν (Λαμπρίδης, 2004). Όσον αφορά την κοινωνική κατηγοριοποίηση ο Brown (1995) τονίζει τη συμβολή της στην προσπάθεια απλοποίησης, οργάνωσης της καθημερινής πραγματικότητας, καθώς και στον αποδοτικό τρόπο να ανταπεξερχόμαστε σε αυτή, αναφέροντας ωστόσο ως απόρροια της κατηγοριοποίησης την ενίσχυση των ομοιοτήτων της ομάδας στην οποία ανήκουν τα άτομα και τη μεγαλοποίηση των διαφορών μεταξύ των ομάδων. Σύμφωνα με τον ίδιο (1995) όταν στερεοτυποποιεί κάποιος ένα άτομο σημαίνει ότι του αποδίδει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία εκλαμβάνεται ότι συμμερίζονται τα περισσότερα ή και όλα τα άτομα που είναι μέλη της συγκεκριμένης ομάδας ή αλλιώς στερεότυπα είναι η θέση στην οποία καταλήγει κάποιος όταν τοποθετεί ένα άτομο σε μια δεδομένη κατηγορία.

Σύμφωνα με τον Schneider (2005), τα στερεότυπα αντανakλούν με άμεσο τρόπο τις εμπειρίες μας, ενώ ο μεγαλύτερος αριθμός από το σύνολο αυτών στηρίζεται στη μερική, έμμεση επαφή μας με σχετικές ομάδες.

Πολλές φορές, όταν η αλληλεπίδρασή του ατόμου, που ανήκει σε μια ομάδα, με τα μέλη μιας ομάδας είναι ελάχιστη έως ανύπαρκτη, δε δίνεται η ευκαιρία και η δυνατότητα στο συγκεκριμένο άτομο, να συνειδητοποιήσει ότι πέρα από τις διαφορές τους, υπάρχουν και πολλές ομοιότητες μεταξύ τους. Έτσι, η θέαση των γεγονότων από μια μόνο πλευρά, την οπτική του ίδιου του ατόμου ή αυτή που αρκετές φορές του παρουσιάζεται μονοδιάστατα μέσω της επικρατούσας κουλτούρας της εικόνας και της πληροφορίας, τον καθιστά έρμαιο της διαμόρφωσης στερεοτυπικών αντιλήψεων για άλλες κοινωνικές ομάδες.

2.2. Διασαφήνιση της έννοιας της «προκατάληψης»

Με τον όρο «προκατάληψη» στην κοινωνική ψυχολογία νοείται η διεργασία σύμφωνα με την οποία ο μεγαλύτερος αριθμός ή ακόμη και όλα τα χαρακτηριστικά μιας στερεοτυπικής αντίληψης είναι φορτισμένα συναισθηματικά με αρνητικό τρόπο, στην ουσία είναι οι στάσεις ατόμων για ανθρώπινες ομάδες (Γεώργας, 1995). Ο Allport (1935) στο Γεώργα (1995) επιχειρεί να ορίσει την έννοια της «στάσης» με τον εξής τρόπο: «...νοερή και νευρική κατάσταση ετοιμότητας, η οποία είναι οργανωμένη με βάση εμπειρίες, ώστε να κατευθύνει και να επηρεάζει δυναμικά τις αντιδράσεις του ατόμου προς αντικείμενα και συνθήκες με τις οποίες συσχετίζεται.». Πέρα από το στοιχείο της συμπεριφοράς με το οποίο ο Allport συσχέτισε τη στάση, οι κοινωνικοί ψυχολόγοι σήμερα τη συσχετίζουν με το γνωστικό και το συναισθηματικό κομμάτι. Σύμφωνα με τον Γεώργα (1995), στη σύγχρονη μελέτη της επιστήμης της κοινωνικής ψυχολογίας, η έννοια της στάσης, απέναντι σε ένα πράγμα, άτομο ή ιδέα, εμπεριέχει και σε αυτή αλληλεπιδρούν το συναισθηματικό, το γνωστικό και το συμπεριφοριστικό στοιχείο.

Ο Tajfel (1978) στο Γεώργα (1995) αναφερόμενος στην προκατάληψη επισημαίνει ότι:

- α) τα άτομα αποδίδουν με εύκολο τρόπο «χονδροειδείς», απρεπείς και μικρό αριθμό χαρακτηρισμών σε μεγάλες ομάδες, β) τα γνωρίσματα αυτά σταθεροποιούνται στο μυαλό του κάθε ατόμου για αρκετά μεγάλη σε διάρκεια χρονική περίοδο, γ) τροποποιούνται με δύσκολο τρόπο, αλλά συνδυαστικά με μεταβολές της οικονομικής,

πολιτικής, κοινωνικής πραγματικότητας, δ) εντείνονται οι ευρισκόμενοι υπό αρνητική φόρτιση χαρακτηρισμοί, έτσι όπως εδραιώνονται οι υπαρκτές στερεοτυπικές αντιλήψεις, όταν επικρατεί εχθρική διάθεση ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες, ε) αποτελούν προϊόν εκμάθησης σε μικρό ηλικιακό στάδιο και χρησιμοποιούνται από τα παιδιά έως ότου τα ίδια ξεκινήσουν από μόνοι τους να επεξεργάζονται πράγματα, στ) δεν προξενούν προβληματικές καταστάσεις όταν υπάρχει ομαλότητα στην κοινωνία, όμως η τροποποίησή τους δεν είναι εύκολη όταν επικρατούν εχθρότητες στο κοινωνικό περιβάλλον.

Σύμφωνα με τον Λαμπρίδη (2004) η προκατάληψη σχετίζεται με τη συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνικής ομάδας όταν αυτά διατηρούν επιφυλάξεις, ενδοιασμούς, καχύποπτη στάση και συμπεριφέρονται ταπεινωτικά, επιθετικά αντιμετωπίζοντας ως εχθρό και πολλές φορές διαπράττουν εγκλήματα εις βάρος των μελών μιας άλλης ομάδας. Από πολλούς ορισμούς η προκατάληψη λαμβάνεται υπόψη ως φαινόμενο της κοινωνίας μας που βλάπτει είτε το σύνολο των ανθρώπων μιας ομάδας, είτε τα άτομα μονάδες, μόνο και μόνο επειδή φέρουν την ιδιότητά τους ως μέλος της δεδομένης ομάδας με τα ατομικά τους γνωρίσματα να τίθενται σε δεύτερη μοίρα και όπως τα στερεότυπα έτσι και η προκατάληψη έχουν και θετική και αρνητική διάσταση με τις περισσότερες φορές να υπερισχύει η αρνητική (Λαμπρίδης, 2004). Όπως μας πληροφορεί ο ίδιος (2004), έρευνες τα τελευταία χρόνια έχουν αναδείξει τη «φανερή» και την «κρυφή» μορφή προκατάληψης με την πρώτη να εμφανίζεται με άμεσο και έκδηλο τρόπο μέσω του εκφοβισμού και της άρνησης αποδοχής του μέλους, που δεν ανήκει στην ίδια ομάδα από τη μία και μέσω της άρνησης σύναψης φιλικών ή κάθε είδους σχέσεων μαζί του, ενώ η δεύτερη είναι συγκαλυμμένη, καμουφλαρισμένη μορφή προκατάληψης και χαρακτηρίζεται περισσότερο από ανυπαρξία θετικών αισθημάτων και μη ύπαρξη αρνητικών στάσεων προς τα μέλη της εξωομάδας.

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε δύο ενδεικτικούς ορισμούς για την «προκατάληψη», τον πρώτο προερχόμενο από το χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας και τον δεύτερο προερχόμενο από τον εκπαιδευτικό χώρο: «Η εθνική προκατάληψη είναι μια αντιπάθεια που βασίζεται σε ελαττωματική/εσφαλμένη και άκαμπτη γενίκευση. Μπορεί να αισθανθεί ή να εκφραστεί. Μπορεί να απευθύνεται σε μια ομάδα ως σύνολο ή σε ένα άτομο, επειδή είναι μέλος αυτής της ομάδας» (Allport, 1954 στο Brown, 1995).

«Η λέξη προκατάληψη υπονοεί την έλλειψη πολλής σκέψης ή φροντίδας κατά τη διαμόρφωση μιας κρίσης· οι προκατειλημμένες αποκρίσεις είναι γρήγορες, περιορισμένες σε εύρος και βασίζονται σε αρνητικά συναισθήματα παρά σε ακριβείς πληροφορίες. Η προκατάληψη φαίνεται να είναι μια πολιτιστική καθολική έννοια· και αυτό γιατί άνθρωποι τριγύρω στον κόσμο συμπεριφέρονται με παρόμοιους τρόπους προς ορισμένες άλλες απορριφθείσες ομάδες» (Cushner, McClelland & Safford, 2003 στη Brederson, 2009).

Ο Brown (1995) προτείνει το συγκεκριμένο ορισμό όσον αφορά την προκατάληψη χαρακτηρίζοντάς τη ως: «τη διατήρηση κοινωνικών συμπεριφορών ή γνωστικών πεποιθήσεων, την έκφραση αρνητικών συναισθημάτων ή την εκδήλωση εχθρικής ή διακριτικής συμπεριφοράς ενάντια στα μέλη μιας ομάδας λόγω της συμμετοχής τους στην ομάδα».

Η δογματική σκέψη, η μισαλλοδοξία και η άρνηση αποδοχής της διαφορετικής άποψης και κουλτούρας, η απουσία αντικειμενικής και ορθολογικής σύλληψης της πραγματικότητας βασισμένης σε απτά δεδομένα και βιώματα, εμποδίζουν το άτομο να συλλάβει το πραγματικό νόημα των πραγμάτων. Με άλλα λόγια, από μια πιο ανθρωπιστική προσέγγιση, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το ουσιαστικό νόημα που προαναφέρθηκε, είναι να αντιληφθεί ότι ο ίδιος έχοντας την ιδιότητα του ανθρώπου δεν πρέπει να κρίνει αρνητικά άλλες κοινωνικές ομάδες, τη «διαφορετικότητα» του συνανθρώπου του, διότι πολύ απλά και αυτός και ο συνάνθρωπός του ανήκουν στο ανθρώπινο γένος.

2.3. Σύγκριση των εννοιών «στερεότυπο» και «προκατάληψη» και η σχέση τους με το «ρατσισμό»

Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις διαφέρουν στο γεγονός ότι τα στερεότυπα παράγονται μέσα από ασυνείδητες διεργασίες, ενώ από την άλλη όσον αφορά τις προκαταλήψεις είναι δυνατό να τους ασκηθεί γνωστικός έλεγχος μέσω της συνείδησης (Δραγώνα, 2007, σ. 22). Τα στερεότυπα σχετίζονται πιο πολύ με τη στάση μας απέναντι σε κάποιον ή κάτι και αφορούν κυρίως το κομμάτι της σκέψης, είναι συμβολικοί χαρακτηρισμοί, που εκφράζονται με έναν υπερβολικό, γενικευμένο, αυθαίρετο και εσφαλμένο τρόπο αποδίδοντας αρνητικά γνωρίσματα σε ένα σύνολο ανθρώπων. Είναι βαθιά εδραιωμένα και ριζωμένα στον ανθρώπινο τρόπο σκέψης. Οφείλονται πολλές

φορές στη μη επαρκή πληροφόρηση και με τον τρόπο τους, θα μπορούσαμε να πούμε ότι συμβάλλουν στη δημιουργία μιας παραμορφωμένης εικόνας για την πραγματικότητα, που μας περιβάλλει. Επιχειρούν να επιβάλλουν στις ανθρώπινες συνειδήσεις το αξιακό σύστημα, που προβάλλει και εξυπηρετεί η επικρατούσα ιδεολογία, συμβάλλοντας στη διαιώνιση της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων και στην υπεράσπιση των συμφερόντων της. Πόσες φορές δεν έχουν εκφραστεί από διάφορα άτομα, στερεοτυπικές αντιλήψεις περί κατωτερότητας του γυναικείου φύλου στις θετικές επιστήμες και ανωτερότητας τους όσον αφορά τα οικιακά καθήκοντα ή τα φιλολογικά μαθήματα, περί ανωριμότητας και ανευθυνότητας της νέας γενιάς ανθρώπων και ωριμότητας των μεγαλύτερων, περί κατώτερης θέσης των ατόμων που ασχολούνται με χειρωνακτικά επαγγέλματα.

Όπως προαναφέρθηκε στις προκαταλήψεις δύναται να ασκηθεί έλεγχος, καθώς είναι γνώμες οι οποίες σχηματίζονται από πριν για κάτι εξαιτίας απερίσκεπτου και επιφανειακού τρόπου σκέψης για αυτό, χωρίς προσεκτική και κριτική εξέταση, παρατήρηση του αντικειμενικού κόσμου. Αρκετές φορές μας προδιαθέτουν αρνητικά απέναντι σε άτομα, ιδέες, ομάδες. Οι προκαταλήψεις σχετίζονται με τα συναισθήματα, που νιώθουμε απέναντι σε άλλους και τις περισσότερες φορές μια προκατειλημμένη σκέψη είναι τροφοδοτημένη με αρνητικά συναισθήματα απέναντι στη «διαφορετικότητα» του συνανθρώπου του, είτε αυτή η διαφορετικότητα πηγάζει από το φύλο, τη φυλή, το έθνος, τη θρησκεία, την κοινωνική τάξη, το επάγγελμα, την εξωτερική εμφάνιση, την αρτιμέλεια. Ήδη από τα παλαιότερα χρόνια παρατηρούμε προκατειλημμένες και τροφοδοτημένες με μίσος αντιλήψεις, οι οποίες έχουν ωθήσει ανθρώπους να διαπράττουν κακό στους συνανθρώπους τους. Με αυτόν τον τρόπο τα άτομα οδηγούνται στο να ασπάζονται τη ρατσιστική ιδεολογία και σπεύδουν στην υιοθέτηση ρατσιστικών συμπεριφορών και στην πραγματοποίηση διακρίσεων.

«Ρατσισμός», σύμφωνα με τον Πανταζή (2015) είναι απλές πράξεις με τις οποίες δείχνουμε στον άλλο ότι έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά, οπότε και κατώτερη θέση, είναι ταπεινώσεις και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί πέρα από μια αντίληψη του ατόμου ή μια «ψευδο»-επιστημονικά θεμελιωμένη θεωρία, ως «ιδεολογία». Ο όρος «ρατσισμός» ή «ρατσιστικές τάσεις» αξιοποιείται, όταν προωθούνται υποθετικές ή υπαρκτές, βιολογικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων (λόγου χάρη, το χρώμα του δέρματος) συνδυαστικά με σταθερές, εμφανιζόμενες, φυσικές ιδιότητες με αρνητική χροιά για κάποιους (π.χ. «οι άλλοι»), οι οποίες δεοντολογικά υπάρχουν «έμφυτα»,

σύμφωνα με βιολογικά πορίσματα (Πανταζής, 2015). Σύμφωνα με τους Μπαλή και Τουρτούρα (2009) στα πλαίσια της παροντικής κοινωνικοοικονομικής και ιστορικοπολιτικής περίπτωσης, υπό το ρεύμα της παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου και της ανεμπόδιστης μετακίνησης ατόμων και αγαθών κάτω από όρους από χώρα σε χώρα, μπορεί να προβλεφθεί η διαμόρφωση ή η χειροτέρευση των στερεοτύπων και προκαταλήψεων, που ήδη υπάρχουν, καθώς και ρατσιστικών συμπεριφορών, που νομιμοποιούνται από το κρατικό και θεσμικό πλαίσιο. Στη συνέχεια, οι ίδιοι υποστηρίζουν, ότι στο παραπάνω πλαίσιο κυριαρχεί και ηγεμονεύει ένας λόγος, που αντλεί επιχειρηματολογικό υλικό από το χώρο της ψυχολογίας και της ψυχιατρικής και συνεισφέρει στη νομιμοποίηση με επιστημονική κάλυψη παραγωγής φαινομένων ρατσισμού, προκατάληψης, στερεοτύπων, ξενοφοβίας, τα οποία με τη σειρά τους συντελούν στη διατήρηση των επικρατουσών εξουσιαστικών σχέσεων και στη μη διατάραξη της οργάνωσης της κοινωνίας.

Η ρατσιστική ιδεολογία είναι αυτή που υποστηρίζει το μύθο περί ανωτερότητας και κατωτερότητας των λαών, την «καθαρότητα» του ανώτερου λαού και την υστέρηση - μειονεκτική θέση του κατώτερου, μόνο και μόνο για να νομιμοποιήσει και να δικαιολογήσει την εκμετάλλευση και καταπάτηση των συμφερόντων και των δικαιωμάτων των δεύτερων. Θα μπορούσαν να αναφερθούν πολλά παραδείγματα αναφορικά με τη ρατσιστική ιδεολογία, που τις περισσότερες φορές εκδηλώνεται με τη μορφή άδικης, βίαιης, ακόμα και δολοφονικής – εγκληματικής συμπεριφοράς ανθρώπου απέναντι σε άνθρωπο. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών και των εργαζόμενων ως δούλων στην αρχαία Ελλάδα, η θανάτωση των ανάπηρων παιδιών στον Καιάδα στην αρχαία Σπάρτη, η δολοφονία της φυλής των Ινδιάνων κατά την εποχή της αποικιοκρατίας και της ανακάλυψης της Αμερικής, η εγκαθίδρυση διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στους μαύρους και τους λευκούς με φυλετικά κριτήρια μέσω του Απαρτχάιντ για την αποφυγή της επαφής μεταξύ τους, η γενοκτονία των Ποντίων, των Αρμενίων, των Εβραίων και άλλα εγκλήματα, που έχουν σημειωθεί κατά καιρούς.

2.4. Στερεοτυπική και προκατειλημμένη σκέψη στην παιδική ηλικία

Τα παιδιά, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει, ότι επηρεάζονται ευκολότερα από τα στερεότυπα, καθώς διαθέτουν μεν την ικανότητα, αλλά δεν έχουν αναπτύξει σε μεγάλο

βαθμό εσωτερικούς μηχανισμούς αντίστασης, που θα τους επιτρέψουν να μένουν ανεπηρέαστα από την αρνητική τους επίδραση.

Ο Brown (1995) κάνοντας μια σύντομη επισκόπηση προγενέστερων ερευνών, που σχετίζονται με την επίγνωση/συνείδηση των παιδιών όσον αφορά τις κοινωνικές κατηγορίες, αναφέρει ότι τα ευρήματά τους φανερώνουν την από μικρή ηλικία ενημερότητά τους επάνω σε κατηγορικούς διαχωρισμούς στο κοινωνικό τους περιβάλλον και την ικανότητά τους να τους εφαρμόζουν στην πράξη. Το γεγονός ότι διακρίσεις εμφανίζονται σε τέτοιο μικρό ηλικιακό στάδιο, υποδεικνύει ότι αυτές δεν είναι αντικείμενο άμεσης επιβολής από τους ενήλικες στα παιδιά, αλλά αποκτιούνται από τα ίδια. Ακόμη, το ότι τα παιδιά τόσο ανάλογα με τις παραμέτρους της κάθε έρευνας όσο και με τις διαφορετικές πολιτισμικές εκδοχές της, επέδειξαν θετικότητα στις κατηγοριοποιήσεις που προτιμούσαν, υποδηλώνει το στρατηγικό και ενεργητικό τρόπο χρήσης τους. Τέλος, αναφέρει ότι, όπως τα ενήλικα άτομα, έτσι και τα παιδιά, κατηγοριοποιούν, γεγονός που συμβάλλει στην απλοποίηση και καλύτερη αντίληψη του περιβάλλοντός τους και ότι η φυσιολογία των προτιμήσεων των παιδιών διαφέρει ανάλογα με το στάτους, τη θέση που κατέχει η ομάδα τους στην κοινωνία, με άλλα λόγια αυτά που ανήκουν σε ομάδες με το μεγαλύτερο αριθμό ατόμων, σε κυρίαρχες ομάδες αποκρίνονται με διαφορετικό τρόπο σε σύγκριση με αυτά που είναι μέλη μειοψηφικών ομάδων.

Ήδη η ηλικία των τριών σηματοδοτεί την ηλικία στην οποία τα παιδιά έχουν επίγνωση των κύριων κοινωνικών κατηγοριών όπως είναι η εθνικότητα και το φύλο, κατά την κρίσιμη χρονική περίοδο των 5 - 8 ετών τα παιδιά χαρακτηρίζονται από ομαδοκεντρικότητα, ενώ φαίνεται να προτιμούν άτομα του φύλου στο οποίο ανήκουν, πριν ακόμη έχουν μια ξεκάθαρη αίσθηση της ταυτότητας φύλου (Brown, 1995).

Γενικότερα, παρατηρώντας την πραγματικότητα, τόσο στις καθημερινές συνθήκες του σχολικού περιβάλλοντος όσο και μέσα στους κόλπους της οικογένειας, είμαστε μάρτυρες πολλές φορές, στιγμιотύπων όπου τα κορίτσια σχηματίζουν φιλίες και παίζουν πιο συχνά με άλλα κορίτσια, ενώ τα αγόρια αναπτύσσουν επαφές με άλλα αγόρια, χωρίς αυτό να είναι πάντα απαραίτητο, καθώς και διαφορετικής αντιμετώπισης των νεαρών αγοριών και κοριτσιών από τους γονείς και το οικείο περιβάλλον. Χαρακτηριστικές στερεοτυπικές φράσεις, όπως «τα αγόρια δεν κλαίνε» ή «δεν πρέπει να χτυπάς τους συμμαθητές σου, αυτό δεν αρμόζει σε ένα κορίτσι», «τα αγόρια πρέπει

να ασχολούνται με βίαια, επιθετικά, με κατασκευαστικά παιχνίδια ή με παιχνίδια που απαιτούν σκέψη», ενώ «τα κορίτσια με κούκλες και παιχνίδια επηρεασμένα από τις θεωρητικές επιστήμες» φανερώνουν για ποιο λόγο τα μικρά παιδιά σχηματίζουν από πολύ νωρίς στερεότυπα φύλου.

Ο Brown (1995) όσον αφορά την προκατάληψη στην παιδική ηλικία προτείνει έναν πιο δυναμικό τρόπο αντίληψής της, καθώς δεν υποστηρίζει την προφανή αιτία διαδοσής της, δηλαδή την κοινωνικοποιητική διαδικασία μέσω της οικογένειας, την επιρροή της παρέας των συνομηλίκων και τα γνωστά κανάλια πολιτισμικής μετάδοσης. Ο παθητικός τρόπος πρόσληψης της προκατάληψης από τα παιδιά, δε συνάδει με την νωρίτερη εμφάνιση κατηγοριακής διαφοροποίησης, η μη ευθύγραμμη πορεία ανάπτυξης των προκαταλήψεων και η σχέση ανάμεσα σε αυτές και την επαφή με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, χαρακτηρίζεται από ασυνέπεια (Brown, 1995). Αντίθετα, ο ίδιος αναφέρεται στην προκατάληψη ως μια εξελικτική διαδικασία κατά την οποία οι κοινωνιογνωστικές ικανότητες που αναπτύσσει, το παιδί για να κατανοήσει το γύρω του περιβάλλον και το κοινωνικά κατασκευασμένο περιβάλλον, που πρέπει να αντιμετωπίσει, αλληλεπιδρούν.

Σύμφωνα με τον Schneider (2005) αναφορικά με τα στερεότυπα, δεν είναι εύκολο να υποστηριχθεί ότι τα παιδιά ασκούν επιρροή σε αυτά που πιστεύουν οι γονείς τους, αλλά αντίθετα ότι οι γονείς αντιδρούν στις εμπειρίες τους. Συνεχίζει αναφέροντας ότι οι εξηγήσεις που παρέχουν οι γονείς για τον τρόπο αντιμετώπισης των παιδιών τους από μέλη διαφορετικών ομάδων λαμβάνουν χώρα σε συνθήκες εξωτερικών εμπειριών των παιδιών και διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο στον τρόπο σκέψης των παιδιών για τις συγκεκριμένες ομάδες. Αναφέρει ως παράδειγματα της συμβολής των γονέων στη διαμόρφωση προκατειλημμένης σκέψης των παιδιών, τη στερεοτυπική εικόνα της αδυναμίας των κοριτσιών στον τομέα του αθλητισμού και των μαθηματικών και της μη καθαρότητας και επικινδυνότητας των μαύρων. Επιπλέον, αναφέρει τη συμβολή των μεγαλύτερων αδερφών των παιδιών, τα οποία μπορούν να διδάξουν με έμμεσο ή άμεσο τρόπο μαθήματα για τις άλλες ομάδες στα μικρότερα αδέρφια και να ελαττώσουν την επιρροή των γονέων. Η επιλογή των γονέων όσων αφορά το σχολείο και τους συμμαθητές των παιδιών τους βασίζεται στο κριτήριο της υιοθέτησης κοινού αξιακού συστήματος και από το διαχωρισμό των σχολείων ανάλογα με την κοινωνικοοικονομική θέση φαίνεται, ότι τα περισσότερα παιδιά της Αμερικής μεγάλωναν σε περιβάλλοντα κοινωνικοοικονομικής και φυλετικής ομοιογένειας.

Σύμφωνα με τον Brown (1995) η επίγνωση των κατηγοριών εκ μέρους των παιδιών αποτελούσε κεντρικό ερευνητικό ενδιαφέρον όσων ασχολούνταν με την προκατάληψη και τα παιδιά, διότι οι προκατειλημμένες στάσεις θέτουν ως προαπαιτούμενο τον κατηγορηματικό διαχωρισμό και επισημαίνει ότι από τη στιγμή που οι κατηγορίες είναι εμφανείς σε πολύ μικρό ηλικιακό στάδιο της ζωής των παιδιών, η θεώρησή τους ως «*tabula rasa*», πάνω στα οποία οι ενήλικοι αποτυπώνουν τις ιδέες τους, δεν είναι πολύ σωστή. Κατά τον Schneider (2005) παρ' όλο που τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν κατηγορηθεί για τα δεινά της κοινωνίας λόγω της τεράστιας τους δύναμης και της έμμεσης επίδρασή τους στην ενίσχυση των στερεοτύπων μέσω της μονοδιάστατης προσέγγισης της πραγματικότητας, «τα παιδιά δεν είναι δοχεία μέσα στα οποία αδειάζονται πολιτισμικά μαθήματα από τους γονείς και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης», καθώς οι περισσότερες από τις γνώσεις των παιδιών αποκτιούνται μέσω της εμπειρίας, η οποία φιλτράρεται από πολιτισμικά μαθήματα στα πλαίσια του σπιτιού.

Τα παιδιά σύμφωνα με τις παραπάνω απόψεις, δεν είναι «άγραφα χαρτιά», «άγραφοι πίνακες» στους οποίους το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον γεμίζει με όποιο τρόπο επιθυμεί το ίδιο με μηνύματα, αξίες και ιδέες της ενήλικης κοινωνίας, αλλά τα ίδια διαμορφώνουν αλλά και συμμετέχουν στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας, απορροφούν πληροφορίες από αυτή και τις επεξεργάζονται ενεργητικά ως κοινωνικά όντα. Μια τέτοια άποψη συνάδει με τις θέσεις της Νέας Κοινωνιολογίας της Παιδικής Ηλικίας, που θέλει τα παιδιά να είναι ενεργητικοί δρώντες και όχι παθητικοί αποδέκτες των μηνυμάτων των ενηλίκων, φορείς ενσυνείδητης δράσης (*agency*), που μπορούν να εμπλακούν ενεργά στο κοινωνικό γίγνεσθαι και να οικοδομήσουν την κοινωνική τους πραγματικότητα (Πεχτελίδης, 2015).

Όσον αφορά τον περιορισμό της στερεοτυπικής αντίληψης των παιδιών, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι το οικογενειακό πλαίσιο μέσω της ουσιαστικής επικοινωνίας με τα παιδιά, κρίνεται σκόπιμο να αποτελεί πρότυπο μετάδοσης ανθρωπιστικών αξιών, όπως είναι η συνειδητοποίηση και ο σεβασμός στο διαφορετικό στα πλαίσια του πολυπολιτισμικού περιβάλλοντος στο οποίο ζουν. Το σχολικό πλαίσιο μέσω του ειλικρινούς διαλόγου μπορεί με τον δικό του τρόπο να συμβάλλει στην παραπάνω κατεύθυνση και να αποτρέψει τη διαμόρφωση προσωπικοτήτων – φορέων στερεοτυπικών ιδεών, στηλιτεύοντας όλα τα περιστατικά ρατσιστικής συμπεριφοράς και στερεοτυπικής αντιμετώπισης του άλλου. Αυτό είναι δυνατόν να επιτευχθεί μέσω

της καλλιέργειας του κριτικού τρόπου σκέψης στους μαθητές, για να επεξεργάζονται ενεργητικά τα προβαλλόμενα από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας πρότυπα και μέσω του συνεργατικού τρόπου μάθησης, ώστε να γνωρίσει ο ένας τον άλλον καλύτερα και ταυτόχρονα να αναδειχθεί η μοναδικότητα του καθενός. Αναφορικά με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αυτά θα μπορούσαν να προσεγγίζουν μια είδηση ή ένα γεγονός από πολλές οπτικές γωνίες, ώστε να μην προάγεται μια μονόδρομη απεικόνιση της πραγματικότητας και να μην αναπαράγουν στερεοτυπικές απεικονίσεις του διαφορετικού. Σε καμία περίπτωση όμως δεν θα πρέπει να καταφεύγουμε στη δαιμονοποίησή τους αποδίδοντάς τους ευθύνες και αιτιακές αποδόσεις όσον αφορά το γεγονός ότι απειλούν να αλλοιώσουν τις συνειδήσεις των ανθρώπων μέσω της μετάδοσης στερεοτυπικών αντιλήψεων, καθώς αποτελούν μόνο έναν από τους παράγοντες διαιώνισης των στερεοτύπων, σε συνδυασμό πάντα με την ενεργητική ανταπόκριση του ατόμου απέναντι σε αυτά.

A) Στερεότυπα που αφορούν την εθνικότητα, φυλή

Οι Liberman, Howard, Vasquez και Woodward (2018) πραγματοποίησαν μια έρευνα με δύο ηλικιακές κατηγορίες παιδιών, αυτών που αντιπροσώπευαν τα μικρότερα με ηλικία από 3 έως 6 ετών και αυτών που αντιπροσώπευαν τα μεγαλύτερα με ηλικία από 7 έως 11 ετών, για να μελετήσουν από που προέρχεται η τάση των ανθρώπων να σχετίζουν τα μέλη της εσωομάδας με θετικές συμπεριφορές και αυτά της εξωομάδας με αρνητικές, ρωτώντας αν η συμμετοχή σε μια γλωσσική ομάδα (αγγλική: εσωομάδα, γαλλική: εξωομάδα) επιδρά στις προβλέψεις τους για τις ανθρώπινες ενέργειες. Σύμφωνα με τους ίδιους οι ηλικιακές κατηγορίες επιλέχθηκαν, διότι ανάμεσα σε αυτές λαμβάνουν χώρα σπουδαίες αλλαγές σχετικά με τη συλλογιστική διαδικασία που αφορά το ηθικό κομμάτι, όσο και αυτό που αφορά την ένταξη στην ομάδα. Γενικότερα, βρέθηκε ότι τα παιδιά χρησιμοποιούν ως κριτήριο την ένταξη στην ομάδα για να αποδώσουν ηθικές συμπεριφορές ή τη συμμόρφωση στις συμβάσεις και ότι η επίδραση της συμμετοχής στην ομάδα στις παιδικές προσδοκίες για τις ανθρώπινες ενέργειες, παρουσιάζει ποικιλία τόσο στον ηθικό και συμβατικό τομέα όσο και ηλικιακά. Συγκεκριμένα, όλα τα παιδιά της έρευνας ανέμεναν τη συμμόρφωση των μελών της εσωομάδας στις συμβάσεις και την καταπάτησή τους από τα μέλη της εξωομάδας, ενώ μόνο τα μεγαλύτερα παιδιά αξιοποίησαν το κριτήριο της ένταξης για να προβλέψουν

ποια άτομα ενδεχομένως ενεργήσουν ηθικά ή μη ηθικά. Επιπρόσθετα, οι ίδιοι επισημαίνουν ότι τα μικρότερα παιδιά δεν διαμορφώνουν με αυτόματο τρόπο προκατειλημμένες απόψεις στηριγμένες στην ιδιότητα κάποιου ως μέλος ομάδας, αν και κατανοούν τη σημασία της σχετικά με το ποιος είναι πιο πιθανό να δράσει σύμφωνα με τους κανόνες, που έχει θέσει η κοινωνία.

Σύμφωνα με μια έρευνα των Hu, Wang, Fu, Quinn και Lee (2014), στην οποία αξιοποιήθηκε η μέθοδος της παρακολούθησης της κίνησης των ματιών και σε αυτή συμμετείχαν παιδιά ηλικίας 4 έως 7 και ενήλικες προερχόμενοι από την Κίνα και τους ζητήθηκε να φέρουν στη μνήμη τους πρόσωπα λευκών και Κινέζων. Ανεξάρτητα από την ηλικία των συμμετεχόντων, βρέθηκε ότι η διάρκεια της αναλογικής επικέντρωσης στα μάτια των κινεζικών προσώπων βρισκόταν σε χαμηλότερο επίπεδο από εκείνη που παρατηρήθηκε στα μάτια των λευκών προσώπων, λόγω πιθανόν της απουσίας βλεμματικής επαφής που επιβάλλει η κινεζική κουλτούρα, ενώ η διάρκεια της αναλογικής επικέντρωσης στο στόμα και τη μύτη των πρώτων βρισκόταν σε υψηλότερα επίπεδα από τη διάρκεια της επικέντρωσης στα συγκεκριμένα σημεία των λευκών προσώπων (Hu, Wang, Fu, Quinn και Lee, 2014). Σύμφωνα με τους ίδιους, οι σακκαδικές κινήσεις των ματιών προς τα πρόσωπα των Κινέζων ήταν λιγότερες συγκριτικά με αυτές προς τα λευκά πρόσωπα, με τους ενήλικες να υπερέχουν στην επικέντρωση σε ολόκληρο το πρόσωπο και στην ακρίβεια αναγνώρισης προσώπων σε σχέση με τα παιδιά. Σύμφωνα με τους Hu, Wang, Fu, Quinn και Lee (2014) η επαρκής οπτική επαφή με άτομα της φυλής στην οποία ανήκει κάποιος και η απουσία αυτής με άτομα άλλης φυλής, έχει ως αποτέλεσμα τη διαφοροποίηση εξέτασης προσώπων από παιδιά και ενήλικους, ενώ ο μεγαλύτερος βαθμός εμπειρίας επεξεργασίας προσώπων, μπορεί να οδηγήσει στην εφαρμογή ολιστικών στρατηγικών επεξεργασίας από τον ενήλικο κινεζικό πληθυσμό.

Οι Lara - Cooper και Cooper (2016) στο άρθρο τους αξιοποιούν τις εμπειρίες ενός αυτόχθονος παιδιού, της εννιάχρονης Anabelle, τόσο αυτές που αναφέρονται στο σπίτι όσο και αυτές που αναφέρονται στο σχολικό περιβάλλον, για να διαπιστώσουν σε ποιο βαθμό οι στερεοτυπικές απεικονίσεις που μετέρχεται το εκπαιδευτικό σύστημα μπορούν να επιδράσουν σε ένα παιδί, στην οικοδόμηση της αυτο-εκτίμησής του, της προσωπικής του ταυτότητας, καθώς και να εξετάσουν τις συνέπειες της ασυμφωνίας ανάμεσα στην άποψη που διαμορφώνει το άτομο για τον εαυτό του και αυτή που σχηματίζει το υπόλοιπο σύνολο για το ίδιο. Πιο συγκεκριμένα, η Anabelle στα πλαίσια

της οικογένειας και της κοινότητας διαμορφώνει ένα σύνολο από αξίες και πιστεύω οικοδομώντας έτσι την προσωπική της ταυτότητα, θεωρώντας λόγω χάρη το παραδοσιακό ένδυμα της ινδιανικής φυλής (regalia) ως ένα βασικό κομμάτι της πολιτιστικής της παράδοσης, ιερό και απαραίτητο για το πέρασμα από τη μια περίοδο της ζωής των ατόμων σε μια άλλη (Lara - Cooper και Cooper, 2016). Σύμφωνα με τις Lara – Cooper και Cooper (2016) η κυρίαρχη κουλτούρα αποδίδει στερεοτυπική μορφή στις απεικονίσεις ατόμων που ανήκουν στους αυτόχθονες λαούς της Αμερικής, με σεξουαλική, ρομαντική χροιά, προσδίδοντάς τους χαρακτηριστικά που δεν ταιριάζουν σε άνθρωπο, αντιμετωπίζοντάς τους ως αντικείμενα και υποτιμώντας την ταυτότητά τους. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, η Anabelle όταν της ζητήθηκε να διαβάσει μέσα στην αίθουσα ένα απόσπασμα, που αναφερόταν στη φυλή της, αρνήθηκε, λόγω της σεξιστικής απεικόνισης μιας γυναίκας της φυλής της και διότι το προσωπικό της πιστεύω για το παραδοσιακό της ένδυμα ήρθε σε σύγκρουση με τα λεγόμενα της εκπαιδευτικού και με αυτά του βιβλίου, που το παρουσίαζαν ως «κοστούμι», με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στο διευθυντή (Lara - Cooper και Cooper, 2016). Σύμφωνα με τις ίδιες (2016), η λέξη «κοστούμι» απορρίπτει την ιερότητα του συγκεκριμένου ενδύματος, παραπέμπει σε ψυχαγωγικό περιεχόμενο και έχει παρελθοντική χροιά, «σαν να μην υπάρχει σήμερα» και όλα τα παραπάνω μαζί με τη σεξιστική απεικόνιση, προκαλεί προβληματισμούς στην Anabelle για το πως την βλέπουν οι συμμαθητές της.

Με άλλα λόγια, από την παραπάνω μελέτη, βλέπουμε ότι τα παιδιά από μικρή ηλικία διαμορφώνουν την προσωπική τους ταυτότητα με βάση τα βιώματά τους στην οικογένεια και την ευρύτερη κοινότητα. Επιπλέον, η στάση που τηρούμε ως εκπαιδευτικοί απέναντι σε ένα παιδί που προέρχεται από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, μπορεί πολύ εύκολα να οδηγήσει σε συγκρουσιακή κατάσταση την εικόνα που έχει σχηματίσει το ίδιο για τον εαυτό του, την ταυτότητά του και την κουλτούρα του και την εικόνα που έχουν σχηματίσει άτομα της κυρίαρχης κουλτούρας για αυτήν. Ως εκπαιδευτικοί γενικά κρίνεται απαραίτητο να υιοθετούμε μια πιο ευαισθητοποιημένη στάση διακρινόμενη από σεβασμό απέναντι στους μαθητές μας, που προέρχονται από διάφορα κοινωνικο-πολιτισμικά περιβάλλοντα και να μην κρίνουμε τις εμπειρίες, τις αξίες και τα πιστεύω τους με βάση τις ισχύουσες προϋποθέσεις στο δικό μας πολιτισμό, αλλά εφαρμόζοντας καθολικά και αντικειμενικά κριτήρια στο πλαίσιο του πολιτισμού που μελετούμε.

B) Στερεότυπα που αφορούν το φύλο

Οι Pomerleau, Bolduc, Malcuit και Cossette (1990) λαμβάνοντας υπόψη και προγενέστερες έρευνες, καθώς και την ανάλυση των Rheingold και Cook (1975) μελέτησαν το φυσικό περιβάλλον 20 αγοριών και 20 κοριτσιών κατά τους 5, τους 13 και τους 20 πρώτους μήνες της ζωής τους, όσον αφορά τα παιχνίδια, το ρουχισμό – αξεσουάρ και τη διακόσμηση των δωματίων τους. Αυτό επιτεύχθηκε μέσω της καταγραφής των αντικειμένων από έναν παρατηρητή και τη συμβολή των γονέων (κυρίως των μητέρων). Τα κορίτσια κατέχουν μεγαλύτερο αριθμό παιχνιδιών από την κατηγορία «παιχνίδια για χειρισμό», όπως κούκλες, φανταστικούς χαρακτήρες και έπιπλα, ενώ τα αγόρια οχήματα, εργαλειακό και αθλητικό εξοπλισμό. Το κόκκινο, το μπλε, το γκρι και το άσπρο χρώμα κυριαρχεί στο ρουχισμό των αγοριών, ενώ τα κορίτσια φορούν πολύχρωμα ρούχα. Οι πιπίλες έχουν ροζ χρώμα για τα κορίτσια και μπλε για τα αγόρια. Τα σχέδια των δωματίων των δύο φύλων δε διέφεραν, τα κοριτσιίστικα δωμάτια περιείχαν περισσότερα χρώματα από αυτά των αγοριών, ενώ τα σκεπάσματα των κρεβατιών ήταν μπλε για τα αγόρια και κίτρινα για τα κορίτσια. Σύμφωνα με τους ίδιους τόσο τα παιχνίδια όσο και η διαμόρφωση του χώρου διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο του παιδιού και οι ενήλικοι προβαίνουν στην ενθάρρυνση των παιδιών να παίζουν με παιχνίδια που αρμόζουν στο φύλο τους, προτού τα ίδια αναπτύξουν τις δικές τους επιλογές, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα τη συμβολή των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην προβολή έμφυλα προσδιορισμένων παιχνιδιών, που επηρεάζουν τη γνώμη του καταναλωτικού κοινού. Επιπλέον, υποστηρίζουν ότι μέσω της εξοικείωσης τα μικρά παιδιά με τα συγκεκριμένα παιχνίδια μαθαίνουν να κάνουν συγκεκριμένες επιλογές και να αποκτούν γνώση ποια παιχνίδια ανταποκρίνονται και είναι κατάλληλα για το φύλο τους (Pomerleau, Bolduc, Malcuit και Cossette, 1990). Παρατηρούμε από την παραπάνω έρευνα ότι από πολύ μικρή ηλικία, από τη νηπιακή ηλικία, τα παιδιά μέσω της δραστηριοποίησης των ενηλίκων εσωτερικεύουν στο μυαλό τους συγκεκριμένες ιδέες και ενσωματώνουν εικόνες για τα «πρέπει» και τα «μη» του φύλου τους και με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνουν στερεοτυπικές αντιλήψεις για το τι αρμόζει και τι είναι ικανό να κάνει ή να μην κάνει ένα αγόρι ή ένα κορίτσι, για τις «δυνατότητες» και τις «αδυναμίες» του φύλου τους.

Το γονεϊκό περιβάλλον διαδραματίζει καίριο ρόλο στη διαμόρφωση στερεοτύπων φύλου στα παιδιά, ενώ οι προσδοκίες του ίδιου αναφορικά με το βαθμό συμφωνίας της παιδικής συμπεριφοράς με τα έμφυλα στερεότυπα, συνδέεται με τη σεξιστική τάση του

γονέα, που εκφράζεται στις στάσεις του (Lipowska, Lipowski και Pawlicka, 2016). Σε μια έρευνα που διεξήγαγαν οι ίδιοι (2016) μελέτησαν τη σχέση ανάμεσα την αμφιλεγόμενο σεξισμό των γονέων και τη συμπεριφορά τους με έμφαση στο φύλο πατέρων και μητέρων και σε αυτό των παιδιών και αξίζει να σημειωθεί, ότι βρήκαν ότι γενικά το φύλο του παιδιού δεν κατείχε ιδιαίτερη σημασία όσον αφορά το γονεϊκό σεξισμό, ενώ οι πιο μορφωμένες μητέρες εμφάνισαν χαμηλότερο βαθμό επιθετικού σεξισμού, όπου στην περίπτωση των γιων είχαν περισσότερες απαιτήσεις από αυτούς.

Οι Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson και Birkbeck (2016) σε μία μελέτη τους διερεύνησαν διαχρονικά τις επιπτώσεις της εμπλοκής με τις πριγκίπισσες της Disney αναφορικά με τα έμφυλα στερεότυπα, την εικόνα του σώματος και την προκοινωνική συμπεριφορά κατά την πρώιμη παιδική ηλικία σε δύο χρονικά διαστήματα, που το ένα απείχε ένα έτος από το άλλο. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι η εμπλοκή των παιδιών με τις πριγκίπισσες της Disney σχετίστηκε με μεγαλύτερο βαθμό στερεότυπης γυναικείας συμπεριφοράς έπειτα από έναν χρόνο, ακόμη και έπειτα από την άσκηση ελέγχου για τον εντοπισμό αρχικής στερεοτυπικής έμφυλης συμπεριφοράς (Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson και Birkbeck, 2016). Ακόμη, οι ίδιοι βρήκαν ότι η διαμεσολάβηση των γονέων ενέτεινε τη σχέση ανάμεσα στη δέσμευση με την πριγκίπισσα και την προσκόλληση στη στερεότυπη γυναικεία συμπεριφορά και για τα κορίτσια και για τα αγόρια, όπως και για την εκτίμηση για τη σωματική εικόνα και την προκοινωνική συμπεριφορά μόνο για τα αγόρια, εφόσον τα κορίτσια είναι ήδη στενά συνδεδεμένα με τη συγκεκριμένη κουλτούρα των «πριγκιπισσών», ενώ μόνο τα κορίτσια με χαμηλή εκτίμηση για την εικόνα του σώματός τους αναζητώντας κάποιο πρότυπο, έδειξαν υψηλότερα επίπεδα δέσμευσης με τις πριγκίπισσες. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αλληλεπίδραση και η συζήτηση με τους γονείς από τη μία πλευρά, επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη στερεοτυπικών αντιλήψεων για το πως «αρμόζει» να είναι τα δύο φύλα και από την άλλη, ενθαρρύνει τα παιδιά να αναπτύξουν διάφορες προκοινωνικές δεξιότητες, όπως αυτές παρουσιάζονται στα μέσα που προβάλλουν τέτοιου είδους παιδικά προγράμματα, όπως είναι οι πριγκίπισσες της Disney.

Η Evans (1998) αξιοποίησε το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο “The Paper Bag Princess” επιχειρώντας να διερευνήσει σε ποιο βαθμό τα παιδιά, που συμμετείχαν, έχουν κατασκευάσει ιδέες για το πως πρέπει να μοιάζει ο πρίγκιπας ή η πριγκίπισσα, κατά πόσο έχουν διαμορφώσει στερεοτυπικές έμφυλες απεικονίσεις, για το αν ο ήρωας

θα είναι άντρας ή γυναίκα. Αρχικά, τους ζητήθηκε να φανταστούν την ιστορία, γνωρίζοντας ότι οι συμμετέχοντες σε αυτή είναι ένας δράκος που τελικά ηττήθηκε, μία πριγκίπισσα και ένας πρίγκιπας και οι περισσότερες απαντήσεις ήταν απροσδόκητες με ενδεικτική την εξής: «Η ιστορία θα είναι για έναν φρικτό πρίγκιπα και μια ωραία πριγκίπισσα. Ο δράκος σώζει την πριγκίπισσα από τον πρίγκιπα!» (Evans, 1998). Στη συνέχεια, όταν τους ζητήθηκε να ζωγραφίσουν και να γράψουν μια περιγραφή της συναισθηματικής κατάστασης του χαρακτήρα που νίκησε το δράκο, έπειτα να κάνουν το ίδιο για τον χαρακτήρα που σώθηκε και τέλος να ζωγραφίσουν την τελική εικόνα του βιβλίου και να γράψουν κάτι σχετικά με το τέλος της ιστορίας, η αποδοχή έμφυλων ρόλων και στερεοτυπικών δηλώσεων περί αδυναμίας της πριγκίπισσας και ανάγκης της να σωθεί, ήταν εμφανής σε αντίθεση με το αρχικό στάδιο (Evans, 1998). Έπειτα από την ανάγνωση του βιβλίου, τα παιδιά εντυπωσιάστηκαν και δεν περίμεναν τη μη αναμενόμενη κατάληξή του, κατά την οποία πρωταγωνίστρια ήταν η πριγκίπισσα.

Γ) Στερεότυπα που αφορούν την τρίτη ηλικία

Τα ηλικιωμένα άτομα θεωρούνται από τους περισσότερους ως άτομα τα οποία χρήζουν άμεσης βοήθειας, αντιμετωπίζονται ως αδύναμα, ανήμπορα να αντιδράσουν και να ανταπεξέλθουν στις συνθήκες του κοινωνικού περιβάλλοντος και πολλές φορές θεωρούνται ότι δεν έχουν δικαίωμα να εκφράσουν τη γνώμη τους, καθώς πιστεύεται ότι έχουν χάσει το μεγαλύτερο κομμάτι των νοητικών τους δυνάμεων. Σε πολλές παιδικές σειρές παρατηρούμε τα άτομα της τρίτης ηλικίας είτε να είναι κοινωνικά αποκλεισμένα και απομονωμένα από το κοινωνικό γίνεσθαι απασχολούμενα μόνο με τα του οίκου και με οικογενειακές υποθέσεις, είτε να βιώνουν μοναχικά αισθήματα, είτε να εμφανίζονται μέσω μιας στερεοτυπικής απεικόνισης, όντας υποβασταζόμενα ή κρατώντας υποστηρικτικά εργαλεία, όπως είναι το μπαστούνι. Επιπλέον, παρουσιάζονται παριστάνοντας αρκετές φορές κακούς ήρωες, όπως είναι λόγου χάρη «η γριά μάγισσα», να υιοθετούν το ρόλο του «παράξενου γέροντα» ή της «παράξενης ηλικιωμένης κυρίας» που ενοχλείται συχνά από διάφορα πράγματα. Μια τέτοια στερεοτυπική απεικόνιση δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα όλων των ηλικιωμένων ατόμων του κόσμου, με άλλα λόγια δεν αποτελεί μια καθολική σταθερά σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να αντιμετωπίζονται όλα τα άτομα που διανύουν την τρίτη ηλικία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα μικρά παιδιά να προσλαμβάνουν και να

εσωτερικεύουν πλασματικές εικόνες της τρίτης ηλικίας και να διαμορφώνουν λανθασμένες εντυπώσεις για αυτήν. Η απουσία αλληλεπίδρασης με ηλικιωμένα άτομα σε τακτά χρονικά διαστήματα, καθώς και το γεγονός ότι τα παιδιά δε διαθέτουν αρκετές γνώσεις για αυτά, θεωρούνται παράγοντες που συμβάλλουν στη στερεοτυποποίηση των ηλικιωμένων (Falchikov, 1990).

Σε μια έρευνά τους, οι Robinson και Anderson (2006) μελέτησαν πως αναπαρίστανται οι ηλικιωμένοι χαρακτήρες σε προγράμματα κινουμένων σχεδίων για παιδιά, για να διαπιστωθεί κατά ποιο βαθμό έχει βελτιωθεί η εκπροσώπησή τους τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Σύμφωνα με τους ίδιους το 8% των χαρακτήρων ήταν ηλικιωμένοι, με μεγαλύτερο αριθμό ατόμων του ανδρικού φύλου, ενώ τα άτομα από μειονοτικές ομάδες υποεκπροσωπούνται στα παιδικά προγράμματα (έξι χαρακτήρες από Ασία, τέσσερις από από Ισπανία και ένας Αφροαμερικανικός) σε σύγκριση με τον πραγματικό τους αριθμό. Επισημαίνουν ότι ο ρόλος που υιοθετούν είναι κυρίως δευτερεύων (δάσκαλος/καθηγητής, εργαζόμενος/αφεντικό, παππούς), ενώ έντεκα χαρακτήρες, δηλαδή το 13% είχαν το ρόλο του κακού (π.χ. τρελός επιστήμονας, απαγωγέας παιδιών, κλέφτης, κ.ά.). Εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως οι ρυτίδες, τα γυαλιά, τα γκρίζα μαλλιά και η απώλεια γενικά των μαλλιών κυριαρχούν, ενώ δε λείπουν στερεοτυπικές απεικονίσεις με αρνητική χροιά, όπως η αργή κίνηση, η χρήση βοηθητικών εργαλείων, τα παραπανίσια κιλά, η έλλειψη οδοντοστοιχίας και η άσχημη εξωτερική εμφάνιση (Robinson & Anderson, 2006). Κατά τους ίδιους, ο τρόπος με τον οποίο απεικονίζονται τα ηλικιωμένα άτομα είναι κυρίως θετικός, φτάνοντας τα 62%, αλλά το ποσοστό των 32% που απομένει, θα πρέπει να μας ανησυχεί, διότι μέσω της συγκεκριμένης έρευνας αποδείχθηκε ότι η τηλεόραση και τα τηλεοπτικά παιδικά προγράμματα ενδέχεται να μην αποτελούν το μόνο παράγοντα, αλλά συμβάλλουν με τον τρόπο τους στην υιοθέτηση στερεοτυπικών αντιλήψεων για την τρίτη ηλικία από τα παιδιά.

Η Falchikov (1990) διεξήγαγε μια έρευνα με σκοπό να διερευνήσει τις ιδέες των νέων ατόμων σχετικά με την τρίτη ηλικία και τη γήρανση μέσα από την ανάλυση σχεδιαστικών απεικονίσεων 28 παιδιών με μέσο όρο ηλικίας τα 11 χρόνια (15 αγόρια και 13 κορίτσια) από τα οποία ζητήθηκε να απεικονίσουν έναν άνδρα νεαρής ηλικίας, έναν ηλικιωμένο άνδρα, μια γυναίκα νεαρής ηλικίας και μια ηλικιωμένη γυναίκα, με όποιον τρόπο επιθυμούσαν τα ίδια. Όσον αφορά τους νεαρούς άνδρες δεν υπήρχε συμφωνία σχετικά με τις απεικονίσεις αγοριών και κοριτσιών, καθώς τα αγόρια τους απεικόνιζαν να φορούν αθλητικά παπούτσια και μπλουζάκι, ενώ τα κορίτσια τους

παρουσίαζαν με «καρφάκια» ή με πανκ χτένισμα στα μαλλιά, το χαμογελαστό πρόσωπο και το στερεοφωνικό το αποτύπωναν και τα δύο φύλα (Falchikov, 1990). Οι ηλικιωμένοι άνδρες παρουσιάζονταν με λίγα έως και καθόλου μαλλιά, να έχουν ρυτίδες, να φορούν καπέλο και να κρατούν μπαστούνι ή υποστηρικτικά εργαλεία για το περπάτημα, με βοηθήματα ακοής από τα αγόρια, με γενειάδα ή μουστάκι από τα κορίτσια, ανάμεσα στα οποία υπήρχε μεγαλύτερη ομοφωνία αναφορικά με τις απεικονίσεις. Οι νεαρές γυναίκες απεικονίζονταν να φορούν κοντή φούστα, με διακοσμητικά μοτίβα στα ρούχα και τακούνια, να είναι χαμογελαστές, καλλωπισμένες, με μακρύ και ίσιο μήκος μαλλιών, από τα κορίτσια παρουσιάζονταν να φορούν κοσμήματα ή ζώνες, ενώ από τα αγόρια να κρατούν ραδιόφωνο και ακόμη υπήρχε μεγάλη ομοφωνία μεταξύ αγοριών και κοριτσιών (Falchikov, 1990). Η ίδια αναφέρει ότι στην παρουσίαση των μεγαλύτερων σε ηλικία γυναικών εμφανίστηκε μικρός βαθμός συμφωνίας και λιγότερες απεικονιστικές παραλλαγές συγκριτικά με την απεικόνισή τους, ενώ το κοντό μήκος ή ο κότσοι στα μαλλιά, οι ρυτίδες, τα μπαστούνια, τα γυαλιά και τα επίπεδα υποδήματα ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά τους. Η απεικόνισή τους με τη συντροφιά ενός ζώου ίσως υποδηλώνει τη θεωρούμενη από τα παιδιά μοναξιά των ηλικιωμένων ατόμων, ενώ αναφορικά με το ύψος των σχεδιασμένων φιγούρων οι φιγούρες των ηλικιωμένων ήταν πιο μικροκαμωμένες, οι γυναίκες πιο ψηλές από τους άνδρες και γενικά οι φιγούρες των κοριτσιών πιο μεγάλες από αυτές των αγοριών (Falchikov, 1990). Κατά την ίδια, τα παιδιά μεγαλοποιούν τα σχέδιά τους, για να δείξουν ποια άτομα σημαίνουν περισσότερα πράγματα για τα ίδια. Γενικότερα, η παραπάνω έρευνα φανερώνει ότι τα μικρά σε ηλικία άτομα διακατέχονται από στερεοτυπικές αντιλήψεις όσον αφορά τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ανθρώπων, τους ηλικιωμένους και το συγκεκριμένο μπορεί να αναδειχθεί μέσα από τα σχέδιά τους.

Δ) Στερεότυπα για την παιδική ηλικία - Πώς αντιλαμβάνονται τα ίδια τα παιδιά την παιδική ηλικία;

Η έννοια «παιδική ηλικία» είναι ένα φαινόμενο πολύπλευρο και είναι δυνατό να δώσουμε ποικίλους ορισμούς, ώστε να την προσεγγίσουμε. Ένας πολύ κοινός και συνηθισμένος ορισμός για αυτό το πολύπλοκο ζήτημα θα μπορούσε να είναι ο παρακάτω. Ως παιδική ηλικία χαρακτηρίζεται το αρχικό στάδιο της ζωής ενός ατόμου και σχετίζεται τόσο με τους θεσμούς όσο και με τον κοινωνικό «χώρο», που

διαμορφώνεται από αυτούς και συνοδεύουν τα παιδιά μέχρι να ενηλικιωθούν (James & James, 2012 στον Πεχτελίδη, 2015). Σύμφωνα με τις κλασικές κοινωνιολογικές θεωρίες το παιδί θεωρείται κομμάτι του ενήλικα, ανώριμο και ανίκανο να αντιδράσει σε διάφορες περιστάσεις. Βασικά δόγματά της είναι η παθητική στάση, το ελλειπτικό στάδιο στο οποίο βρίσκεται το παιδί σε σύγκριση με τον ενήλικα, καθώς και η θεώρηση της παιδικής ηλικίας ως γενικού και παγκόσμιου φαινομένου, που δε διαφοροποιείται ανάλογα με τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε εποχή. Παράλληλα, η αντίληψη της κλασικής κοινωνιολογίας περί της έμφυτης επικινδυνότητας και αγριότητας του παιδιού, όπως και η ανάγκη κοινωνικοποίησης, κοινωνικού ελέγχου και ρυθμιστικής παρέμβασης πάνω στα επικίνδυνα παιδικά σώματα, αξίζει να αναφερθεί (Πεχτελίδης, 2015). Η αναγωγή πολλών από τα χαρακτηριστικά τους στη φύση, οδηγεί στην απομόνωση και απομάκρυνσή τους από το κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι και στη διατήρηση της υποβαθμισμένης κοινωνικής τους θέσης στο πεδίο.

Σύμφωνα με την Νέα Κοινωνιολογία της Παιδικής Ηλικίας αναγνωρίζεται η παιδική ηλικία ως κοινωνική κατασκευή, η οποία μπορεί να λάβει πολλές μορφές σε συνάρτηση με διαφορετικό χώρο και χρόνο, χαρακτηρίζεται από πολλαπλότητα, ενδεχομενικότητα, ιστορική και κοινωνική μεταβλητότητα. Το παιδί ως ενεργητικό δρων υποκείμενο με εμπρόθετη δράση (agency) συμμετέχει στη διαμόρφωση της κοινωνίας και διαμορφώνεται από αυτή, δεν είναι άγραφο χαρτί, *tabula rasa*, πάνω στο οποίο η κοινωνία αποτυπώνει οτιδήποτε επιθυμεί η ίδια. Με αυτόν τον τρόπο η βιολογία και η φύση δεν είναι οι μόνοι παράγοντες που διαμορφώνουν την παιδική ηλικία, αλλά η ίδια είναι ταξικά, έμφυλα και ιστορικά προσδιορισμένη (Πεχτελίδης, 2015).

Σύμφωνα με την έρευνα των Vergara, Vergara, Peña και Chávez (2014), η οποία μέσα από τη μέθοδο της κριτικής ανάλυσης λόγου, μελέτησε το πως αντιλαμβάνονται παιδιά μεσαίου κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου της Χιλής την παιδική τους ηλικία, βρήκε ότι διαφοροποιούν τους εαυτούς τους από τα μωρά αυτοαποκαλούμενοι ως «οι μεγάλοι», την αντιλαμβάνονται ως μια κατάσταση κατά την οποία μπορούν να κάνουν πράγματα που δεν μπορούν να κάνουν οι μεγάλοι. Επιπρόσθετα, ο κόσμος των ενηλίκων απαιτεί από αυτά «να ωριμάσουν και να μεγαλώσουν» έχοντας απαιτήσεις από τα ίδια, ενώ τα παιδιά αισθάνονται νοσταλγία για το πέρας μιας εποχής, όπου οι ανάγκες τους ικανοποιούνταν από τους ενηλίκους, τα ίδια έχουν αυξημένες ικανότητες

αναφορικά με την τεχνολογία συγκριτικά με την εποχή των γονιών τους μαθαίνοντας νωρίτερα και εκτιμούν την ενηλικίωση ως μια ανελεύθερη περίοδο λόγω του όγκου των εργασιακών και οικογενειακών απαιτήσεων. Ωστόσο, ο συγκεκριμένος λόγος για τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τα παιδιά την παιδική τους ηλικία δε θα πρέπει να θεωρηθεί ότι καλύπτει το εύρος των αντιλήψεων των παιδιών παγκοσμίως, διότι αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη κοινωνικο-οικονομική ομάδα κάτω από δεδομένες ιστορικές συνθήκες, όπως αναφέρουν και οι ίδιοι οι συγγραφείς. Σε διάφορα μέρη του πλανήτη, το κάθε παιδί αντιμετωπίζει και αντιλαμβάνεται με το δικό του, μοναδικό τρόπο την παιδική ηλικία που βιώνει, καθώς ό,τι ισχύει σε μια συγκεκριμένη περιοχή, μια δεδομένη χρονική περίοδο, δε σημαίνει ότι το ίδιο συμβαίνει σε όλα τα μέρη του κόσμου. Η παιδική ηλικία είναι ένα πολλαπλό, πολύπλευρο φαινόμενο, εφόσον υπάρχουν και θα υπάρχουν διαφορετικές μορφές παιδικής ηλικίας και ποικίλες παιδικές εμπειρίες ανά τον κόσμο.

Ε) Στερεότυπα σχετικά με την κοινωνική τάξη: το παράδειγμα της οικονομικής ευμάρειας

Σε μια έρευνα των Shutts, Brey, Dornbusch, Slywotzky και Olson (2016), η οποία αποτελούνταν από τρεις μελέτες, διερευνήθηκε το ζήτημα της προκατάληψης παιδιών όσον αφορά την κοινωνική τάξη από την οποία προέρχεται ένα άτομο. Αναλυτικότερα, στην πρώτη μελέτη, όπως επισημαίνουν οι ίδιοι δόθηκαν στους συμμετέχοντες εικόνες παιδιών μη οικείων, που παρουσίαζαν διαφορές αναφορικά με την κατάσταση πλούτου, με σκοπό να τους φανερώσουν ποια ήταν η προτίμησή τους και τα παιδιά έδειξαν αρέσκεια σε εκείνα που φαίνονταν να κατέχουν μεγαλύτερα επίπεδα πλούτου, γεγονός που υποδεικνύει ότι η κατοχή υλικών αγαθών καθορίζει τις αξιολογήσεις τους. Επιπρόσθετα, στη δεύτερη μελέτη εξετάστηκε το ζήτημα της σύναψης φιλικών σχέσεων και με το κατά πόσο τα περιουσιακά στοιχεία μπορούν να επηρεάσουν τη στάση των ατόμων απέναντι στη δημοτικότητα και την ικανότητα (Shutts, Brey, Dornbusch, Slywotzky και Olson, 2016). Και πάλι βρέθηκε από τους ίδιους ότι τα παιδιά που φαίνονταν ότι κατείχαν περισσότερο πλούτο ήταν πιο αρεστά ως φίλοι και πιο πιθανό να επιτύχουν σε μια σχολική εργασία και να αλληλεπιδράσουν με περισσότερα άτομα σε δραστηριότητες. Στην τρίτη μελέτη διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά

που συμμετείχαν είχαν την τάση χορήγησης περισσότερων πόρων σε άτομα με χαμηλότερο επίπεδο πλούτου.

Με άλλα λόγια, μέσω της παραπάνω έρευνας, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα παιδιά από νωρίς εκφράζουν στερεοτυπική συμπεριφορά, συνδέοντας το υψηλό επίπεδο πλούτου με μεγαλύτερη επιτυχία στις σχολικές υποχρεώσεις, όπως και στη σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων όντας δημοφιλείς και προτιμούνται ως φίλοι σε σύγκριση με τα παιδιά χαμηλής περιουσιακής κατάστασης. Αντίθετα, τα παιδιά δείχνουν μεγαλύτερη ενσυναίσθηση και ευαισθητοποιούνται σε μεγαλύτερο βαθμό στην περίπτωση απόδοσης αγαθών σε άτομα που χαρακτηρίζονται από χαμηλό οικονομικό επίπεδο συγκριτικά με αυτά υψηλότερου οικονομικού επιπέδου.

Στην έρευνα των Woods, Kurtz - Costes και Rowley (2005), στην οποία συμμετείχαν Αφρο-Αμερικανοί και Ευρωπαίοι-Αμερικανοί τετάρτης, έκτης και όγδοης τάξης και αξιολογούσαν την ικανότητα φτωχών και εύπορων στον ακαδημαϊκό, αθλητικό τομέα και στον τομέα της μουσικής, παρατηρήθηκε εύνοια των ευκατάστατων και στους τρεις τομείς από τους νέους που φοιτούσαν στην τετάρτη τάξη, ενώ νέοι και από τις δύο φυλές ευνόησαν τους πλούσιους στον ακαδημαϊκό τομέα. Επιπλέον, έγχρωμοι νέοι, λευκοί μεγαλύτερης ηλικίας και εύποροι ευνόησαν τους φτωχούς όσον αφορά τον αθλητισμό, ενώ οι ομόλογοί τους είτε έδειξαν εύνοια προς τους πλούσιους είτε υποστήριξαν την ισότητα, ενώ δεν υπήρξε συσχέτιση ανάμεσα σε κοινωνική τάξη και φυλή, κοινωνική τάξη και εισόδημα της οικογένειας (Woods, Kurtz-Costes και Rowley, 2005). Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι σε όσο μικρότερη ηλικία βρίσκεται ένα άτομο διακατέχεται από απλουστευμένες στάσεις και αντιμετωπίζει τα πράγματα και τα πρόσωπα με έναν γενικευμένο τρόπο, χωρίς να λαμβάνει υπόψη τους περιφερειακούς παράγοντες.

ΣΤ) Στερεότυπα σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση: το παράδειγμα της παχυσαρκίας και της γενικότερης εμφάνισης

Τα παιδιά σε πολλές περιπτώσεις εσωτερικεύουν και εκφράζουν στερεοτυπικές αντιλήψεις για άτομα που είναι διαφορετικά όσον αφορά την εξωτερική τους εμφάνιση από αυτό που θεωρείται «κανονικό» από την κοινή γνώμη. Κάτι τέτοιο μπορεί, για παράδειγμα, να ισχύει για άτομα τα οποία είναι εύσωμα και τα οποία δεν τυγχάνουν ανάλογης αντιμετώπισης και αποδοχής από διάφορα άτομα του κοινωνικού τους

περιβάλλοντος. Μια έρευνα των Penny και Haddock (2007) μελετούσε το θέμα της αξιολόγησης του περιεχομένου, της εύνοιας και της γενίκευσης των αντιλήψεων που εκφράστηκαν για τα υπέρβαρα παιδιά, κατά πόσο οι προκαταλήψεις ενάντια στην παχυσαρκία τροποποιούνται με την ηλικία και αν αυτές είναι αποτέλεσμα μιας δυναμικής σύνδεσης ανάμεσα στην παχυσαρκία και την άσχημη συμπεριφορά, μιας αδύναμης συσχέτισης ανάμεσα στην παχυσαρκία και την καλή συμπεριφορά ή αν ισχύουν και τα δύο. Συγκεκριμένα, έγινε ανάγνωση σε παιδιά ηλικίας από 5 έως 10 ετών, διαφόρων ιστοριών μέσα στις οποίες εμφανίζονταν χαρακτήρες με υψηλό και χαμηλό βαθμό ικανότητας σε ακαδημαϊκό, καλλιτεχνικό, κοινωνικό και αθλητικό επίπεδο, προκειμένου, στη συνέχεια, να επιλέξουν τα ίδια από έναν αριθμό καρτών, που απεικόνιζαν υπέρβαρα και μεσαίου βάρους σώματος άτομα, ποιο αντιπροσώπευε τον καλό και ποιο τον κακό χαρακτήρα (Penny & Haddock, 2007). Σύμφωνα με τους ίδιους αναφορικά με τα αποτελέσματα της έρευνας τα παιδιά των οποίων οι ηλικίες κυμαίνονταν από 5 έως 8 ετών προσδιόρισαν μικρότερο αριθμό θετικών χαρακτηριστικών στα υπέρβαρα παιδιά συγκριτικά με αυτά με μέσο βάρος, στον ακαδημαϊκό, κοινωνικό, καλλιτεχνικό και κοινωνικό τομέα. Αντίθετα, διαπίστωσαν ότι αυτά με μεγαλύτερη ηλικία ήταν λιγότερο μεροληπτικά απέναντι στα παχύσαρκα παιδιά εξηγώντας ότι κάτι τέτοιο μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι τα πιο μεγάλα παιδιά διαθέτουν πιο εξελιγμένες συλλογιστικές δεξιότητες και κατ' επέκταση μπορούν να αντιληφθούν ότι διακρίσεις απέναντι στα υπέρβαρα παιδιά είναι εσφαλμένες, στο γεγονός ότι αντλούν από τα βιώματά τους πληροφορίες για να εκφράσουν τις κρίσεις τους και στο ότι κατανοούν σε υψηλότερο βαθμό τις ικανότητες των υπέρβαρων παιδιών και αυτών με μέσο βάρος σώματος.

Έτσι, γίνεται φανερό από την παραπάνω έρευνα ότι παιδιά, τα οποία βρίσκονται ακόμα σε μικρό ηλικιακό στάδιο, διακατέχονται από στερεοτυπικές αντιλήψεις αναφορικά με άτομα τα οποία έχουν παραπάνω κιλά, με αποτέλεσμα πολλές φορές να διατυπώνουν κρίσεις με αρνητική χροιά και να διακρίνουν τα συγκεκριμένα άτομα, μη μπορώντας να τους αποδώσουν το πραγματικό μέγιστο δυναμικό των δυνατοτήτων τους σε διάφορους τομείς της καθημερινότητας. Με άλλα λόγια, φαίνεται να θεωρούν με εσφαλμένο τρόπο ότι το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό, αποτελεί τροχοπέδη για την καλλιέργεια ικανοτήτων, όπως είναι η ανάπτυξη και δημιουργία δεσμών με άλλα άτομα και η κοινωνική αλληλεπίδραση, οι επιδόσεις τους στα αθλήματα, καθώς και στις

σχολικές απαιτήσεις, και τέλος στην έκφραση της δημιουργικότητάς τους μέσω της τέχνης.

Σύμφωνα με μια έρευνα των Ramsey, Langlois, Hoss, Rubenstein και Griffin (2004), όπου εξετάστηκε το γεγονός εάν 6 μηνών βρέφη έχουν τη δυνατότητα κατηγοριοποίησης προσώπων ως ελκυστικών ή μη ελκυστικών. Από τα αποτελέσματα του πρώτου και δεύτερου πειράματος, βρέθηκε ότι τα βρέφη κατηγοριοποιούν τόσο τα μη ελκυστικά όσο και τα ελκυστικά πρόσωπα ως διακριτά είδη προσώπων, ενώ τα επόμενα δύο πειράματα έδειξαν ότι αυτή η κατηγοριοποίηση συμβαίνει επειδή τα βρέφη αναγνωρίζουν ομοιότητες ανάμεσα σε πρόσωπα που μοιάζουν όσον αφορά την ελκυστικότητα και τις διαφορές από πρόσωπα που είναι άνισα αναφορικά με την ελκυστικότητα και όχι επειδή τα βρέφη δεν μπορούν να διακρίνουν μεταξύ των ελκυστικών ή μη ελκυστικών προσώπων (Ramsey, Langlois, Hoss, Rubenstein και Griffin, 2004). Σύμφωνα με τους ίδιους (2004), η κατηγοριοποίηση αυτή μπορεί να βοηθάει τα βρέφη να προσλαμβάνουν πληροφορίες, αλλά ακόμη μπορεί να ωθήσει στη δημιουργία του στερεοτύπου ότι «το όμορφο είναι και καλό». Έτσι, παρατηρούμε ότι από μικρή ηλικία τα παιδιά μπορεί να συνδυάσουν το εξωτερικά ελκυστικό με το καλό και κατ' επέκταση το όχι και τόσο «ελκυστικό» με κάτι κακό, διαμορφώνοντας ανάλογα στερεότυπα βασισμένα στην εξωτερική εμφάνιση, τα οποία μπορούν να τα οδηγήσουν στο να υιοθετούν ανάλογες συμπεριφορές απέναντι σε άτομα με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Με αυτόν τον τρόπο, τα μικρά παιδιά απορρίπτουν άτομα που η εξωτερική τους εμφάνιση, δεν αντιστοιχεί στο κυρίαρχο πρότυπο, θεωρώντας ότι δεν είναι καλά όσον αφορά τη συμπεριφορά τους και αποδέχονται άτομα με «όμορφη» εξωτερική εμφάνιση υποθέτοντας ότι χαρακτηρίζονται και από σωστή συμπεριφορά.

Σε μια έρευνα των Herbozo, Tantleff - Dunn, Gokee - Larose και Thompson (2004), όπου αξιοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου βιβλίων και βίντεο και μελετήθηκαν τα μηνύματα που παρουσιάζονται σε αυτά σχετικά με την εικόνα του σώματος, βρέθηκε ότι το κύριο χαρακτηριστικό του γυναικείου φύλου είναι η σωματική ελκυστικότητα, η λεπτότητα του σώματος, που αποτελεί κριτήριο αποδοχής από τους άλλους, η ελκυστικότητα του ανδρικού φύλου προσδιορίζεται με βάση ένα μυώδες, γυμνασμένο σώμα, ενώ οι παχύσαρκοι χαρακτήρες παρουσιάζονται με αρνητική χροιά χωρίς να χαίρουν της εκτίμησης των άλλων, με κακό, αντικοινωνικό χαρακτήρα και μη ελκυστική εμφάνιση. Αντίθετα με την ασχήμια που σχετίζεται με το κακό, η ομορφιά

σχετίζεται με την καλοσύνη, την ευτυχία, την ευγένεια, την κοινωνικότητα και την επιτυχία (Herbozo, Tantleff - Dunn, Gokee - Larose και Thompson, 2004). Τέτοιες μη ρεαλιστικές και υπερβολικές απεικονίσεις του σώματος τόσο του γυναικείου όσο και του ανδρικού φύλου μπορεί να διαμορφώσει λανθασμένες εντυπώσεις, στερεοτυπικές εικόνες για το πώς πρέπει να είναι το «τέλειο» σώμα και να μειώσει την αυτοπεποίθηση, την αυτο-εκτίμηση ενός παιδιού για το δικό του σώμα. Για αυτό το λόγο τόσο ως εκπαιδευτικοί όσο και ως γονείς, θα πρέπει να αποφεύγουμε τις στερεοτυπικές απεικονίσεις και να συμβάλλουμε στην καλλιέργεια μιας ορθής και ρεαλιστικής επίγνωσης του εαυτού των παιδιών.

3^ο Κεφάλαιο: Στερεότυπα σε κόμικς - Στερεότυπα στο έργο του Καρλ Μπαρκς (Carl Barks)

Εισαγωγικά

Στο παρόν κεφάλαιο θα τεθεί η προβληματική των στερεοτύπων που έχουν εντοπιστεί κατά καιρούς σε κόμικς αναφορικά με φυλετικά, έμφυλα και ταξικά κριτήρια. Η υποεκπροσώπηση ή η απλοϊκή αναπαράσταση της φυλής και ο προσδιορισμός ενός ατόμου με κριτήριο τη φυλή στην οποία ανήκει, ο περιορισμένος ρόλος του γυναικείου φύλου στο κοινωνικό γίγνεσθαι και στην αγορά εργασίας, καθώς και η τοποθέτησή του στο χώρο της οικίας όπου αναλαμβάνει καθήκοντα ανατροφής των παιδιών και οικιακές εργασίες, το δίπολο «πλούσιοι» και «φτωχοί» αξίζει να επισημανθούν. Ο Καρλ Μπαρκς αν και σπουδαίος δημιουργός ιστοριών κόμικς και εικονογραφήσεων αυτών, δεν απομακρύνθηκε από το «μονοπάτι» της παρουσίασης των ηρώων του με στερεοτυπικό τρόπο. Αξιοσημείωτη είναι η απεικόνιση διαφόρων φυλών με μια «εξωτική» προσέγγιση, ως ατόμων που δεν έχουν κάποιο είδος οργάνωσης, ζουν μακριά από την πολιτισμένη κοινωνία, ενώ αρκετές φορές παρουσιάζονται να μην έχουν ίχνος πολιτισμού. Ως «αγρίων», έτοιμων να κατασπαράξουν όσους «πολιτισμένους» επισκέπτονται τον τόπο τους, ως ανθρώπων που χαρακτηρίζονται από ένα είδος αφέλειας με αποτέλεσμα να γίνονται με εύκολο τρόπο θύματα εξαπάτησης των εκμεταλλευτικών και ιμπεριαλιστικών διαθέσεων των «λευκών». Όλα αυτά αποτελούν θεματικές που θα συζητηθούν σε αυτό το κεφάλαιο.

3.1. Έρευνες αναφορικά με στερεότυπα σε κόμικς σχετικά με τη φυλή, το φύλο και την τάξη

Ο Singer (2002) θεωρεί ότι ισχύουν και σήμερα κάποιοι από τους ισχυρισμούς του Wertham, αναφέροντας ότι τα κόμικς συνεχίζουν τη διαιώνιση στερεοτύπων, είτε μέσω συμβολικών χαρακτήρων που με την ύπαρξή τους δηλώνουν φυλετικές ομάδες είτε μέσω της αφαίρεσης και μη ύπαρξής τους που συμβάλλει στη συγκάλυψη μειονοτικών ομάδων, ακόμη και όταν οι δημιουργοί προσποιούνται ότι αποδέχονται την ποικιλομορφία. Ο ίδιος (2002) αναφέρει ότι τα κόμικς και ειδικότερα αυτά με υπερήρωες θέτουν τα θεμέλια για στερεοτυπικές απεικονίσεις της φυλής, καθώς

αποτελούν οπτικά κωδικοποιημένες αναπαραστάσεις, όπου οι χαρακτήρες περιορίζονται στην εξωτερική τους εμφάνιση και εκφράζονται μέσα από την ηρωική τους περιβολή και τα ψευδώνυμά τους. Έτσι, γίνεται απλοποίηση της φυλής στα κόμικς είτε με το να μην συμπεριλαμβάνονται, είτε με το να υποβαθμίζονται, είτε με το να υποστηρίζονται προσχηματικά οι μειονότητες, με αποτέλεσμα τη δημιουργία υπερηρώων που ανήκουν σε μειονότητες και χαρακτηρίζονται μόνο για τη φυλή στην οποία ανήκουν, όπως ο «Black Panther», ο «Black Lightning» και άλλοι (Singer, 2002). Οι Glascock και Preston - Schreck (2004) στην έρευνα που διεξήγαγαν σχετικά με στερεοτυπικές απεικονίσεις στα κόμικς που μελέτησαν, βρήκαν ότι οι ρόλοι των δύο φύλων ήταν στερεοτυπικοί, με το γυναικείο φύλο να παρουσιάζεται νυμφευμένο, με παιδιά και με λιγότερες πιθανότητες να εργάζεται συγκριτικά με τους άνδρες. Ωστόσο, όταν αυτές εργάζονταν κατείχαν χαμηλόβαθμες θέσεις. Ακόμη, παρατήρησαν ότι δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στη γυναικεία εμφάνιση, ενώ σημειώθηκε διαχωρισμός και στις συμπεριφορές και δραστηριότητες των δύο φύλων. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες εξέφραζαν λεκτική επιθετικότητα, κατά κύριο λόγο όταν διαπληκτιζόνταν με τους άνδρες, ενώ αυτοί κυριαρχούσαν. Ακόμη, παρατήρησαν ότι η παιδική φροντίδα και οι εργασίες εντός του οικιακού πλαισίου ήταν οι ενασχολήσεις του γυναικείου φύλου, ενώ οι άνδρες εργάζονταν εκτός σπιτιού. Τέλος, σημειώσαν ότι η ύπαρξη των μειονοτήτων δεν φαινόταν, εκτός από κάποια σημεία όπου εμφανίζονταν Αφροαμερικανοί (Glascock και Preston - Schreck, 2004).

Σε μια έρευνα των Facciani, Warren και Vendemia (2015), βρέθηκε ότι η πλειονότητα των χαρακτήρων ήταν λευκοί άνδρες και λάμβαναν ρόλους πρωταγωνιστών, καθώς και ατόμων που επιτίθενταν, συγκριτικά με μαύρα άτομα του ανδρικού φύλου και λευκά και μαύρα άτομα του γυναικείου φύλου, ενώ αναφορικά με την κοινωνική τάξη οι μαύροι χαρακτήρες κατείχαν κατώτερη θέση στον κοινωνικοοικονομικό τομέα. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα παιδιά όταν βλέπουν στερεοτυπικά αρνητικές εικόνες χαρακτήρων που προσιδιάζουν σε αυτά, πλήττεται η αυτοεκτίμησή τους (Ward, 2004 στους Facciani, Warren και Vendemia, 2015).

3.2. Λίγα λόγια για τον δημιουργό Καρλ Μπαρκς

Ο Καρλ Μπαρκς, τα έργα του οποίου χαρακτηρίζονται από χιουμοριστική και ταυτόχρονα περιπετειώδη διάθεση, αποτέλεσε μεγάλο δημιουργό παραμυθιών του 20^{ου} αιώνα, ενώ οι ιστορίες του με τον Ντόναλντ και τους φίλους του από το 1942 έως το

1966 ξεχώρισαν χάρη στο πως μετέφερε με τον δικό του τρόπο, τα προγενέστερά του παραμύθια, από τις ιστορίες γουέστερν έως τη μυθολογία της αρχαίας Ελλάδας (Δημακόπουλος, 2014).

Γεννημένος στην Αμερική, στο Merrill (Oregon), σε ένα ράντσο στις 27 Μαρτίου του 1901, ο Καρλ Μπαρκς, ασχολήθηκε από πολύ μικρός με το σχέδιο, ενώ αρχικά η προσπάθειά του να χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο ταλέντο του στο San Francisco, δε στέφθηκε από επιτυχία και έτσι επέστρεψε στη γενέτειρα του, όπου καταπιάστηκε με πολλά επαγγέλματα (Ταρλαντέζος, 2006). Οι εμπειρίες και η συνεργασία του με διάφορα άτομα, που εμπλέκονταν στον τομέα των επαγγελματιών του, τον ενέπνευσαν να σκιαγραφήσει τους χαρακτήρες των ιστοριών του, όπως λόγου χάρη τον Ντόναλντ, με τις διαρκείς εργασιακές μετακινήσεις του και την έλλειψη εύνοιας της τύχης, που τον χαρακτηρίζει (Wikipedia). Το 1928 ένα δικό του σχέδιο φιλοξενήθηκε στο «Calgary Eye Opener», το 1936 έγινε σχεδιαστής στα Disney Studios, συνεργάστηκε στα κινούμενα σχέδια Donald's Nephews, Self-Control, Donald's Better Self (1938), Mr Duck Steps Out (1940), ενώ το «Donald Duck finds Pirate gold» σε συνεργασία με τον Jack Hannah, εφόσον δε βρήκε την ανταπόκριση από τον Disney, εκδόθηκε από τη Dell Publishing (Ταρλαντέζος, 2006). Σύμφωνα με τον Ταρλαντέζο (2006), έκτοτε έφτιαξε κι άλλες αυτόνομες ιστορίες, πραγματοποίησε συνεργασίες με τα Walt Disney's Comics and Stories, Walt Disney's Donald Duck, Walt Disney's Uncle Scrooge, δημιούργησε επιπρόσθετους δικούς του χαρακτήρες, ενώ το 1968 η ζωγραφική αποτέλεσε πλέον το αντικείμενο στο οποίο επιδόθηκε.

Δύο γεγονότα που άκησαν επίδραση και σημάδεψαν το έργο του είναι ο πολύχρονος αγώνας του με τη χειρωνακτική εργασία, που συνετέλεσε στο να αναπτύξει μια επαγγελματική ηθική και σεβασμό προς τις μηχανές και τη φύση, καθώς και το γεγονός της μη επαρκούς φοιτησής του στο σχολείο, που τον έκανε να μεγιστοποιήσει το γνωσιακό του υπόβαθρο όσον αφορά θέματα μυθολογίας, ιστορίας, γεωγραφίας, μαθηματικών, γραμματικής, ώστε να βελτιώσει το έργο του (Ault, 2003).

Ο Μπαρκς εργάστηκε διατηρώντας την ανωνυμία του μέχρι αργά στην πορεία της καριέρας του, στα στούντιο της Disney και στη Western Publishing. Η οικογένειά του είχε μια φάρμα και μεγάλη εντύπωση του ασκούσαν οι καουμπόυδες, ενώ κατά τα παιδικά του χρόνια οι μετακινήσεις της από τόπο σε τόπο ήταν συχνές για λόγους εύρεσης εργασίας. Ο θάνατος της μητέρας του, η χειροτέρευση της υγείας του εξαιτίας

των ακουστικών του προβλημάτων, καθώς και η μακρινή απόσταση του σχολείου από τη φάρμα του, τον ανάγκασαν να διακόψει το 1916 τη φοίτησή του. Από μικρό παιδί αρεσκόταν στο να ζωγραφίζει ό,τι έβλεπε, καταβάλλοντας συνεχώς προσπάθειες να βελτιωθεί και όταν πια έγινε 16 χρονών περισσότερο αυτοδίδακτος, αποφάσισε να ξεκινήσει μαθήματα (Wikipedia).

Ο Carl Barks, αναφέρεται ως ένας από τους σπουδαίους καλλιτέχνες της Disney, αφού έχει δημιουργήσει περισσότερες από 500 από τις καλύτερες ιστορίες με τον Donald Duck και άλλες, διαφυλάχθηκε από τη λησμονιά στην οποία η πολιτική ανωνυμίας της Disney θα τον περιέφερε, για να γίνει φιγούρα λατρείας, ενώ τα συλλεκτικά του έργα διέτρεξαν τριάντα πολυτελείς τόμους (Britannica).

Το 1966 αποτέλεσε τη χρονιά κατά την οποία ο Καρλ Μπαρκς συνταξιοδοτήθηκε, αλλά ο εκδότης Chase Craig τον έπεισε να συνεχίσει να γράφει ιστορίες για την Western, ενώ από το 1993 έως το 1988, η καλλιτεχνική του πορεία βρίσκεται υπό τη διεύθυνση των «Carl Barks Studios» (Wikipedia). Παρά την αποχώρησή του από τη δημιουργία κόμικς εξακολούθησε να δημιουργεί πίνακες με βάση τις ιστορίες του, οι πιο πολλοί από τους οποίους είναι συλλεκτικοί και το αντίτιμό τους είναι πολύ υψηλό (Βικιπαίδεια). Στις 25 Αυγούστου του 2000 άφησε την τελευταία του πνοή (Wikipedia).

Ο Ντον Ρόσα, ο οποίος έχει δημιουργήσει το «Ο Βίος και η Πολιτεία του Σκρουτζ Μακ Ντακ», έχει θεωρηθεί ότι συνεχίζει το έργο του Μπαρκς (Βικιπαίδεια). Ένας αστεροειδής έχει ονομαστεί προς τιμήν του 2730 Barks, όπως είπε σε συνέντευξή του στη Λίντια Κανατέλλα, ένας δρόμος της Ολλανδίας ονομάστηκε Carl Barksweg και οι γειτονιές Donald Ducklaan και Goofystraat, ο Osamu Tezuka και άλλοι έχουν επηρεαστεί από το έργο του, το dvd «Οι Θησαυροί της Walt Disney» χαιρετίζει τον Barks, ενώ το «Donald Duck: Goin' Quackers» έχει αφιερωθεί στο συγκεκριμένο καλλιτέχνη (Wikipedia).

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δημακόπουλος (2014) για τον Καρλ Μπαρκς: «Ανάμεσα στους δημιουργούς που έχει επηρεάσει άμεσα ή έμμεσα συγκαταλέγονται ο Άρτ Σπίγκελμαν -τα χαρακτηριστικά γυαλιά του γερασμένου πατέρα του στο συγκλονιστικό «Μάους» είναι μια πινελιά δανεισμένη από τη φιγούρα του Σκρουτζ Μακ Ντακ, του βαθύπλουτου ήρωα που δημιούργησε ο Μπαρκς το 1947- και ο Στίβεν

Σπίλμπεργκ, που έχει μεταφέρει στον κινηματογράφο δύο από τις πιο θαυματικές σκηνές από το έργο του Μπαρκς στις ταινίες του «Ιντιάνα Τζόουνς».

Επιπρόσθετα, η επίδραση που έχει ασκήσει ο Μπαρκς στο έργο άλλων καλλιτεχνών, φαίνεται από το γεγονός ότι ο Spielberg και ο Lucas λέγεται ότι έχουν καταβάλλει μεγάλα χρηματικά ποσά, για να αποκτήσουν ελαιογραφίες του κατά το 1980 (Ault, 2003). Αξίζει να αναφερθούν οι απόψεις κάποιων σπουδαίων ατόμων για το άτομο του Καρλ Μπαρκς, απόψεις που παραθέτει ο Ault (2003) στο βιβλίο του «Carl Barks: Conversations»:

Ο Roy Disney μετά το θάνατο του Barks γράφει: «Ο Carl Barks ήταν ένας από τους πιο προικισμένους καλλιτέχνες και εφευρετικούς αφηγητές ιστοριών που εργάστηκαν ποτέ για τη Disney και ο αδιαμφισβήτητος «Βασιλιάς Βιβλίων Κόμικ». Όταν ήρθε η στιγμή της δημιουργίας ευρηματικών ιστοριών για τον Donald Duck, τον θείο Scrooge και τους άλλους κλασικούς χαρακτήρες της Disney, κανείς δεν το έκανε ποτέ καλύτερα. Προκάλεσε τη φαντασία μας και μας οδήγησε σε μερικές από τις μεγαλύτερες περιπέτειες που έχουμε γνωρίσει ποτέ. Οι παραγωγικές του δημιουργίες βιβλίων κόμικς διασκέδασαν πολλές γενιές αφοσιωμένων οπαδών και επηρέασαν αμέτρητους καλλιτέχνες κατά τη διάρκεια των χρόνων. Το ευχάριστο χιούμορ και η κομψή αφήγηση του Carl σίγουρα θα χαθούν, αλλά οι διαχρονικές ιστορίες του θα αποτελέσουν κληρονομιά της πρωτοτυπίας και του έξοχου καλλιτεχνικού του οράματος.» (p. xi).

Ο Ιταλός Romano Scarpa, ένας από τους σημαντικότερους καλλιτέχνες κόμικς της Disney αναφέρεται σε αυτόν με τα εξής λόγια: «Λοιπόν, μείναμε μόνοι μας και χάσαμε. Έχουμε χάσει το αστέρι που μας οδηγούσε στους δρόμους του κόμικ της Disney: το μοναδικό, το απρόσιτο, Carl Barks. Αλλά με τις μέρες που περνούν, θα συνειδητοποιούμε ολοένα και περισσότερο ότι η καλλιτεχνική και λογοτεχνική κληρονομιά, της οποίας οι κληρονόμοι είμαστε εμείς οι ίδιοι, είναι τέτοια ώστε να συνεχίζει να μας εμπνέει πάντα με νέες ιστορίες, στα χνάρια του άστρου του, που θα συνεχίσει να λάμπει, δείχνοντας μας τα σωστά μονοπάτια που πρέπει να ακολουθήσουμε.» (p. xxxi).

3.3. Στερεότυπα στα έργα του Καρλ Μπαρκς

Σύμφωνα με τον Andrae (2006) ο Μπαρκς στο έργο του «Η Απαγορευμένη Κοιλιάδα» αξιοποιεί στερεοτυπικές απεικονίσεις των Αμερικανών με λατινική προέλευση, παρουσιάζοντας τους κατοίκους της «Volcanonia» να μην απασχολούνται σε κάποια εργασία και να αφιερώνουν το χρόνο τους στην ξεκούραση, γνωστή ως «σιέστα», διαμορφώνοντας μια στερεοτυπική εικόνα για τη Λατινική Αμερική ως οκνηρής και ανίκανης χώρας να αυτοκυβερνηθεί λόγω των θυελλωδών επαναστατικών αναταραχών, με το ηφαίστειο να υπονοεί την επιθυμία της συγκεκριμένης χώρας για επανάσταση και χρήση πολιτικής βίας. Ωστόσο, στη συνέχεια αφού ο Ντόναλντ παγιδεύεται στη συγκεκριμένη χώρα και για να ξεφύγει, πρέπει να βοηθήσει και γίνει ήρωας των κατοίκων της «Volcanonia», πετυχαίνει το αντίθετο αποτέλεσμα από αυτό που επιθυμούσε, τοποθετώντας ποπ-κορν στα ηφαίστεια, καταστρέφει ολοκληρωτικά τη χώρα και τους κατοίκους της. Κατά τον Andrae (2006), το παραπάνω συμβολίζει τη ρίψη ατομικής βόμβας στην Ιαπωνία από την Αμερικανική κυβέρνηση. Ο Μπαρκς μετριάζει τα στερεότυπα, καθώς παρουσιάζει τους Αμερικανούς να διαθέτουν μισαλλόδοξη στάση στον ίδιο βαθμό με άλλα έθνη, προβληματίζοντάς μας σχετικά με το γεγονός ότι η ανάμειξη της Αμερικής σε υποθέσεις άλλων χωρών δεν αποβαίνει πάντα θετική, τόσο λόγω της οικονομικής αποστράγγισης της ίδιας, όσο και της κατηγορίας για ανάμειξη σε υποθέσεις «περισσότερο πρωτόγονων» ανθρώπων (Andrae, 2006). Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Andrae (2006) πολλές φορές ο Μπαρκς με την εμφάνιση των ατομικών βομβών και εκρήξεων στις ιστορίες του, επιθυμεί να υποδηλώσει τις καταστροφικές συνέπειες που αυτές επιφέρουν.

Για τον Andrae (2006) στην ιστορία «Το κηνύγι των κατασκόπων», ο Μπαρκς σατυρίζει την αντικομμουνιστική προπαγάνδα μέσω της απεικόνισης των ξένων πρακτόρων, ενώ στη συνέχεια η απεικόνιση της Madame Triple-X από τη μία ως «επικίνδυνης» γυναίκας και από την άλλη ως μητρικής – συζυγικής φιγούρας φανερώνει την αλλαγή των ρόλων των φύλων κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου οι γυναίκες εγκατέλειπαν το σπίτι και εργάζονταν σε ανδρικά «επαγγέλματα» και στη συνέχεια επέστρεφαν πάλι στο πλαίσιο της οικίας. Ο Andrae (2006) αναφέρει ότι ενώ ο Μπαρκς είχε ακολουθήσει φυλετικά στερεότυπα αφιερώνοντας μια δεκάσέλιδη ιστορία σε μια «άγρια γυναίκα» του τσίρκο και παρουσιάζοντας τους μαύρους να ζουν στην Αφρική ή την Αυστραλία, στην ιστορία «Voodoo Hoodoo» παρουσιάζει τον Mombie το Μαύρο ζόμπι να μην έχει φωνή, επιθυμώντας να δηλώσει την πραγματική

απουσία φωνής των Μαύρων στην Αμερική, ενώ τον παρουσιάζει με στρατιωτικό ένδυμα, για να φανερώσει το γεγονός ότι δε λαμβάνει μέρος και εξουσία στην κοινωνία των λευκών. Σύμφωνα με τον ίδιο (2006), ενώ ο Μπαρκς είχε την πρόθεση να παρουσιάσει ένα συμπαθητικό πορτρέτο των μαύρων, αυτός τους παρουσιάζει με φυλετικά στερεοτυπικό τρόπο, με μεγάλα χείλη, γουρλωμένα μάτια, να μιλούν τη δική τους διάλεκτο, να εξαγοράζονται και να δωροδοκούνται εύκολα από τα ανίμια του Ντόναλντ, καθώς και τον αρχηγό των FooLa Zoola ως κακό, με μυτερά δόντια, που παραπέμπουν στον καννιβαλισμό.

Σύμφωνα με τον Lazere (1987) δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η πρώτη χαρακτηριζόμενη από πληρότητα ανάλυση της Ντισνεϊκής ιδεολογίας, προήλθε από την περισσότερο εξαρτημένη σε πολιτισμικό και οικονομικό επίπεδο αποικία της ηγεμονίας των Η.Π.Α και συγκεκριμένα, το βιβλίο «Πως να διαβάσετε τον Ντόναλντ Ντακ» δημιουργήθηκε κατά την προσπάθεια ανεξαρτητοποίησης της Χιλής, αποτελώντας με τις επόμενες επτά εκδόσεις ένα εργάλειο με μεγάλη δύναμη για την ερμηνεία της επίδρασης των μεγαλοαστικών μέσων στον Τρίτο Κόσμο, ενώ λίγα χρόνια αργότερα εξορίστηκαν, θανατώθηκαν άτομα ανάμεσα σε αυτά και οι συγγραφείς του βιβλίου, και διάφορα έντυπα, κόμικς, κήκαν στην πυρά (Lazere, 1987). Κατά τον ίδιο (1987) η Λιμνούπολη θυμίζει αμερικανική πόλη, καθώς και ο τρόπος ζωής και η γλώσσα σχετίζεται με την αμερικανική παράδοση, αναπαράγονται πολιτικές ιδέες, κοινωνικές διαφορές ανάμεσα στη φτώχεια και τον πλούτο (Ντόναλντ – Σκρουτζ), την ηθική στάση των Ντακ και την ανηθικότητα των ληστών, ενώ οι αυτόχθονες παρουσιάζονται ως άτομα κατώτερου επιπέδου, με χαμηλές νοητικές ικανότητες, αποκρουστικά και ιθύνοντες εγκλημάτων.

Σύμφωνα με τη Wannamaker (2016) δοκίμιο της οποίας υπάρχει στους Abate και Sutliff Sanders (2016), στο έργο του Μπαρκς «Tralla La», οι απεικονίσεις των Ινδών κατοίκων της ομώνυμης χώρας έχουν ρατσιστικό και ιμπεριαλιστικό περιεχόμενο, καθώς όσοι κατοικούν στην απομακρυσμένη κοιλάδα παρουσιάζονται με κίτρινο χρώμα, με στερεοτυπικό «ασιατικό» ρουχισμό και ως κοινοί ιθαγενείς που ενθουσιάζονται εύκολα με τα καπάκια μπουκαλιών που ο Σκρουτζ διασκορπίζει στην κοιλάδα τους.

Οι Ματλάρ και Ντόρφμαν (1982) επισημαίνουν ότι οι Ντακ στα ταξίδια τους προσγειώνονται σε χώρες μακριά από την κύρια κατοικία τους, τη μητρόπολή τους και

έρχονται σε επαφή με κατοίκους με χαρακτηριστικά, κάποια από τα οποία είναι τα ακόλουθα:

Όσον αφορά την ταυτότητά τους είτε παρουσιάζονται να έχουν σπουδαίο πολιτισμό, αλλά όχι τόσο εξελιγμένο είτε να είναι πρωτόγονοι. Απεικονίζονται είτε να κατοικούν σε καλύβες είτε σε ερημωμένες πόλεις, με διάφορες αποχρώσεις δέρματος από έντονο μαύρο έως πορτοκαλί, είτε με πολύ μικρό ύψος είτε πανύψηλοι, με ένδυμα ένα ύφασμα επάνω στο σώμα, οργανωμένοι σε ανδροκρατούμενες κυρίως κοινωνίες χωρίς την ύπαρξη γυναικών. Κύρια χαρακτηριστικά τους είναι οι εκρήξεις οργής ορισμένες φορές, η ευτυχία, η ανεμελιά, η αθωότητα, η ευκολοπιστία, με αποτέλεσμα οι «πολιτισμένοι» λαοί πολλές φορές να τους εξαπατούν καταχραζόμενοι δικά τους αγαθά. Παρουσιάζονται χωρίς ένδειξη πολιτισμού, με κύριες δραστηριότητες το χορό, το τραγούδι, τις επαναστατικές διαθέσεις και θεωρούν ως παιχνίδια τα αντικείμενα των «πολιτισμένων». Η γλώσσα τους είναι άναρθρη και παρομοιάζεται με αυτή των παιδιών, τα οποία την καταλαβαίνουν, ενώ άλλες φορές συννενοούνται με τους επισκέπτες στη γλώσσα της Λιμνούπολης. Ακόμη, επικρατεί η ισότητα ή η μοναρχία, είναι αθάνατοι, δεν έχουν θρησκεία και όσον αφορά τις μαγικές αρετές συνδυάζουν την αγνότητα και την αγριότητα, επιθυμώντας πολλές φορές να καταστρέψουν τον λευκό επισκέπτη.

«Η σχέση επιβολής που είδαμε ανάμεσα στα παιδιά – ενηλίκους, που ξεμπαρκάρουν με τον πολιτισμό τους και τις τεχνικές τους, και τα παιδιά αγαθούς άγριους, που δέχονται την ξένη ηγεμονία και παραδίδουν τα πλούτη τους, αποδεικνύεται ότι είναι το ακριβές αντίγραφο της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στην μητρόπολη και την περιφέρεια, στην αυτοκρατορία και την αποικία, στους αφέντες και τους σκλάβους.» (Ματλάρ και Ντόρφμαν, 1982, [σ. 92]).

Ο Kunzle (1990) έπειτα από την ανάλυση διαφόρων κόμικς του Μπαρκς, θέλησε να μελετήσει σε ποιο βαθμό η «δημοφιλής κουλτούρα» επωφελείται, αγνοεί και διαθέτει προκατειλημμένη στάση απέναντι σε άλλους πολιτισμούς, που της φαίνονται οπισθοδρομικές και εξωγήινες και παρατήρησε ότι μπορεί ο Μπαρκς να είναι σατιρικός συγγραφέας και να διακωμωδεί φυλετικά και πολιτισμικά στερεότυπα, αλλά αρκετές φορές παρασύρεται κι αυτός από το ρεύμα του αμερικανικού ιμπεριαλισμού. Μάλιστα, αναφέρει τον Χιούη, Ντιούη και Λιούη ως πρότυπα ηθικής, τον Σκρουτζ παρά τον

εκδιωκτικό του ρόλο ως άξιο θαυμασμού για την ενεργητικότητά του και τον Ντόναλντ ως θύμα των περιστάσεων.

Β' ΜΕΡΟΣ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

4^ο Κεφάλαιο: Μεθοδολογία για την υλοποίηση της έρευνας

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα περιγραφεί ο σκοπός της παρούσας έρευνας, το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε και μελετήθηκε και θα αναλυθεί η μεθοδολογία που αξιοποιήθηκε έτσι ώστε να πραγματοποιηθεί η έρευνα που διεξήχθει. Η ποιοτική έρευνα κρίθηκε απαραίτητη και κατάλληλη, διότι το θέμα με το οποίο σχετίζεται η παρούσα πτυχιακή εργασία, αφορά ένα κοινωνικό ζήτημα, την ανάδειξη στερεοτυπικών απεικονίσεων του «άλλου» σε κόμικς και η συγκεκριμένη μορφή έρευνας θεωρήθηκε ότι ανταποκρινόταν σε μεγαλύτερο βαθμό στις απαιτήσεις του συγκεκριμένου εγχειρήματος. Η βιβλιογραφική επισκόπηση αξιοποιήθηκε αρχικά για τη μελέτη της υπάρχουσας σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας, και έπειτα χρησιμοποιήθηκε ως μέθοδος της έρευνας, η ανάλυση περιεχομένου των κόμικς που επιλέχθηκαν για μελέτη και μετέπειτα ανάλυση.

Μεθοδολογία της έρευνας

Στην παρούσα έρευνα με θέμα «Ανίχνευση στερεοτυπικών απεικονίσεων του “άλλου” σε παιδικά κόμικς: η περίπτωση του Ντόναλντ Ντακ» επιχείρησα να μελετήσω το ζήτημα της ύπαρξης αναπαραστάσεων του «άλλου», του «διαφορετικού» με στερεοτυπική χροιά εντός των κόμικς. Βασικοί στόχοι αυτής είναι να διερευνηθεί αν τα κόμικς, αποδέκτες των οποίων είναι κατά κύριο λόγο άτομα νεαρής ηλικίας, αναπαράγουν στερεότυπα, καθώς και τι είδους στερεότυπα διαιωνίζουν. Η εκπόνηση ποιοτικής έρευνας συμβάλλει στην κατανόηση σε βάθος των φαινομένων που λαμβάνουν χώρα στην κοινωνία, καθώς και στην καλύτερη αντίληψη των συμπεριφορών και των στάσεων των ανθρώπων που την απαρτίζουν. Για την εκπόνηση της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας αξιοποιήθηκε, αρχικά, η βιβλιογραφική ανασκόπηση της τρέχουσας βιβλιογραφίας επάνω σε θέματα που αφορούν τον προσδιορισμό των κόμικς, των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων, τη στερεοτυπική σκέψη στην παιδική ηλικία, στερεότυπα που συναντούμε σε κόμικς, καθώς και στερεοτυπικές απεικονίσεις που έχουν εντοπιστεί στο έργο του Καρλ Μπαρκς, γνωστού δημιουργού κόμικς, όπως είναι και αυτά που αξιοποίησα στην τρέχουσα έρευνα.

Παράλληλα, για τη διεξαγωγή της έρευνας αξιοποιήθηκε ως μέθοδος η «ανάλυση περιεχομένου». Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια μέθοδος μέσω της οποίας τα άτομα μετατρέπουν τα δεδομένα τους σε απλούστερες μονάδες, τα κωδικοποιούν, προκειμένου να αποδόσουν ερμηνείες στα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα. Σύμφωνα με τον Robson (2010) «Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια κωδικοποιημένη κοινή λογική, μια εκλέπτυνση των τρόπων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν οι απλοί άνθρωποι προκειμένου να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν πτυχές του κόσμου που τους περιβάλλει». Ακόμη, ο ίδιος (2010) αναφέρει ότι η συγκεκριμένη μέθοδος μπορεί να αξιοποιηθεί πέρα από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σε ευρύτερο πλαίσιο στην ανάλυση ποιοτικών συνεντεύξεων, δεδομένων ερωτηματολογίων, στην άμεση παρατήρηση, στην ανάλυση πρακτικών συνεδριάσεων, επιστολών, υπομνημάτων, ημερολογίων, κειμένων ομιλιών, εφημερίδων, άρθρων από περιοδικά, γραπτών αναλυτικών προγραμμάτων, ωρολογίων προγραμμάτων, σημειώσεων, επιστολών για τους γονείς, στην ανάλυση κινηματογραφικών ταινιών, τηλεοπτικών προγραμμάτων, περιοδικών με κόμικς και κινούμενα σχέδια, φωτογραφιών.

Κατά τη διάρκεια της ερευνητικής εργασίας, μελέτησα μια σειρά από κόμικς του γνωστού δημιουργού, Καρλ Μπαρκς, τα οποία κυκλοφορούσαν για ένα διάστημα μεταφρασμένα στην ελληνική γλώσσα με την εβδομαδιαία εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, κατέγραψα τις στερεοτυπικές αντιλήψεις, που ενυπήρχαν σε αυτά και τις ανέλυσα. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης των εικονογραφημένων ιστοριών προσπάθησα να καταγράψω τα στερεότυπα, που παρατηρούσα ότι αναδύονταν μέσα από τα λόγια, καθώς και την εικονογράφηση των πρωταγωνιστών. Θα μπορούσα να ομολογήσω ότι ήρθα σε επαφή με αρκετές στερεοτυπικές απεικονίσεις, που κατά κύριο λόγο αφορούσαν τις κατηγορίες της εθνικότητας - φυλής, του φύλου, της ηλικίας: ηλικιωμένοι και παιδιά, της κοινωνικής τάξης, της εξωτερικής εμφάνισης και άλλων γνωρισμάτων συμπεριφοράς και προσωπικότητας.

Το δείγμα μου αποτέλεσαν είκοσι οκτώ τόμοι με εικονογραφημένες ιστορίες του Καρλ Μπαρκς, μεταφρασμένες στα ελληνικά, οι τίτλοι των οποίων παρατίθενται παρακάτω: «Τα Πολλά Πρόσωπα της Μάτζικα Ντε Σπελ», «Επιστροφή στο Κλοντάικ», «Η Απαγορευμένη Κοιλιάδα», «Η Πηγή της Νιότης», «Η Φιλοσοφική Λίθος», «Μια Παλαβή Οδύσσεια», «Ο Βρυχηθμός του Πράσινου Δράκου», «Ο Ιπτάμενος Ολλανδός», «Ο Τρόμος του Μισσισιπή», «Ο Χρυσός Ποταμός», «Όλοι στη

Θάλασσα», «Στην Μαύρη Ήπειρο», «Το Άγγιγμα του Μίδα», «Το Δαχτυλίδι της Μούμιας», «Το Κυνήγι των Κατασκόπων», «Το Μυστικό της Ατλαντίδας», «Το Ουράνιο Νησί», «Το Σαφάρι του Δισεκατομμυρίου», «Χαμένοι στις Άνδεις», «Χώρα στα Έγκατα της Γης», «Μυθικό Μυστήριο», «Η Πόλη με τις Χρυσές Σκεπές», «Η Τύχη του Βορρά», «Περιπέτεια στους Αντίποδες», «Η Σπηλιά του Αλή Μπαμπά», «Το Σκυλί του Ανεμοδαρμένου Λόφου», «Ο Πυρομανής», «Ο Σερίφης της Μαύρης Κοιλιάδας». Οι τόμοι επιλέχθηκαν με τυχαίο τρόπο, έτσι ώστε το δείγμα να παρουσιάζει μεγαλύτερη αξιοπιστία.

Κατά τη μετέπειτα παράθεση παραδειγμάτων από τους συγκεκριμένους τόμους, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι εντός των παρενθέσεων που εντοπίζονται δίπλα στους τίτλους των τόμων, αναγράφονται οι ημερομηνίες κατά τις οποίες ο Μπαρκς έχει δημιουργήσει τις ιστορίες, οι οποίες περιλαμβάνονται στους συγκεκριμένους τόμους και όχι οι ημερομηνίες έκδοσης αυτών. Το ίδιο εντοπίζεται και στο τέλος, στην παράθεση της βιβλιογραφίας, όπου καταγράφονται οι τόμοι που αναφέρθηκαν στο ερευνητικό πλαίσιο και στην πρώτη παρένθεση δίνεται η ημερομηνία έκδοσής τους και έπειτα στη δεύτερη η ημερομηνία κατά την οποία ο Μπαρκς έχει δημιουργήσει τις ιστορίες που περιέχονται στο συγκεκριμένο τόμο. Αξίζει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι λόγω του μεγάλου όγκου δεδομένων, στο ερευνητικό μέρος αυτής της εργασίας επιλέχθηκαν να παρατεθούν και να αναλυθούν συγκεκριμένα αποσπάσματα στερεοτυπικών απεικονίσεων από τα συγκεκριμένα κόμικς, διότι αν παρατίθενταν όλα, θα καταλάμβαναν αρκετά μεγάλη έκταση.

5^ο Κεφάλαιο: Ανάλυση στερεοτυπικών απεικονίσεων του «άλλου» στα κόμικς του Μπαρκς

Στο παρόν κεφάλαιο θα πραγματοποιηθεί η καταγραφή και η ανάλυση των στερεοτυπικών απεικονίσεων του «άλλου», οι οποίες εντοπίστηκαν στα κόμικς του Μπαρκς που μελετήθηκαν. Στερεοτυπικές απεικονίσεις του «άλλου» βασισμένες στη φυλή, το φύλο, την ηλικία, την κοινωνική τάξη, την εξωτερική εμφάνιση και άλλα ευρύτερα χαρακτηριστικά κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν. Αξιοσημείωτες είναι οι στερεοτυπικές αναπαραστάσεις της φυλής -ατόμων αραβικής, ασιατικής, αφρικανικής καταγωγής, ιθαγενών της Αμερικής, λαών που πηγάζουν από τη φαντασία του Μπαρκς και άλλων λαών- απεικονίσεις του φύλου με στερεοτυπική χροιά, της τρίτης, αλλά και της παιδικής ηλικίας, των ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις ή έχουν διαφορετική εξωτερική εμφάνιση, των ατόμων με πιο ευαίσθητο χαρακτήρα, των ατόμων με ειδικές ανάγκες, αλλά και των ψυχικά ασθενών ανθρώπων.

5.1. Κατηγορία των φυλετικών στερεοτύπων

Α) Στερεοτυπική απεικόνιση λαών - αποκνημάτων της φαντασίας του Μπαρκς

Στον τόμο «Τα Πολλά Πρόσωπα της Μάτζικα Ντε Σπελ» (1963 - 64) της έντυπης σειράς κινουμένων σχεδίων «Η μεγάλη βιβλιοθήκη Disney» του Καρλ Μπαρκς εντοπίζουμε στην ομότιτλη με το συγκεκριμένο τόμο ενότητα, και συγκεκριμένα στις σελίδες 24-25 συναντάμε μια στερεοτυπική αντίληψη όσον αφορά τον «άλλο», το «διαφορετικό». Στην ενότητα η Μάτζικα επινοεί ένα μαγικό φίλτρο με απώτερο στόχο να κλέψει την τυχερή δεκάρα του Σκρουτζ Μακ Ντακ. Αυτό το φίλτρο έχει την ιδιότητα να μεταμορφώνει το πρόσωπο στο οποίο ψεκάζεται με το πρόσωπο που θα συναντήσει πρώτο μπροστά του και η μάγισσα επιθυμεί να το ψεκάσει στο πρόσωπο του Σκρουτζ, για να επιτύχει το σκοπό της. Όμως ο ήρώας μας βρίσκοντας καταφύγιο στη ζούγκλα των ιθαγενών χωρίς πρόσωπο και με την πολύτιμη βοήθεια των ανιψιών του καταφέρνει να σωθεί..

Αναλυτικότερα, στις συγκεκριμένες σελίδες, ο Σκρουτζ προσγειώνεται σε μια άγνωστη κοιλάδα, όπου κατοικεί μια φυλή ιθαγενών, οι οποίοι δεν έχουν πρόσωπο και λόγω των ειδικά διαμορφωμένων ποδιών τους έχουν τη δυνατότητα να περπατούν και προς τις

δύο κατευθύνσεις, εμπρός και πίσω, χωρίς να στρέφουν το σώμα τους. Η εικονογράφηση της συγκεκριμένης φυλής θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι αρκετά στερεοτυπική, καθώς φαίνεται να μην αποδίδονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που να δίνουν ανθρώπινη μορφή στα πρόσωπα των κατοίκων του νησιού. Ακόμη, παρουσιάζονται να μην έχουν πολιτισμό, υλικό ή άυλο, προφορικό ή γραπτό λόγο, ούτε ομιλία και να ενδιαφέρονται μόνο για τη συλλογή και την εξασφάλιση των απαραίτητων για τη διατροφή και τη διαβίωσή τους. Εδώ διακρίνεται μια στερεοτυπική αντίληψη για τον πολιτισμικό «άλλο», ο οποίος περιγράφεται ως άτομο μακριά από κάθε ίχνος πολιτισμού και προόδου, στην αντίπερα όχθη των πολιτισμικά «ανώτερων» λαών, κυρίως των δυτικών, ως αναλφάβητο και χωρίς κάποια ιδιαίτερη αξία, αφού δεν του αποδίδεται καν ανθρώπινη μορφή και χαρακτηριστικά, όσον αφορά το πρόσωπό του. Έκδηλες είναι οι αντιδράσεις ξαφνιάσματος, δέους και έκπληξης του Σκρουτζ, του Ντόναλντ και των μικρών ανιψιών τους στη θέα των προσώπων των ιθαγενών. Χαρακτηριστικοί διάλογοι μεταξύ των ηρώων είναι οι παρακάτω:

Σκρουτζ: «Εδώ δεν έφτασε ποτέ ανθρώπου μάτι! Δεν υπάρχουν τηλέγραφοι, ούτε εφημερίδες, ούτε φλύαροι, διπρόσωποι τύποι, να κάνουν βούκινο τον ερχομό μου!»

Ντόναλντ: «Όσον αφορά τους ανθρώπους δεν θα έβαζα το χέρι μου στη φωτιά, θείε ... κοίτα! Κάποιοι βγαίνουν από τις σπηλιές!»

Σκρουτζ: «Τι ντροπαλός λαός! Μας πλησιάζουν προχωρώντας με γυρισμένη την πλάτη!»

Χιούη: «Δεν έχουν επιθετικές διαθέσεις!»

Λιούη: «Με τέτοια πόδια μπορούν να υποχωρούν χωρίς να κάνουν μεταβολή!»

Σκρουτζ: «Μακάρι να έκαναν μεταβολή, για να δούμε τα πρόσωπά τους!»

Λιούη: «Σταθείτε! Τώρα, μπορούμε να δούμε τα πρόσωπα... την άλλη όψη του κεφαλιού τους!»

Ντόναλντ: «Δεν χρειάζεται να ανησυχείς μήπως οι ιθαγενείς είναι διπρόσωποι! Αυτοί εδώ δεν έχουν καθόλου πρόσωπο, θείε!»

«Ο θείος Σκρουτζ προσγειώθηκε στην παγκοσμίως άγνωστη κοιλάδα των ανθρώπων χωρίς πρόσωπο και δεν αργεί να μάθει πως αυτοί οι ιθαγενείς δεν έχουν ούτε γραπτή, ούτε προφορική γλώσσα!»

Ντόναλντ: «Ούτε ψίθυρος! Δεν βγάζουν ούτε καν άναρθρες κραυγές!»

Σκρουτζ: «Ωραία! Αυτό σημαίνει ότι δεν θα πουν σε κανέναν ότι κρύβομαι εδώ!»

Ο λαός σχολιάζεται από τους ήρωές μας για τη συμπεριφορά του, καθώς τον χαρακτηρίζουν «ντροπαλό λαό», επειδή προχωρούν με γυρισμένη την πλάτη, για την εξωτερική του εμφάνιση, καθώς οι ίδιοι δεν έχουν πρόσωπο, όπως και για τις συνήθειές του και τον πολιτισμό τους, διότι λένε ότι «δεν έχουν προφορική και γραπτή γλώσσα και κατοικούν σε σπηλιές». Παρ' όλα αυτά, ο λαός αυτός παρουσιάζεται ευγενικός και εξυπηρετικός στους νέους επισκέπτες της χώρας του, αφού προσφέρει απλόχερα τα αγαθά του σε αυτούς (σελίδα 28: «Πάντως, δεν έχω παράπονο! Οι ιθαγενείς με καλοταΐζουν! Σλουρπ!»). Αξίζει να σημειωθεί ότι η συγκεκριμένη φυλή είναι αποκύημα της φαντασίας του Μπαρκς και δεν αναφέρεται σε κάποιο συγκεκριμένο υπάρχοντα λαό. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να τη θεωρήσουμε ως μια εναλλακτική απεικόνιση του πολιτισμικού «άλλου», του «διαφορετικού», που δεν παύει να είναι στερεοτυπική.

Στην ενότητα «Οι χρυσές χήνες» του ίδιου τόμου, ο Σκρουτζ με τα ανίψια του προσπαθούν να βρουν το νησί με τα χρυσά αυγά και στην προσπάθειά τους στέκονται εμπόδιο η Μάτζικα Ντε Σπελ και οι Μουργόλκοι. Έπειτα, από πολλές περιπέτειες οι ήρωες φθάνουν στο «Κουτορνιθονήσι», το νησί με τις χρυσές χήνες. Στη σελίδα 173 τα ανίψια του Σκρουτζ ταΐζουν με καλαμπόκι τις χήνες – κατοίκους του νησιού και αυτές υπάκουα τους οδηγούν στην αρχηγό τους, την Πλουμίτσα την τελευταία απόγονο του λόρδου Κουτορνίθη στη σελίδα 174. Η Πλουμίτσα φαίνεται να αγνοεί την αξία του χρυσού και η ίδια θεωρεί τα χρυσά αυγά και τα χρυσά φτερά ως άνευ αξίας αντικείμενα, ως σκουπίδια. Χαρακτηριστικοί είναι οι διάλογοι στη σελίδα 175:

Πλουμίτσα: «Οι πρόγονοί μου δεν τα πουλούσαν ποτέ στους πελάτες, σερ! Ούτε εγώ τα πουλάω! Τα πετάω κατ' ευθείαν στα σκουπίδια, μαζί με τα κίτρινα αυγά!»

Ντόναλντ: «Τα κίτρινα αυγά;»

Πλουμίτσα: «Ναι! Ο σωρός με τα σκουπίδια είναι πίσω από τη μαξιλαροθήκη!»

Ο Σκρουτζ σκέφτεται: «Ένα μικρό βουνό από χρυσά φτερά και χρυσά αυγά! Αξίζουν εκατομμύρια!»

Χιούη: «Η δεσποινίς Κουτορνήθι δεν ξέρει τι αξίζει το χρυσάφι!»

Σκρουτζ: «Έχετε χήνες με χρυσά ... εχμ ... κίτρινα φτερά, που κάνουν χρυσά ... εχμ ... κίτρινα αυγά;»

Πλουμίτσα: «Ναι! Έχουν μεταλλικά πούπουλα πολύ κακής ποιότητας!»

Σκρουτζ: «Ζητήστε μου όσα θέλετε! Είμαι έτοιμος να σας δώσω μέχρι πέντε δολλάρια για να σας απαλλάξω από αυτό το άχρηστο στοκ!»

Και στη σελίδα 176:

Σκρουτζ: «Η τιμή αυτή περιλαμβάνει, φυσικά, και όλα τα χρυσά αυγά και τα χρυσά φτερά!»

Πλουμίτσα: «Ναι! Ντρέπομαι και που τα βλέπω, αλλά αφού επιμένετε...».

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι ο πολιτισμικά διαφορετικός από εμάς, ο «ξένος» αντιμετωπίζεται από τους πολιτισμικά «ανώτερους» ως απαίδευτος, ανόητος, αφελής, ως άτομο που μπορεί εύκολα να χειραγωγηθεί και να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης και εξαπάτησης από τους άλλους. Η Πλουμίτσα εδώ γίνεται εύκολα και με δεξιοτεχνία αντικείμενο εκμετάλλευσης του Σκρουτζ, αφού ο ίδιος αγοράζει όλο το χρυσάφι της μόνο με πέντε δολλάρια. Η ίδια σκιαγραφείται ως ευγενική παρουσία, αθώα, αφελής και ανόητη, όπως δηλώνεται και από το επίθετο των προγόνων της στην καθομιλουμένη («Κουτορνίθη»), αλλά και από την ονομασία του νησιού της («Κουτορνιθονήσι»). Ως άτομο που επιθυμεί έναν ήρεμο τρόπο ζωής μακριά από τον πολιτισμό και τους καυγάδες και διαμορφώνει μια δικής της αποψη για τους ανθρώπους του έξω κόσμου, τους ξένους που την επισκέφτηκαν. Η ίδια νιώθοντας πληρότητα και ευχαρίστηση με τα λίγα αγαθά που έχει, θεωρεί τους ήρωές μας «ανόητους» και παρουσιάζεται να αδυνατεί να κατανοήσει την αξία που μπορεί να έχει ένα αυγό αποτελούμενο από χρυσό, πράγμα που για τους υπόλοιπους ανθρώπους, αυτούς που διαθέτουν «πολιτισμό» και «ορθολογική σκέψη», θεωρείται αυτονόητο. Αυτό το γεγονός φανερώνει και η σκέψη της στη σελίδα 183: «Ήταν μια υπέροχη μέρα! Πούλησα μια κοιλάδα γεμάτη πούπουλα και σαν να μην έφτανε αυτό, ξεφορτώθηκα κι εκείνες τις άχρηστες χήνες που οι ξένοι αποκαλούν “χρυσές”!», «Οι ξένοι μάλωναν σαν τα κοκόρια για να τις αποκτήσουν! Τους τρέλανε αυτό το κίτρινο χρώμα!», «Γιατί τόσοι καυγάδες; Αυτές οι χήνες είναι πολύ σκληρές! Δεν ψήνονται στον φούρνο και τα πούπουλά τους δεν κάνουν για μαξιλάρια!», «Ούτε τα αυγά τους τρώγονται ... έχουν

μέσα μια κίτρινη σκόνη! Αυτοί οι ξένοι που έρχονται από τον έξω κόσμο, δεν έχουν καθόλου μυαλό!».

Στον τόμο «Το Ουράνιο Νησί» (1959 - 60) και συγκεκριμένα στην ομότιτλη ιστορία «Το ουράνιο νησί», ο Σκρουτζ επιθυμώντας να βρει μια ασφαλή κρυψώνα για τα χρήματά του, σκέφτεται να τα κρύψει σε έναν άγονο αστεροειδή. Έτσι, ξεκινάει με τα ανίψια του το ταξίδι προς το διάστημα. Στη σελίδα 19 τα ανίψια των Ντακ αναρωτιούνται ποιος θα μπορούσε να ζει σε αυτούς τους παράξενους πλανήτες («Μοιάζουν σαν να σκαλίστηκαν από γλύπτη!», «Πού να βρεθεί εδώ γλύπτης;», «Είναι φανερό ότι κανένα ον δεν θα μπορούσε να ζει εκεί!»). Εν τω μεταξύ την ίδια στερεοτυπική αντίληψη για το διαστημόπλοιο και τους διαφορετικούς, τους γήινους έχουν και οι εξωγήινοι («Έχει πολύ παράξενο σχήμα!», «Ένα τερατούργημα της φύσης! Είναι φανερό ότι κανένα ον δεν θα μπορούσε να ζει εκεί!»). Στις σελίδες 23 – 28 παρατηρούμε την προσγείωση των Ντακ σε έναν αστεροειδή και τη γνωριμία τους με έναν παράξενο λαό που ζούσε στον απέναντι άγονο αστεροειδή και τρέφονταν με αυγά πουλιών. Ενδεικτικοί είναι οι διάλογοι:

Σκρουτζ: «Φαίνονται πολεμοχαρείς! Αυτό ανατρέπει το σχέδιο «θησαυροφυλάκιο»!»

Ντόναλντ: «Μας βρήκαν άοπλους και ανήμπορους!»

Σκρουτζ: «Τράβα να τους τρίξεις τα δόντια! Δεν πρέπει να δείχνεις φόβο μπροστά σε πρωτόγονους!»

Ντόναλντ: «Το ξέρω, αλλά τα γόνατά μου τρέμουν!» «Θα τρελαθώ! Οι ιθαγενείς νομίζουν ότι είμαστε μεγάλα πνεύματα από άλλο κόσμο!»

Σκρουτζ: «Γονατίζουν, όπως οι πρωτόγονες φυλές μπροστά στους κατακτητές!»

Οι «ιθαγενείς» παρουσιάζονται να θεωρούνται «πολεμοχαρείς» και να προκαλούν δέος και τρόμο στους ήρωες, χωρίς ωστόσο να τους έχουν δώσει ανάλογα δείγματα τέτοιας επιθετικής συμπεριφοράς. Ακόμη, θεωρούνται «πρωτόγονοι» και αυτό το χαρακτηριστικό που τους αποδίδεται, φαίνεται να δικαιολογεί εκ μέρους των ηρώων τη βία, που ζητάει ο Σκρουτζ από τον Ντόναλντ να ασκήσει εναντίον τους. Έπειτα, παρουσιάζονται να υποτάσσονται και να δείχνουν αδύναμοι απέναντι στους ήρωες – «κατακτητές» μας, θεωρώντας ότι ίσως επρόκειτο για πνεύματα.

Στη σελίδα 24 οι μέχρι πριν άκακοι ιθαγενείς, τρόμαξαν και σάστισαν στο άκουσμα του πυροβολισμού του Ντόναλντ, στεναχωρήθηκαν που έφυγαν τα πουλιά και όταν ο Ντόναλντ πήγε να μαζέψει τα αυγά, τότε εκδήλωσαν επιθετικές διαθέσεις. Στη σελίδα 25, ο Ντόναλντ λέει: «Μην μου κάνετε τους ζόρικους, κοντοστούπηδες, αλλιώς θα ρίξω πάλι! Μπαμ μπαμ!» «Παλιόπαιδα! Θα σας τις βρέξω!». Ο Ντόναλντ και ο Σκρουτζ αντιμετωπίζουν τον «ξένο» με άκρως επιθετικό, ρατσιστικό και στερεοτυπικό τρόπο, φθάνουν στο σημείο να τον χτυπούν και να λεηλατούν τα αγαθά του, ενώ ο ίδιος φαίνεται να επιτίθεται μόνο όταν νιώσει ότι κινδυνεύει. Ωστόσο, οι Ντακ «επανορθώνουν» κατά κάποιο τρόπο, προσφέροντας τρόφιμα στους ιθαγενείς και συνδέοντάς τους με τον απέναντι εύφορο αστεροειδή.

Στην ιστορία «Χαμένοι στις Άνδεις» του τόμου «Χαμένοι στις Άνδεις» (1940), ο Ντόναλντ με τα ανίψια του προσπαθεί να βρει την πηγή των τετράγωνων αυγών και φτάνει σε ένα οροπέδιο των Άνδεων όπου έρχεται σε επαφή με ένα «παράξενο» πολιτισμό, που κατοικεί στην κοιλάδα της «μονοτονίας». Οι κάτοικοι της κοιλάδας μοιάζουν με πέτρες, είναι τετράγωνοι, όπως και όλα τα πράγματα που τους περιτριγυρίζουν και απομονωμένοι από τον έξω κόσμο. Έχουν φιλική και φιλόξενη διάθεση απέναντι στους ήρωες και η μόνη τους ασχολία είναι να συγκεντρώνουν τετράγωνα αυγά. Ωστόσο, παρουσιάζονται και λίγο αφελείς διότι δεν γνωρίζουν από που προέρχονται. Οι ιθαγενείς που συναντούν πριν την επαφή με τον «παράξενο» λαό, παρουσιάζονται να φορούν χαρακτηριστικές ενδυμασίες των ανθρώπων που κατοικούν στις Άνδεις και να εξαπατούν τον Ντόναλντ για να αποκτήσουν χρήματα φτιάχνοντας τετράγωνους κύβους από τσιμέντο για να μοιάζουν με τα τετράγωνα αυγά, που αναζητά. Από τη μία, οι εκπρόσωποι του δυτικού κόσμου οι επιστήμονες που αναζητούν τα συγκεκριμένα αυγά και ο Ντόναλντ στην υπηρεσία των οποίων δουλεύει παρουσιάζονται ως άτομα που αποσκοπούν στο κέρδος από την εκμετάλλευση άλλων λαών (κάτοικοι της «Μονοτονίας») στην περίπτωση των πρώτων και αφελείς στην περίπτωση του Ντόναλντ και των ανιψιών του, αφού εξαπατούνται οι ίδιοι. Από την άλλη, ο «διαφορετικός» παρουσιάζεται στην περίπτωση των ιθαγενών ως άτομο ικανό να εξαπατήσει τους επισκέπτες (κάτοικοι των Άνδεων) και στην περίπτωση των κατοίκων της «Μονοτονίας» ως λαός απόμακρος από τον γύρω κόσμο και ταυτόχρονα αφελής.

Στην ιστορία «Σύμβολο κύρους» του τόμου «Μια Παλαβή Οδύσσεια» (1962 - 63), ο Σκρουτζ επιθυμώντας να αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερο κύρος, ώστε να γίνει αποδεκτός

από την κοινωνία των πλουσίων και να τον καλούν στις δεξιώσεις τους, οδηγείται στην αναζήτηση του ραβδωτού ρουμπινιού, του πιο σημαντικού συμβόλου κύρους. Το ρουμπίνι, όμως, βρίσκεται στο εξωτικό νησί Ρίππαν Τάρο. Ο Σκρουτζ φτάνοντας εκεί συναντάει τον αρχηγό της φυλής και επιχειρεί να τον πείσει να ανταλλάξει το ρουμπίνι του με πολύτιμα για τον ίδιο και τον κόσμο των πλουσίων αντικείμενα, όπως χρήματα, αυτοκίνητα, φορέματα, πίνακες, όμως άνευ αξίας αγαθά για τους ντόπιους. Τελικά, το ανταλλάσσει με ένα κιβώτιο καραμέλες μέντας, διότι σύμβολο κύρους του συγκεκριμένου νησιού είναι να έχει κάποιος μεγάλη κοιλιά. Η φυλή, καθώς και ο αρχηγός εμφανίζεται να ζει απομονωμένος και όπως φαίνεται από τα λόγια του παρακάτω, να ζει με λίγα αγαθά, χωρίς οργανωμένο προφορικό λόγο, μακριά από τον πολιτισμό και να αγνοεί την αξία των αντικειμένων που του προσφέρθηκαν, με απότοκο να πέσει θύμα της εκμετάλλευσης και της φιλαργυρίας του Σκρουτζ. Ο αρχηγός έχει τη μορφή πάπιας, παρόμοια με αυτή των ηρώων, είναι εύσωμος με σχέδια επάνω στο σώμα του και παρουσιάζεται να φοράει πολλά κοσμήματα και φτερά στο κεφάλι, καθώς και φύλλα από δέντρα τυλιγμένα γύρω από τη μέση του. Κι εδώ το διαφορετικό προσεγγίζεται «εξωτικά» και στερεοτυπικά. Χαρακτηριστικοί διάλογοι είναι οι εξής: (σελίδα 163)

Αρχηγός φυλής: «Δεν θέλω, πουλήσω ρουμπίνι, μακ Ντακ!»

Σκρουτζ: «Μα ... με αυτά τα χρήματα θα αγοράσεις ένα σωρό πράγματα!»

Αρχηγός φυλής: «Δεν θέλω, στο Ρίππαν Τάρο είμαστε ολιγαρκείς!»

Σκρουτζ: «Με μια χρυσή λιμουζίνα θα ενισχύσεις σημαντικά το κύρος σου!»

«Θες φορέματα Μπιόρ για την βασίλισσα; Έναν πίνακα Πινάσσο για να στολίσεις την καλύβα σου;»

«Στην Λιμνούπολη αυτά θεωρούνται πρώτης τάξεως σύμβολα κύρους!»

Αρχηγός φυλής: «Στο Ρίππαν Τάρο άχρηστα! Προσφορά σου δεν μου κάνει! Γιок ρουμπίνι! Δεν πουλάω!»

Σκρουτζ: «Να πάρει! Και πέρασα τα πάνδεινα για να φτάσω μέχρι εδώ!»

Ανίψια του Σκρουτζ: «Και τι είναι σύμβολο κύρους στο νησί σας, μεγαλειότητα;»

Αρχηγός φυλής: «Εννοείτε, τι πρέπει να κατέχει κάποιος για να τον ζηλεύουν όλοι οι άλλοι;» «Μεγάλη μπάκα!»

Σκρουτζ: «Εδώ έχω λιχουδιές που θα αυξήσουν σημαντικά την κοινωνική σου θέση, μεγαλειότητα! Μέντες με πολλές θερμίδες!»

Αρχηγός φυλής: «Γλυψ! Τα παλιά καλά γλυκά που παχαίνουν! Τα κατάφερες Μακ Ντακ! Εσύ, έπεισες, εμένα!»

Στην ιστορία «Οι πέτρες της Τουκου Τίβα» του τόμου «Η Πόλη με τις Χρυσές Σκεπές» (1957 - 58), με αφορμή την ημέρα της Πρωταπριλιάς τα ανιψάκια του Ντόναλντ οργανώνουν μια φάρσα στο θείο τους. Βλέποντάς τον να διαβάζει ένα βιβλίο για ένα νησί που έχει πέτρες, οι οποίες πραγματοποιούν ευχές, βάζουν τον επισκευαστή ραδιοφώνων να μιμηθεί τη φωνή του ατόμου που ανακοινώνει τις ειδήσεις και να μιλήσει σχετικά με το συγκεκριμένο νησί. Ο Ντόναλντ το πιστεύει και ξεκινούν με τα ανιψάκια του για την Τούκου Τίβα. Στη σελίδα 102 ο Ντόναλντ περνάει το κεφάλι ενός ντόπιου για πέτρα κι εκείνος εκνευρίζεται κυνηγώντας τον. Στη συνέχεια τα ανιψάκια του τού εξηγούν «Ο θείος Ντόναλντ δεν ήθελε ούτε να σας ληστέψει, ούτε να σας προσβάλει! Απλώς ...» «... πέρασε το κεφάλι σας για μαύρη πέτρα!» και ο ντόπιος απαντάει: «Χμμ... έχω ακούσει και χειρότερες προσβολές!». Επιπρόσθετα, στη σελίδα 104 ο Ντόναλντ διακρινόμενος από έναν ειρωνικό τόνο σκέφτεται: «Βρε βρε ... τι συμβαίνει εδώ; Γιατί έχουν όλοι οι ντόπιοι τόσο ξινισμένα μούτρα; Τι πάθανε; Πέσανε έξω οι πιρόγες τους;». Στη σελίδα 105, ο Ντόναλντ κρατώντας μια μαύρη πέτρα, «εύχεται να αποκτήσει ένα εκατομμύριο καφετιά», εννοώντας χιλιάδικα, αλλά οι ντόπιοι καταλαβαίνουν ότι έχει έρθει για να αγοράσει τις καρύδες τους. Εδώ οι ντόπιοι παρουσιάζονται επιθετικοί προς τον ξένο επισκέπτη του νησιού τους, καθώς του πετάνε καρύδες. Τελικά ο Χιούη εύχεται να έρθει το πλοίο που αγοράζει τις καρύδες και η πρωταπριλιάτικη φάρσα των παιδιών έχει ευχάριστη κατάληξη.

Στην ιστορία «Το μυστήριο της περούκας» του τόμου «Το Σαφάρι του Δισεκατομμυρίου» (1964 - 65), ο Σκρουτζ αγοράζει φορτία με περούκες και στη συνέχεια τα πουλάει στους πολίτες της Λιμνούπολης. Ξαφνικά το αεροπλάνο του χάνει τον έλεγχο και προσκρούει στο έδαφος και έτσι ο κύριος Μακ Λέρας ισχυρίζεται ότι τραυματίστηκε από τη συντριβή του. Ο κύριος Μακ Λέρας φέρνει τον Σκρουτζ στα δικαστήρια και του ζητάει αποζημίωση ενώ στη συνέχεια στέλνει τον Ντόναλντ στην Περουκολάνδη με ένα αεροπλάνο που έχει υποστεί σκόπιμες βλάβες για να εξαφανίσει τον μοναδικό αυτόπτη μάρτυρα της δίκης. Στη σελίδα 92 ο μάγος της περιοχής του «Ζουγκλοστάν» που κατάφερε να σώσει τον Ντόναλντ από τη συντριβή του

αεροπλάνου, όταν του λέει τη συνταγή που ακολούθησε, αντιμετωπίζεται με καχυποψία (*Μάγος*: «Αεροπόρο παραμίλαγε μπόλικο μερες και νύχτες!» «Όμως, γεροφαρμακοτρίφτης ξανάφερε ζωή αεροπόρο με θαυματουργό και πρωτοποριακό συνταγή από κατσαρίδας ξυδάτες και λιαστούς κορέους πλακί!», *Ντόναλντ*: «Όχι! Παρ' τα αμέσως από πάνω μου! Πρότιμώ να ξαναπέσω σε αφασία! Μα, πού βρίσκομαι;») και στη σελίδα 97, όταν ο Μακ Λέρας φτάνει στο χωριό και ζητάει από τους ντόπιους να αγοράσει τις περούκες τους προσπαθώντας να βρει τον Ντόναλντ, οι κάτοικοι της περιοχής λένε: «Ζήτωωω! Πλούσιο έμπορο αγοράσει τριχοθερμάστρα!» «Έδωσε εμένα έξι γραμματόσημα για σκαθαροφωλιά!» «Εγώ δώσει περούκα αφάνα, πάρει κέρματα για παρκόμετρα στον πλανήτη Άρη!». Με άλλα λόγια, καταφέρνει δίνοντας τους ευτελή αντικείμενα να πάρει αυτό που θέλει για να πετύχει το σκοπό του. Στη σελίδα 103 ο Μακ Λέρας καθώς καταφέρνει να ρίξει όλη την οικογένεια τον Ντακ στη δίνη, λέει: «Θα πετάξω μερικά νομίσματα για να εμποδίσω τους ιθαγενείς να πλησιάσουν στην ρουφίχτρα και να τους σώσουν», προσπαθώντας για μια ακόμη φορά να δωροδοκήσει τους ντόπιους για να προβούν σε μια άσχημη πράξη.

Στην ιστορία «Αναμέτρηση στον Νότιο Ειρηνικό» του τόμου «Η Τύχη του Βορρά» (1949) βλέπουμε και πάλι το στερεότυπο των ιθαγενών που είναι ντυμένοι με ελάχιστα ρούχα, ως δουλοπρεπών ανθρώπων απέναντι στον πολιτισμικά ανώτερο ξένο, διότι φαίνεται να παρέχουν στον επισκέπτη όσα αγαθά θελήσει και ό,τι υπηρεσίες επιθυμεί (σελίδα 67: «Ο Γκαστόνε διέσχισε τον ωκεανό σε χρόνο ρεκορ και τώρα, ενώ οι πρόθυμοι ιθαγενείς επισκευάζουν το θαλασσοδαρμένο σκάφος του, αυτός ρίχνει ξάβλες στην παραλία και απολαμβάνει τον τροπικό ήλιο!», σελίδα 68: *Γκαστόνε*: «Φέρε μου κι άλλο ψητό γουρουνόπουλο με πατάτες!», *Ιθαγενής*: «Είσαι φιλοξενούμενός μας, τιμημένε ξένε, και κάθε επιθυμία σου είναι διαταγή!»), ενώ στη συνέχεια παρουσιάζονται στερεοτυπικά στη σελίδα 69, καθώς ένας από αυτούς κρατάει ένα ξύλο και λέει με έντονο, αυστηρό και επιθετικό ύφος: «Ναι! Τώρα πια, όταν φτάσει στο νησί κάποιος караβοτσακισμένος ναυτικός, θα ξέρουμε πως να του φερθούμε!». Είναι φανερά τα άγρια και επιθετικά ένστικτα που έχουν, όταν υποδέχονται τον Ντόναλντ και τα ανίψια του, έπειτα από την άσχημη εμπειρία τους με τον Γκαστόνε και μάλιστα οι ήρωες τους προσάπτουν την κατηγορία του «κανιβαλισμού» (σελίδα 70 – *Ντόναλντ*: «Κάτι δεν πάει καλά...ετούτοι 'δω δεν δείχνουν να συμπαθούν τους ξένους!»), σελίδα 73 – *Ντόναλντ*: «Πέσαμε σε κανίβαλους!» «Δεν ήρθαμε με κακές προθέσεις...εννοώ ότι ήρθαμε μόνο για να σώσουμε τον θείο μας...» [...] *Ιθαγενείς*:

«Πιάστε τους!» «Είναι εχθροί!»). Η απεικόνισή τους έχει αρκετά ρατσιστικό χαρακτήρα και δημιουργεί μια ψευδή αντίληψη και αρνητική εντύπωση για τη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής ανθρώπων που μπορεί να έχουν διαφορετικό πολιτισμό και καθημερινότητα από αυτή που θεωρείται «κυρίαρχη». Σε κάθε περιοχή ζουν άνθρωποι που ασπάζονται τη δική τους κουλτούρα, το δικό τους τρόπο σκέψης, αλλά κάτι τέτοιο δε σηματοδοτεί ότι άλλοι πολιτισμοί είναι ανώτεροι και άλλοι κατώτεροι. Μια τέτοια άποψη περί ανωτερότητας και κατωτερότητας των ανθρώπων με φυλετικά κριτήρια και στερεοτυπική απεικόνιση των ανθρώπων ωθεί στην επιστροφή σε οπισθοδρομικές αντιλήψεις, οι οποίες προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές της ανθρωπότητας, όπως για παράδειγμα συνέβη με τις γενοκτονίες ολόκληρων ομάδων ανθρώπων που έχουν σημειωθεί μέχρι σήμερα.

Β) Στερεοτυπική απεικόνιση ατόμων αραβικής καταγωγής

Στον τόμο «Όλοι στη Θάλασσα» (1960) και συγκεκριμένα στην ιστορία «Ένας μεγιστάνας στη Σαχάρα», βλέπουμε μια στερεοτυπική απεικόνιση των ατόμων αραβικής καταγωγής. Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται ως λιλιπούτειος λαός επινοημένος από τον Μπαρκς, ως φυλή που κατοικεί σε έναν κρατήρα, ο οποίος μπαίνει εμπόδιο στην προσπάθεια του Σκρουτζ να γεμίσει έναν κρατήρα στην έρημο μιας περιοχής της Σαχάρας με πετρέλαιο, ώστε να το αποθηκεύσει. Στη σελίδα 27, τα ανίψια μη γνωρίζοντας την ύπαρξη του μικρόσωμου λαού, λένε: «Κοιτάξτε! Βλέπω πάλι εκείνα τα ίχνη από λαγούς ... και σημάδια από ένα βαρύ αντικείμενο που σύρθηκε στην άμμο!», παρομοιάζοντας τους μικρόσωμους κατοίκους με λαγούς. Οι μικροσκοπικοί παπιόμορφοι κάτοικοι παρουσιάζονται στερεοτυπικά ντύμενοι με περιβολή παρόμοια με αυτή των Βεδουΐνων, με ένα κομμάτι ύφασμα όμοιο με τουρμπάνι στο κεφάλι, με μαυρισμένα πρόσωπα, όπως και οι εργάτες του εργοταξίου του Σκρουτζ, ωστόσο οι δεύτεροι παρουσιάζονται να έχουν και μεγάλες γενειάδες. Ωστόσο, δεν είναι λογικό να θεωρείται ότι σε μια μεγάλη έκταση γης όπου κατοικούν άτομα αραβικής καταγωγής, είναι όλοι όμοιοι μεταξύ τους και να γενικεύονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Ακόμη, οι μικροί Άραβες παρουσιάζονται να επιδεικνύουν αγριότητα, βίαιη και επιθετική συμπεριφορά κρατώντας σπαθιά στα χέρια. Στη σελίδα 20 οι πολεμιστές λένε: «Ο σείχης θέλει να κάνουμε γης μαδιάμ το στρατόπεδο των γιγάντων!» «Κάψτε τις αποθήκες και τις σκηνές τους!». Ο πολεμιστής της φυλής αρπάζουν τα καλώδια της

αντλίας πετρελαίου για να εμποδίσουν την καταστροφή της πολιτείας τους και στη συνέχεια οδηγούν λιπόθυμο τον Σκρουτζ σε αυτή την πολιτεία για να μην ξεκινήσουν οι διαδικασίες γεμίσματος της κατοικημένης περιοχής με πετρέλαιο. Αυτό γίνεται μόνο για να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους. Ωστόσο, αποτελεί και αυτό μια ρατσιστική απεικόνιση της αραβικής κουλτούρας.

Φαίνεται να αγνοούν αρκετά πράγματα από τον πολιτισμό των δυτικών, αποδίδοντας φυσικά γεγονότα στη μαγεία και νιώθοντας θαυμασμό απέναντι στα μεταλλικά μηχανήματα του Σκρουτζ. Αυτό φαίνεται στη σελίδα 25 όπου ο Σκρουτζ λέει: «Πρέπει να με αφήσεις να πάω να τους σταματήσω! Θα σου δώσω μερικά δώρα!», ενώ ο σεΐχης της Κάσπα: «Ωω! Ένα μεταλλικό μενταγιόν που μιλά! Μεγάλη είναι η μαγεία του μεγάλου ξένου!» και στη σελίδα 26 όπου ο Σκρουτζ λέει: «Ευτυχώς είχα ένα στεγνό σπύρτο!», ενώ οι πολεμιστές της Κάσπα μη γνωρίζοντας τι είναι αυτό που κρατάει λένε: «Πάλι το 'ριξε στα μάγια, ο μεγάλος ξένος!». Τους βλέπουμε να ζουν στην έρημο και να μετακινούνται με καμήλες, να έχουν ένα δικό τους τρόπο κοινωνικής οργάνωσης με αρχηγό τον σεΐχη στον οποίο οδηγούν τον Σκρουτζ. Ωστόσο, πολλές πόλεις όπου κατοικούν οι Άραβες επεκτείνονται πέρα από τα όρια της ερήμου και απέχουν αρκετά από το συγκεκριμένο στερεότυπο τόσο στην πολιτισμική πρόοδο και ανάπτυξη όσο και στην κοινωνική ζωή. Στη σελίδα 29 οι κάτοικοι της Κάσπα ευγνωμονούν τον Σκρουτζ λέγοντας: «Πλούσιο είναι το χώμα που ο αξιότιμος Σκρούτζ έφερε από τον αέρα στα άγονα χωράφια μας!» «Και δροσερό είναι το νερό που φέρνει ο αγωγός του από μεγάλα μακρινά ποτάμια!» Εδώ κατά κάποιο τρόπο θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο «ξένος» χρειάζεται εξωτερική βοήθεια για να επιλύσει ένα πρόβλημά του και αισθάνεται υπόχρεος απέναντι στον Σκρουτζ, ο οποίος καταφέρνει να εμποδίσει την επίτευξη του συγκεκριμένου εγχειρήματος και να προσφέρει απαραίτητα αγαθά στους κατοίκους όπως είναι το εύφορο χώμα και το νερό για να καλλιεργήσουν τα εδάφη τους.

Στην ομότιτλη ιστορία του τόμου «Η Σπηλιά του Αλή Μπαμπά» (1962) παρατηρούμε μια στερεοτυπική απεικόνιση των κατοίκων της Περσίας. Συγκεκριμένα, χαρακτηρίζονται από τον Σκρουτζ ως άτομα που δεν μπορείς να τα εμπιστευτείς (σελίδα 16: *Ντόναλντ*: «Οι ακροβάτες εξαφανίστηκαν! Στριφογυρνούσαν τόσο γρήγορα, που έγιναν καπνός!», *Σκρουτζ*: «Προσέξτε μήπως εξαφανιστούν και τα πορτοφόλια σας!»), ως «τσαρλατάνοι» και «αγύρτες» (σελίδα 17: *Σκρουτζ*: «Χιλιάδες γενιές θαυματοποιών και μάγων έχουν οργώσει τα μονοπάτια αυτά, παιδιά! Ποτέ δεν ξέρεις τι είδους τσαρλατάνους και αγύρτες μπορεί να συναντήσεις!»). Την ίδια

στερεοτυπική εικόνα περί εμπιστοσύνης και ασφάλειας διατυπώνει και στη σελίδα 20, ο καθηγητής Σκαφτιάς («Σε καταλαβαίνω, κύριε Σκρουτζ! Δεν είναι εύκολο να εμπιστευτείς έναν ξένο στις ερημιές της Περσίας!»). Το ίδιο στερεότυπο εξακολουθεί να αναπαράγεται και στη σελίδα 28 από τον Σκρουτζ («Ωχ, όχι! Βούτηξαν το πορτοφόλι μου! Τελικά, είχα δίκιο! Εδώ στην Περσία, τίποτα δεν είναι αυτό που φαίνεται!»). Οι άνθρωποι της Περσίας μέσα από τις συγκεκριμένες εικόνες που αναπαράγονται, παρουσιάζονται ως μυστηριώδη άτομα, ικανά να προξενήσουν ανησυχία, χωρίς να μπορούν να εμπνεύσουν το αίσθημα της ασφάλειας, της βεβαιότητας και της σιγουριάς σε κανένα άτομο που περπατάει δίπλα τους, ως επικίνδυνα άτομα που μπορούν να επινοήσουν ποικίλους τρόπους για να εξαπατήσουν κάποιον. Ωστόσο, μια τέτοια αναπαράσταση των συγκεκριμένων ατόμων δεν υφίσταται στην πραγματικότητα, είναι άκρως ρατσιστική για το σύνολο των ατόμων αυτής της περιοχής και δεν αντικατοπτρίζει τη συμπεριφορά τους.

Στην ομότιτλη ιστορία του τόμου «Το Δαχτυλίδι της Μούμιας» (1943 - 44) στη σελίδα 30 η εμφάνιση των Αιγυπτίων είναι στερεοτυπική και αυτό φαίνεται και από την αμφίεση του Ντόναλντ και των ανιψιών του, οι οποίοι πέρα από τα χαρακτηριστικά ρούχα, έχουν μπουτζουρώσει και τα πρόσωπά τους με μαύρη μπογιά, για να μοιάζουν με τους κατοίκους της περιοχής, να παραπλανήσουν και να μη γίνουν αντιληπτοί από αυτούς που τους κυνηγούν. Αφενός η ενδυμασία της περιοχής αντιμετωπίζεται στερεοτυπικά ως «κοστούμι» και αφετέρου η εξωτερική εμφάνιση των Αιγυπτίων, γεγονός που φαίνεται από τον τρόπο αποτύπωσης του χρώματος του δέρματός τους από τους ήρωες. Παράλληλα, το άγριο βλέμμα των φυλάκων του μουσείου απέναντι στους ήρωες στη σελίδα 16 και τα λόγια του Ντόναλντ στη σελίδα 33 («Ευτυχώς που ο Μπέης ζει με τον αρχαίο αιγυπτιακό τρόπο! Αν είχε πολυβόλα, θα μας είχε καθαρίσει!»), διαμορφώνει μια στερεοτυπική εικόνα για τους κατοίκους της περιοχής, ότι δηλαδή έχουν επιθετική και βάνανυση συμπεριφορά.

Γ) Στερεοτυπική απεικόνιση ατόμων ασιατικής καταγωγής

Στην ιστορία «Η πόλη με τις χρυσές σκεπές» του τόμου «Η Πόλη με τις Χρυσές Σκεπές» (1957 - 58), εντοπίζουμε αρκετά στερεότυπα που παραπέμπουν στην ασιατική φυλή. Συγκεκριμένα, ο Σκρουτζ και ο ανιψιός του, ο Ντόναλντ σε μια προσπάθεια να αναμετρηθούν στο ποιος μπορεί να βγάλει πιο εύκολα χρήματα και να γίνει καλύτερος

πωλητής, φθάνουν στην Ινδοκίνα (σε μια περιοχή στην ζούγκλα της κοιλάδας του ποταμού Σάματανγκ), για να προσπαθήσει να πουλήσει ο καθένας με τη σειρά του στους κατοίκους της περιοχής, μια σόμπα και μαγνητόφωνα. Στη σελίδα 24 ο Ντόναλντ βλέποντας ένα γηγενή της Ινδοκίνας επιθυμεί να του πουλήσει το μαγνητόφωνο σκεπτόμενος, «Θα δοκιμάσω την τύχη μου! Ίσως να έχει πάει σχολείο και να είναι πιο καλλιεργημένος απ' όσο δείχνει!», ειρωνευόμενος έμμεσα το μορφωτικό επίπεδο του κατοίκου της συγκεκριμένης περιοχής. Στη σελίδα 24, 25 τόσο ο Ντόναλντ όσο και ο «γάτος από το Σιάμ» όπως λέει ο κάτοικος χορεύουν στους ρυθμούς του Μπόνγκο Τσάο. Οι κάτοικοι γενικότερα παρουσιάζονται να διασκεδάζουν χορεύοντας στους δικούς τους ρυθμούς διαφορετικούς από αυτούς των επισκεπτών της περιοχής τους. Στη σελίδα 25 ο Ντόναλντ λέει στο Σκρουτζ: «Μου έδωσε ένα φιλντισένιο αγαλματάκι του Μπόνγκο Τσάο! Θα πιάσει πάνω από χίλια δολάρια στη Λιμνούπολη!», υποδηλώνοντας ότι ο «ξένος» παρουσιάζεται να μη γνωρίζει την πολυτιμότητα του αγαθού το οποίο αντάλλαξε για να πάρει το ραδιόφωνο, ώστε ακόμη άλλη μια φορά ο «πολιτισμικός άλλος» να πέφτει θύμα των εκμεταλλευτικών διαθέσεων των «πολιτισμικά ανώτερων λευκών» ηρώων μας. Επίσης, τόσο ο ίδιος όσο και οι υπόλοιποι κάτοικοι είναι ντυμένοι με την χαρακτηριστική ενδυμασία της συγκεκριμένης περιοχής, παρουσιάζονται να φορούν το χαρακτηριστικό κωνικό καπέλο, μέρος της καθημερινότητάς τους και από άποψη εξωτερικής εμφάνισης παρουσιάζονται στερεοτυπικά να έχουν σκουρόχρωμα μαλλιά, σχιστά μάτια και κιτρινωπό χρώμα επιδερμίδας. Λόγω της εμφάνισης του κωνικού καπέλου ίσως ο Μπαρκς να αναφέρεται στους κατοίκους του Βιετνάμ. Στη σελίδα 26 το ίδιο παρατηρείται να συμβαίνει και με άλλους κατοίκους αναφορικά με την άγνοια που επιδεικνύουν, καθώς πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης του Ντόναλντ. Παρατηρείται ο εξής διάλογος:

Κάτοικοι της περιοχής: «Τα μουσικά κουτιά τρομάζουν τις τίγρεις! Θα πάρω κι εγώ ένα!», «Κι εγώ για να διώχνω τους ελέφαντες!», «Έχεις κανένα σουξέ!»

Ντόναλντ: «Ασφαλώς! Αλλά με τι πληρώνουν οι κυνηγοί!»

Κάτοικοι της περιοχής: «Με δέρματα!» «Με ελεφαντόδοντο!» «Με ζαφείρια!»,

ενώ όταν ο Σκρουτζ προσπαθεί να πουλήσει τη σόμπα ένας «ξένος» γεμάτος άγνοια λέει: «Η σόμπα σου παίζει μουσική;». Στη σελίδα 29 ο λαός του Τανγκορ Βατ παρουσιάζεται να κατοικεί σε μια πολύ πλούσια πολιτεία, σε κατοικίες με χρυσές

σκεπές βαθιά στη ζούγκλα, που μοιάζουν αρκετά με κτίσματα που υπάρχουν σε διάφορες περιοχές του Βιετνάμ. Στη σελίδα 31 ο Ντόναλντ βρίσκει και άλλους πελάτες και ο Σκρουτζ συννενοείται στη γλώσσα τους, τα αρχαία Μπενγκάλι, προσπαθώντας να πουλήσει τη σόμπα του, δηλαδή οι κάτοικοι της Λιμνούπολης που κατά κάποιο τρόπο εκπροσωπούν το δυτικό κόσμο, οικειοποιούνται τη γλώσσα των «ξένων», μόνο και μόνο για να εξυπηρετήσουν δικούς τους σκοπούς και συμφέροντα, για να επικοινωνήσουν με αυτούς και ουσιαστικά να τους εκμεταλλευτούν. Μια γυναίκα της περιοχής τον ρωτάει: «Αυτή είναι;», δείχνοντάς του το ραδιόφωνο. Έπειτα, ο Ντόναλντ λέει σε μια κοπέλα: «Σου αρέσει αυτός ο ρυθμός; Δώσε μου το περιδέραιο, να σου δώσω μουσική!» και οι γυναίκες απαντούν: «Κι εμένα μου αρέσει! Πάρε το περιδέραιο!», «Εγώ έχω βραχιόλια και θέλω μουσική!». Οι κάτοικοι της περιοχής παρουσιάζονται αφελείς, αφού μέσω αυτής της ιδιότητας που τους αποδίδεται, αφήνουν το περιθώριο στους ήρωες να τους μεταχειριστούν ωφελιμιστικά, πείθοντάς τους να ανταλλάξουν τα πολύτιμα αγαθά τους, όπως φιλντισένια αγαλματάκια, δέρματα, ελεφαντόδοντο, ζαφείρια, περιδέραια, που για αυτούς θεωρούνται όχι και τόσο σημαντικά, με ραδιόφωνα και σόμπες. Άλλωστε και η αναγκαιότητα για σόμπες σε μια περιοχή, που επικρατεί τόση ζέστη, είναι από μόνο του ένα τόσο ειρωνικό γεγονός που υποδεικνύει την αφέλειά τους και αξίζει να αναφερθεί.

Στη σελίδα 36, αφού ο Σκρουτζ καταφέρνει μέσω της σόμπας του να δημιουργήσει ζέστη στο παλάτι και παρ' όλο που ο βασιλιάς επιθυμεί να τον ανταμείψει, βλέπει ότι δεν υπάρχουν χρυσά νομίσματα στο κομπόδεμά του και τον ανταμείβει με ρύζι (στη σελίδα 37, λέει: «Λυπάμαι! Αν οι υπήκοοί μου γυρίσουν στις δουλειές τους, θα μπορέσω να σε πληρώσω σε ρύζι!»). Ωστόσο ο Σκρουτζ βγαίνει και πάλι κερδισμένος, καθώς λέγοντας στο βασιλιά να του δώσει μόνο ένα άδειο βαρέλι, καταφέρνει να το γεμίσει με χρυσό εξαιτίας των χρυσών σκεπών που έλιωσαν από τη ζέστη. Εδώ παρατηρούμε και άλλο ένα στερεότυπο για τους Ασιάτες, που αφορά την κατανάλωση ρυζιού. Το ρύζι αποτελεί μέρος της διατροφής πολλών χωρών της Ασίας. Ωστόσο δεν είναι το μόνο τρόφιμο προς κατανάλωση, διότι υπάρχει μεγάλη ποικιλία επιλογών όσον αφορά τη διατροφή τους. Το ίδιο στερεότυπο παρατηρούμε και στη σελίδα 43 του τόμου «Η Σπηλιά του Αλή Μπαμπά» (1962) στην ιστορία «Τα μαργαριτάρια του Κούρου Μάρου» με χαρακτηριστικό διάλογο τον εξής:

Ντόναλντ: «Κούρου Μάρου, είπες; Τι όνομα είναι αυτό; Ασιατικό;»

Ανίψια: «Και τι είχε μέσα στα αμπάρια του αυτό το πλοίο, θείε; Ρύζι;»

Ένα χαρακτηριστικό που γνωρίζουμε για μια γεωγραφική περιοχή είναι λανθασμένο να γενικεύεται και να καταλήγει σε στερεοτυπικό χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των επιμέρους χωρών που την απαρτίζουν, καθώς μέσα σε αυτή υπάρχουν, πολλοί διαφορετικοί τρόποι ζωής, παραδόσεις και κουλτούρες.

Τόσο στην ιστορία «Το χαμένο στέμμα του Τζένγκις Χαν» του τόμου «Χώρα στα Έγκατα της Γης» (1955 - 56) στη σελίδα 172 παρατηρούμε στερεοτυπική απεικόνιση των ατόμων ασιατικής καταγωγής, που αναζητούν το στέμμα του, όσο και στην ομότιτλη ιστορία του τόμου «Ο Βρυχηθμός του Πράσινου Δράκου» (1969 - 2008) παρατηρούμε στερεοτυπικές απεικονίσεις των Κινέζων αναφορικά τόσο με την εξωτερική τους εμφάνιση, καθώς παρουσιάζονται να έχουν δέρμα κίτρινης απόχρωσης, λεπτό και μακρύ μουστάκι και σκουρόχρωμα μαλλιά, όσο και αναφορικά με τις παραδοσιακές κατοικίες τους. Στη σελίδα 24, παρατηρείται ο εξής διάλογος:

Κινέζος: «Σκρουτζ! Χαίρομαι που σε ξαναβλέπω!»

Σκρουτζ: «Τσινγκ Τσονγκ! Έχεις καμιά απόμερη αίθουσα, όπου δεν θα μας ενοχλήσουν οι δημοσιογράφοι;»

Κινέζος: «Τι σε φέρνει εδώ, εκτός από τις χαμηλές τιμές μου, παλιέ μου πελάτη;»

Σκρουτζ: «Έχω ένα πρόβλημα Τσινγκ Τσονγκ! Και, μόνο εσύ, έχεις τη συνταγή που θα το λύσει! », και έπειτα στη σελίδα 25:

Σκρουτζ: «Θυμάσαι τα τυχερά κουλουράκια που έφτιαχνες τον παλιό καλό καιρό; Θα ήθελα να πάρω στην πατρίδα μου ένα τσουβάλι!»

Κινέζος: «Ένα τσουβάλι κουλουράκια! Έχεις μεγάλο πρόβλημα!».

Ο Σκρουτζ απευθύνεται στο παπιόμορφο άτομο κινεζικής καταγωγής με στερεοτυπική προφορά («Τσινγκ Τσονγκ»), ενώ το ίδιο μιλάει στη γλώσσα του Σκρουτζ. Το συγκεκριμένο άτομο παρουσιάζεται με σχιστά μάτια και μακρύ μουστάκι και φαίνεται να διαθέτει ως λύση για το πρόβλημα του Σκρουτζ τα «τυχερά κουλουράκια», που ως γνωστόν διαθέτουν προβλέψεις για καλή ή κακή τύχη του αποδέκτη. Τα παραπάνω μπορούν να θεωρηθούν στερεοτυπικά, καθώς δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό εξωτερικής εμφάνισης ή στοιχείο καθημερινότητας όπως τα «κουλουράκια της τύχης», που να προσδιορίζουν το ευρύτερο σύνολο των ατόμων

ασιατικής καταγωγής. Αντίθετα, υπάρχει ποικιλομορφία εξωτερικών χαρακτηριστικών, πολλές διαφορετικές γλώσσες, προφορές, παραδόσεις και κουλτούρες, διαφορετικές καθημερινότητες των ατόμων που ζουν σε ασιατικές χώρες.

Δ) Στερεοτυπική απεικόνιση ατόμων αφρικανικής καταγωγής

Στην ομότιτλη ιστορία, του τόμου «Στην Μαύρη Ήπειρο» (1948 - 49), ο Ντόναλντ βοηθάει τα ανίψια του να συγκεντρώσουν πεταλούδες για να συμπληρώσουν τη συλλογή τους για το σχολείο και τότε ένας κύριος του προτείνει να αναζητήσει επί πληρωμής ένα σπάνιο είδος πεταλούδας (Σχεδονία Εκλεπουσία) που ζει στην Αφρική. Στις σελίδες 19 και 20 εντοπίζουμε ένα φυλετικό στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο τα χαρακτηριστικά των προσώπων των κατοίκων της Αφρικής απεικονίζονται στερεοτυπικά. Με άλλα λόγια, τα χείλη τους καλύπτουν ολόκληρο το κάτω μέρος του προσώπου τους, ο λόγος τους δεν είναι καθαρός και δομημένος («Ούγκα!», «Χτούλια κούλα τάμπα ούλα!», σελίδα 19), φορούν ελάχιστα ρούχα και έχουν σκουλαρίκια στα αυτιά τους. Στη σελίδα 20 παρουσιάζονται να επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω των τυμπάνων για να μεταδώσουν την είδηση στην ζούγκλα ότι είδαν την σπάνια πεταλούδα στον ποταμό Ζαμβέζη. Στη σελίδα 20 ο μαύρος κάτοικος απευθύνεται στον Ντόναλντ ο οποίος τον ρωτάει: «Γνωρίζεις την γλώσσα των τυμπάνων, Μουζάζ;» και έπειτα ο Αφρικανός λέει: «Λένε ότι την πεταλούδα που αναζητείς, την είδαν στον ποταμό Άνω Ζαμβέζη, αφέντη Ντόναλντ!». Εδώ το «ξένο», το «διαφορετικό» δεν παρουσιάζεται όπως συνήθως ως άγριο και επικίνδυνο ούτε ως επιθετικό αλλά αντίθετα πρόθυμο να προσφέρει βοήθεια στους ήρωές μας. Θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε ότι ο «ξένος» στην συγκεκριμένη περίπτωση διακρίνεται από δουλοπρέπεια και από ένα είδος υποτέλειας, αφού αποκαλεί τον Ντόναλντ, ο οποίος εκπροσωπεί το δυτικό πολιτισμό, «αφέντη».

Στις σελίδες 28 - 29 ο καθηγητής Μακ Δαίμων δωροδοκεί κάποιους ιθαγενείς για να πιάσουν και τα τρία ανίψια του Ντόναλντ για να καταφέρει ο ίδιος να βρει την πεταλούδα πριν από τον Ντόναλντ. Εδώ οι ιθαγενείς απεικονίζονται στερεοτυπικά με κόκκαλα κρεμασμένα στα αυτιά και στον λαιμό, ως άγριοι ανθρωποφάγοι έτοιμοι να κατασπαράξουν τα παιδιά. Χαρακτηριστικοί διάλογοι στη σελίδα 29 είναι οι παρακάτω:

Μακ Δαίμων: «Μείναμε σύμφωνοι, παιδιά; Για δύο αφρικανικά δολάρια, θα πιάσετε τα τρία τερατάκια και θα τα κρατήσετε μέχρι να σας πω τι θα κάνετε μετά!»

Ιθαγενείς: «Και αν δεν μας πεις τίποτα μέχρι να βγει η Σελήνη, εμείς θα τα φάμε! Γιαμ! Σλουρπ!», απευθυνόμενοι στα παιδιά «Κάνετε λάθος! Τα παιδάκια δεν θα γυρίσουν σπίτι! Τα παιδάκια θα έρθουν μαζί μας στο χωριό!».

Στη συνέχεια, στη σελίδα 31 ο Ντόναλντ προσπαθώντας να βρει τα ανίψια του, διαπληκτίζεται με τον Μακ Δαίμων και εκείνος του λέει που βρίσκονται: «Εκεί κάτω είναι ... στο χωριό των ιθαγενών!», ο Ντόναλντ του απαντά: «Αυτά είναι τύμπανα βουντού! Τι τα έκανες τα παιδιά, απαίσιες;» και τέλος ο Μακ Δαίμων του λέει: «Τα έδωσα σε κάποιους ντόπιους «συλλέκτες», με αντάλλαγμα την πεταλούδα σου!». Οι ιθαγενείς ακόμη μια φορά παρουσιάζονται ως «κυνηγοί κεφαλών» στη σελίδα 32 («Ιδού τα ανίψια σου και ιδού οι κυνηγοί κεφαλών! Λοιπόν ... τι έχεις να πεις τώρα; Ισχύει η συμφωνία μας;»), ως άτομα χωρίς συναισθήματα και ίχνος σεβασμού απέναντι στους άλλους, ικανοί να σκοτώσουν όποιον βρεθεί στο δρόμο τους. Αυτός είναι ένας άκρως ρατσιστικός τρόπος για να περιγράψει κανείς τα χαρακτηριστικά των ανθρώπων που προέρχονται από την Αφρική, καθώς τους αποδίδονται προσβλητικά, εξευτελιστικά γνωρίσματα, μεταφέροντας στους αναγνώστες μια διαστρεβλωμένη εικόνα για αυτούς τους ανθρώπους. Από τη μία πλευρά, μας δίνεται η εικόνα των «ευγενικών άγριων», που δεν έχουν την πολιτισμική ανάπτυξη των δυτικών λαών, ενώ από την άλλη, η εικόνα των «επιθετικών κανίβαλων», έτοιμων να κυνηγήσουν και να δολοφονήσουν το επόμενο θύμα τους, λευκό στην περίπτωση μας, καθώς ο Ντόναλντ και τα ανίψια του θα μπορούσαμε να πούμε ότι εκπροσωπούν το δυτικό κόσμο.

Την ίδια απεικόνιση περί «ανθρωποφαγίας» βλέπουμε και στον τόμο «Ο Πυρομανής» (1946) και συγκεκριμένα στην ιστορία «Οι εισπράκτορες». Συγκεκριμένα, μια μαύρη γυναίκα απεικονίζεται στερεοτυπικά να έχει μυτερά δόντια, να έχει ελάχιστα μαλλιά, να φοράει κοσμήματα και να δουλεύει σε τσίρκο. Μάλιστα, την αποκαλούν «άγριο κορίτσι από το Βόρνεο» και από μόνη της αυτή η ονομασία είναι στερεοτυπική. Της δίνεται μια υποτιμητική θέση, καθώς εργάζεται στο τσίρκο, υπονοώντας έτσι ότι λόγω της «διαφορετικότητάς» της, είναι κάτι που αξίζει οι άλλοι να το απολαμβάνουν ως θέαμα. Ακολουθούν χαρακτηριστικοί διάλογοι του θείου με τα ανίψια του στη σελίδα 161:

Ντόναλντ: «Εδώ μένει η επόμενη τζαμπατζού! Είναι το! Δεν έχει ξοφλήσει τον οδοντίατρο που ακόνισε τα δόντια της!»

[...διάλογος μαύρης γυναίκας και Ντόναλντ...]

Ανίψια: «Εμείς θα σε περιμένουμε εδώ, θείε!» «Αν πάει να σε κάνει μια χαγιά...» «...θα μπούμε μέσα για να σε σώσουμε!»

Ντιούη: «Ανησυχώ! Τι να γίνεται εκεί μέσα;»

Χιούη: «Θα σε γελάσω! Λέτε το κορίτσι να ανήκει σε καμιά φυλή κανίβαλων;»

Λιούη: «Νομίζω ότι την ακούω να μασουλάει!»

Ντόναλντ: «Ήταν παιχνιδάκι, παιδιά! Δεν θα βρω πιο ξεκούραστη δουλειά!»

Μέσα από αυτούς καταλαβαίνουμε ότι το μαύρο κορίτσι πηγαίνει στον οδοντίατρο τον οποίο δεν έχει ξοφλήσει, για να κάνει τα δόντια της πιο μυτερά, γεγονός που υπονοεί ότι είναι «ανθρωποφάγος», και βλέπουμε τα ανίψια του Ντόναλντ να ανησυχούν για τον θείο τους, μήπως πέσει θύμα της. Και εδώ οι μαύροι παρουσιάζονται στερεοτυπικά ως απολίτιστοι, να κατευθύνονται από μια ενστικτώδη συμπεριφορά κατανάλωσης του ίδιου τους του είδους, παρόμοια με αυτή των ζώων, ενώ οι λευκοί αντιθετικά ως πολιτισμένοι και χαρακτηριζόμενοι από ορθολογικό και ηθικό τρόπο σκέψης και δράσης.

Στον τόμο «Μυθικό Μυστήριο» (1961) και συγκεκριμένα στην ιστορία «Τα ταμ ταμ της ζούγκλας», ο Σκρουτζ επιθυμεί να προετοιμάσει τον Ντόναλντ για διάδοχό του, ενώ στη συνέχεια διαδραματίζεται μια περιπέτεια στη ζούγκλα λόγω ενός προβλήματος στο αδαμαντωρυχείο του. Φτάνοντας εκεί δεν βρίσκουν κανένα κάτοικο και έπειτα ο Σκρουτζ τρομοκρατημένος ανακαλύπτει ότι η φυγή των κατοίκων οφείλεται στο πολεμικό ταμ ταμ των Τουκ Τουκ (*Σκρουτζ*: «Γλουπ! Ποια φοβερή απειλή ανάγκασε θαρραλέους άντρες να πετάξουν τα τουφέκια τους τρομοκρατημένοι;», «Τρέξτε να σωθείτε, ανίψια! Ήταν πολεμικό ταμ ταμ των Τουκ Τουκ!», σελίδα 43).

Τρέχοντας να ξεφύγουν οι ήρωες ακούνε διαφορετικά τα τύμπανα (σελίδα 44, *Σκρουτζ*: «Στάσου, Ντόναλντ! Εδώ τα ταμ ταμ ακούγονται διαφορετικά!» « Δεν είναι ταμ ταμ Τουκ Τουκ!» «Είναι πολεμικό τύμπανο των Κουακ Κουακ!», *Ανιψάκια*: «Ποιοι είναι οι Κουακ Κουακ , θείε Σκρουτζ;», *Σκρουτζ*: «Μια φοβερή πολεμική φατρία της φυλής των Χηνοπατουσών! Είναι δέκα φορές αγριότεροι από τους Τουκ Τουκ!)). Πέρα από

την παραπάνω πεποίθηση των ηρώων για την αγριότητα και τις πολεμικές τάσεις της φυλής, η οποία φαίνεται από τα λόγια τους, στη σελίδα 45 απεικονίζονται στερεοτυπικά σαν άγριοι, επιθετικοί, φιλοπόλεμοι, με πανοπλίες, περικεφαλαίες, ασπίδες και δόρατα, έτοιμοι να επιτεθούν στους ήρωες. Οι Κουακ Κουακ είναι μια παπίομορφη φυλή που κατοικεί στην Αφρική και απεικονίζεται στερεοτυπικά από τους ήρωες, χωρίς να έχει πολιτισμό και με μόνη της δραστηριότητα, την επίθεση στους ξένους. Ωστόσο, τελικά διαβεβαιώνουν τους ήρωες ότι δεν ήταν αυτοί που χτυπούσαν το τύμπανο.

Στον τόμο «Χαμένοι στις Άνδεις» (1940), στην ιστορία «Βουντού Χουντού» ο Μόμπυ είναι ένα ζόμπι που έχει δημιουργηθεί από το μάγο Φούλα Ζούλα, προέρχεται από την Αφρική, με εμφανή τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά των μαύρων ανθρώπων, τεράστια χείλη, σκισμένα ρούχα, είναι ταλαιπωρημένος από τα χρόνια που αναζητά τον Σκρουτζ, καθώς ο μόνος σκοπός της ύπαρξής του είναι να του δώσει ένα μαγικό κουκλάκι, που θα τον έκανε πάρα πολύ μικρό, όταν θα το άγγιζε για να τον εκδικηθεί ο μάγος, επειδή παλιότερα έκαψε το χωριό του. Ως ον είναι απαθές, ανέκφραστο και δεν εκφράζει λόγο, αποτελεί μέσο ικανοποίησης συμφερόντων άλλων, του Φούλα Ζούλα αρχικά και του Ντόναλντ και των ανιψιών του έπειτα, οι οποίοι τον χρησιμοποιούν για να ξεφύγουν από τους ιθαγενείς σπρώχνοντάς τον από τον γκρεμό για να πέσει πάνω τους. Οι κάτοικοι της περιοχής που αρχικά βοηθούν τους ήρωες παρουσιάζονται και αυτοί στερεοτυπικά, με χείλη που καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος του προσώπου τους, γουρλωτά μάτια, με ελάχιστα ρούχα και κοσμήματα, ως ευγενικά άτομα, ενώ η φυλή Βουντού και ο μάγος Φούλα Ζούλα με τα αντίθετα αρνητικά στερεοτυπικά εξωτερικά χαρακτηριστικά (μυτερά δόντια, κ.ά.). Γενικότερα, η αναπαράσταση των μαύρων ανθρώπων ως ατόμων απολίτιστων, αμόρφωτων, που πιστεύουν σε θρύλους, πρωτόγονων, άγριων «ανθρωποφάγων», με ζωώδη ένστικτα, με τεράστια χείλη, οστά στα αυτιά, στα μαλλιά και στις μύτες, παραπέμπει σε αναχρονιστικές αντιλήψεις και δε συνάδει σε κανένα βαθμό με την πραγματικότητα, την καθημερινότητα και την εξωτερική εμφάνιση αυτών των ανθρώπων. Όλα αυτά είναι αναπαραστάσεις με στερεοτυπική χροιά, οι οποίες παραμορφώνουν την αλήθεια και τη μορφή του πολιτισμού και της κοινωνίας τους, μεταδίδοντας στους αποδέκτες των κόμικς λανθασμένα μηνύματα.

Ε) Στερεοτυπική απεικόνιση των αυτόχθονων λαών της Αμερικής

Στον τόμο «Μια Παλαβή Οδύσσεια» (1962 - 63) και ειδικότερα στην ιστορία «Μια μυρωδάτη ιστορία», ο Ντόναλντ προσφέρεται ως εθελοντής καθηγητής, για να εκπαιδεύσει μια φυλή Ινδιάνων με το όνομα Κούρα ντε Κόκο και ο Σκρουτζ επιθυμεί να επισκεπτεί το χωριό τους για να μαζέψει μοσχοκάρυδα, από τα οποία φτιάχνεται το αγαπημένο του ρόφημα. Ο Σκρουτζ επιθυμεί η συγκεκριμένη φυλή να μείνει αναλόγητη, να μείνει μακριά από τη γνώση την οποία μπορούν να τους μεταδώσει η εκμάθηση γραμμάτων, για να μπορεί εύκολα να εκμεταλλεύεται τους πόρους της. Χαρακτηριστικός διάλογος στη σελίδα 62 είναι ο εξής:

Σκρουτζ: «Αυτός ο καθηγητής θα πάει και θα κάνει τους άγριους ξεφτέρια! Ξέρεις τι σημαίνει αυτό για μένα;»

Γραμματέας: «Τέρμα τα μοσχοκάρυδα από τον Αμαζόνιο, αφεντικό!».

Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται μέσα από τα λόγια των ηρώων ως καρικατούρες αγρίων, πρωτόγονων, ανθρωποφάγων ανθρώπων, ως «κηρυγοί κεφαλών», χωρίς ίχνος πολιτισμού (σελίδα 64, *ανίψια του Ντόναλντ:* «Ο τουριστικός οδηγός λέει ότι οι Κούρα ντε Κόκο είναι μια άγρια και πολεμοχαρής φυλή!», «Το όνομα της φυλής σημαίνει ... αυτοί που συρρικνώνουν κεφάλια!»). Όσον αφορά την εμφάνισή τους είναι παπιόμορφοι, φορούν ελάχιστα ρούχα και κρατούν δόρατα πηγαίνοντας προς το μέρος του αεροπλάνου, όταν το βλέπουν. Οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται «άσχετοι» και αναμένουν τον Ντόναλντ ως σωτήρα, ως λυτρωτή, που θα τους διδάξει χρήσιμα για αυτούς πράγματα, ενώ οι αντιδράσεις των ηρώων είναι άγχος και τρόμος για το τι πρόκειται να συναντήσουν, για το αν θα κινδυνεύσουν να τους σκοτώσουν. Στη σελίδα 65 σημειώνεται ο παρακάτω διάλογος:

Ντόναλντ: «Μπρρρ! Αναρωτιέμαι πως θα μας υποδεχτούν αυτοί οι άγριοι, παιδιά ... με ανοιχτές αγκάλες ή με ανοιχτές μασέλες;», «Βλέπω ένα τσουκάλι στην φωτιά ... άραγε, τι να σημαίνει αυτό;»

Πιλότος: «Αυτό σημαίνει ότι θα πάθετε βαρυστομαχία, κύριε Ντακ! Μαγειρεύουν κροκοδειλόσουπα για τη γιορτή της υποδοχής σας!»

Ντόναλντ: «Χαίρετε, Κούρα ντε Κόκο! Ευχαριστώ για το γεύμα, αλλά έχουμε κιόλας τσιμπήσει!»

Κούρα ντε Κόκο: «Καλώς ήλθες στο χωριό των άσχετων, μεγάλε καθηγητή!»

Γενικότερα, αντιμετωπίζονται από τους ήρωες με καχυποψία και αμφισβήτηση, ως άτομα που διψούν για αίμα και επιθυμούν να τους σκοτώσουν, ενώ τελικά μοιάζουν να είναι πολύ ευγενικοί και να υποτάσσονται στους λευκούς ήρωες μέσω της εξάρτησης από αυτούς.

Στην ιστορία «Το μυστικό της Χονδορίκας» του τόμου «Χώρα στα Έγκατα της Γης» (1955 - 56), ο Σκρουτζ ζητάει από τα ανίψια του να ταξιδέψουν οδοιπορικώς ως τη Χονδορίκα, για να του φέρουν πίσω κάποια σημαντικά έγγραφα που έχασε, όταν το αεροπλάνο του συνετρίβη σε εκείνο το σημείο. Σύμφωνα με τους ήρωες η φυλή που ζει κοντά στο Τσιτσινάγκο, είναι πολύ επικίνδυνη και άγρια. Στη σελίδα 95, διεξάγεται η εξής συνομιλία:

Ντόναλντ: «Το μέρος που δείχνεις είναι η πιο άγρια και απολίτιστη περιοχή της Χονδορίκας!»

Ανίψια: «Σκέφτηκες τι θα γίνει αν μας επιτεθούν οι άγριοι ιθαγενείς;»

Σκρουτζ: «Εχμ ... η φαντασία σας καλπάζει! Γιατί να σας επιτεθούν οι ιθαγενείς; Και ποιος σας είπε ότι είναι άγριοι;»

Στη σελίδα 46 ο θείος Σκρουτζ δωροδοκεί τα ανίψια του για να αναλάβουν την αποστολή και εκείνα προτείνουν να μεταφερθούν με αεροπλάνο. Τότε, όμως, ο θείος τους προτρέπει να μην το επιχειρήσουν, διότι «οι ιθαγενείς είναι πολύ δεισιδαίμονες σε εκείνα τα μέρη! Δεν τους αρέσουν τέτοια πράγματα ... εχμ ... για λόγους ασφαλείας, είναι καλύτερα να πάτε με τα πόδια!». Κατά κάποιον τρόπο φαίνεται ότι γίνεται αναφορά με αρνητικό τρόπο και με προσβλητικό ύφος στις θρησκευτικές αντιλήψεις και πεποιθήσεις των συγκεκριμένων ανθρώπων. Επιπλέον, στη σελίδα 110 ο Ντόναλντ τρομοκρατημένος λέει: «Ακούστε! Είναι τα πολεμικά τύμπανα των Ινδιάνων! Στοιχηματίζω ότι είδαν το ελικόπτερο του Γκαστόνε και έγιναν έξω φρενών!», ενώ στη σελίδα 111 ο *Λιούη* λέει: «Όμως τα τύμπανα πλησιάζουν επικίνδυνα! Δεν έχουμε άλλη επιλογή! Πρέπει να δεχτούμε τη βοήθειά του!», και αφότου ο Γκαστόνε, που ακολούθησε τον Ντόναλντ χάρη στην τύχη του, αναφέρει ότι δεν έχει μαζί του ελικόπτερο, τα παιδιά λένε: «Τότε πρέπει να το βάλουμε αμέσως στα πόδια, για να ξεφύγουμε από τους παπιοβόρους Ινδιάνους!».

Στις επόμενες σελίδες οι Ινδιάνοι παρουσιάζονται τρομακτικοί στην όψη, με σκουρόχρωμα μαλλιά πάνω στα οποία υπάρχουν φτερά, να κρατούν τεράστια δόρατα και να απειλούν τους ξένους εισβολείς που έφτασαν στη χώρα τους. Πρώτα, συλλαμβάνουν τον Γκαστόνε, τον οποίο έχουν κρεμάσει από τα δόρατά τους, κάνοντας διάφορες υποθέσεις για την προέλευσή του (σελίδα 115, «Ο ξένος δεν μιλάει!», «Μπορεί να είναι δαίμονας ... θα τον έστειλε το κακό πνεύμα!», «Δεν χωράει αμφιβολία! Τον είδα να έρχεται με το άρμα του Μπρου!»). Χάρη στην ευστροφία των μικρών, τα οποία κατάφεραν να διαβάσουν το θρύλο που κρύβουν τα ιερογλυφικά, σύμφωνα με τον οποίο το πνεύμα των πράξεων, Μπρου φυλάκισε τον θεό της καλοπέρασης, Τσου (σελίδα 114) και αφού πρώτα ο Ντόναλντ μεταμφιέζεται στον θεό Τσου με αποτυχία και μετά ο Γκαστόνε επιτυχώς, καταφέρνουν να σωθούν. Και σε αυτό το σημείο βλέπουμε μια απεικόνιση με στερεοτυπική χροιά των γηγενών λαών της Αμερικής, οι οποίοι παρουσιάζονται ως καρικατούρες των πραγματικών, ως μια ομοιόμορφη μάζα που δεν έχει διαφορές (π.χ. ως προς την ενδυμασία), ενώ στην πραγματικότητα από φυλή σε φυλή υπήρχαν αισθητές διαφορές. Ως απολίτιστα, επιθετικά, πολεμοχαρή και απάνθρωπα όντα απέναντι στους «πολιτισμένους» λευκούς αποικιοκράτες. Ωστόσο, οι πραγματικοί Ινδιάνοι ήταν πολύ δεμένοι με τη φύση και λάτρευαν τα πνεύματά της, ήταν νομαδικός λαός, με οικογενειακή και κοινωνική οργάνωση.

Στην ιστορία «Η απαγορευμένη κοιλάδα» του τόμου «Η Απαγορευμένη Κοιλάδα» (1956 - 57), τα ανίψια του Ντόναλντ ψάχνουν κάποια έντομα που καταστρέφουν τα αγγούρια της περιοχής, ενώ ο Ντόναλντ όταν ακούει ότι για κάθε αγγουροφάγο οι επιστήμονες δίνουν πέντε δεκάρες, αποφασίζει να τα βοηθήσει. Εμπόδιο όμως στην προσπάθειά του θα σταθεί ο κονσερβοποιός Αλάτιος Σαλαμούρας. Ο Σαλαμούρας δωροδοκεί τους Ινδιάνους Σουβλάρι για να βρουν τις συγκεκριμένες σφήκες και στη σελίδα 176 οι Ινδιάνοι παρουσιάζονται με επιθετικό και άγριο ύφος, οστά κρεμασμένα στο λαιμό και ο Σαλαμούρας τους δωροδοκεί για να επιτεθούν στον Ντόναλντ και τα ανίψια του (Σαλαμούρας: «Θέλω μόνο να την στήσετε εδώ, με το τόξο στο χέρι! Αν κανείς δοκιμάσει να περάσει, να τον κάνετε κόσκινο!», Ινδιάνοι: «Αφού δίνεις χάντρες, θα κάνουμε καλή δουλειά!»). Με άλλα λόγια, παρουσιάζονται κι εδώ ως πολεμοχαρείς «άγριοι» που δε διστάζουν να επιτεθούν σε άλλα άτομα μόνο και μόνο, επειδή κάποιος, στην περίπτωση μας, ο Σαλαμούρας τους προσφέρει χάντρες.

Στην ιστορία «Τα χρώματα του πολέμου» του τόμου «Όλοι στη Θάλασσα» (1960), ο Κύρος Γρανάζης επισκέπτεται ένα παλιό φρούριο κοντά στην Λιμνούπολη και ο σκηνοθέτης του ζητάει να δημιουργήσει αυθεντικά χρώματα για να βαφτούν τα πρόσωπα των ηθοποιών που παριστάνουν τους Ινδιάνους. Από τη στιγμή που οι ηθοποιοί βάφουν τα πρόσωπά τους με τα συγκεκριμένα χρώματα, γίνονται άγριοι και βγάζουν πολεμικές κραυγές. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια στη σελίδα 138:

Ηθοποιοί – Ινδιάνοι: «Πάρτε το σκαλπ του χλωμού προσώπου!» «Κάψτε του το κάρο!» «Είναι κι αυτός εχθρός μας!»

Κύρος: «Αυτοί οι Ινδιάνοι δεν μου φαίνονται πολύ ειρηνικοί!»

και στη σελίδα 139:

Ινδιάνοι: « Το χλωμό πρόσωπο ήρθε να βοηθήσει τα άλλα χλωμά πρόσωπα!» «Κι αυτό θα το πληρώσει!».

Στη σελίδα 140 οι ηθοποιοί έχασαν την φιλοπόλεμη ταυτότητά τους, όταν ο Γλόμπος τους έριξε νερό και ξεβάφτηκαν οι μπογιές από τα πρόσωπά τους:

«Εχμ ... Τι συμβαίνει; Δεν αισθάνομαι και πολύ πολεμοχαρές πια!» «Κι εγώ το ίδιο!»

Μέσω της διαρκούς επανάληψης της απεικόνισης των αυτοχθόνων της Αμερικής ως ατόμων που διαπράττουν αγριότητες, καθιερώνεται μια παραμορφωμένη εικόνα στο νου, εικόνα που έχει μεγάλη απόσταση από τον πραγματικό τρόπο ζωής αυτών των ανθρώπων. Τα χρώματα με τα οποία έβαφαν το πρόσωπό τους και τα οποία συμβόλιζαν για αυτούς αρκετά πράγματα, εδώ χρησιμοποιούνται ως αντικείμενο χλευασμού, καθώς και ως πρακτική μέσω της οποίας οι ηθοποιοί αποκτούν την ιδιότητα του «άγριου». Στο τέλος, όταν αφαιρούν τα χρώματα οι ηθοποιοί, τους αφαιρείται και η παραπάνω ιδιότητα, ώστε με αυτόν τον τρόπο να υποβιβάζεται η συγκεκριμένη πρακτική και να υπονοείται ότι ένα στοιχείο της κουλτούρας και της ταυτότητας ενός λαού μπορεί να αποκτηθεί και να αφαιρεθεί με τόσο εύκολο τρόπο.

Μια ακόμη στερεοτυπική αντίληψη για τους γηγενείς λαούς της Αμερικής συναντάμε και στην ιστορία «Ο καβαλάρης του Πόνυ Εξπρες» του τόμου «Το Ουράνιο Νησί» (1959 - 60), όπου η μεταμφίεση μετατρέπεται σε παιχνίδι και ο πολιτισμός των Ινδιάνων σε αντικείμενο γελοιοποίησης. Έμμεσα διαιωρίζεται η ρατσιστική αντίληψη περί αγριότητας και κατ' επέκταση αίσθηση ανασφάλειας σε εκείνα τα μέρη, περί

«ζωώδους» συμπεριφοράς, την οποία εξωτερίκευαν με πρακτικές όπως είναι η αφαίρεση του δέρματος, του «σκαλπ» από τα θύματά τους, την ονομασία των λευκών ως «χλωμά πρόσωπα» και παριστάνοντάς τους να τρέχουν ολόγυρα για να γιορτάσουν τη νίκη τους. Στη σελίδα 137 βλέπουμε λόγια όπως:

«Αυτά τα μέρη δεν είναι πια άγρια και επικίνδυνα, όπως ήταν κάποτε!» «Θέλετε να πείτε ότι παλιά εδώ, ζούσαν Ινδιάνοι;»

«Ακριβώς! Εκεί κάτω, σε αυτήν την κοιλάδα, περνούσε το Πόνυ Εξπρές...και όταν έφτανε σε αυτό το φαράγγι, οι Ινδιάνοι του έκαναν επίθεση!»

«Γλουμ! Τους κυνηγούσαν για να τους πάρουν τα σκαλπ!»

«Πάντως, δεν ήθελαν να τους πάρουν τα γράμματα!»

Ανίγια Ντόναλντ: «Γλιμπ!»

Στη συνέχεια, οι εκδρομείς μεταμφιέζονται σε Ινδιάνους, για να κοροιδέψουν τον Ντόναλντ με ενδεικτικές φράσεις τις εξής: στη σελίδα 142 «Το χλωμό πρόσωπο θέλει να μας ξεγελάσει!», «Ο μεγάλος αρχηγός τα ψέματα για αληθινή αλληλογραφία δεν τα τρώει!», στη σελίδα 143 «Να του πάρουμε το σκαλπ!», «Κάψτε την αλληλογραφία και χορέψτε τον χορό της νίκης!», «Να γίνουν όλα στάχτη! Ούγκα!».

Στον τόμο «Το Σκυλί του Ανεμοδαρμένου Λόφου» (1969 - 2008) και ειδικότερα στην ιστορία «Οι χορευτές της καταιγίδας» στη σελίδα 48 ένας μικρός εξερευνητής λέει: «Το βιβλίο αναφέρει λεπτομερώς τα βήματα του ινδιάνικου φοξ τροτ που φέρνει θεομηνίες!» και παρόμοια άποψη παρατηρούμε στη σελίδα 105 της ιστορίας «Φαλινοθήρες για κλάματα», «Γυρίζουν γύρω γύρω σαν Ινδιάνοι σε Ουέστερν!», όπου και πάλι αναπαριστώνται ως «καρικατούρες». Στην ιστορία «Το χρυσάφι των πιονιέρων» του ίδιου τόμου στη σελίδα 76 λέγεται το εξής: «Μια νύχτα του 1850, κάτι Ινδιάνοι πήραν στο κυνήγι έναν χρυσοθήρα από την Καλιφόρνια, που περνούσε από αυτά τα μέρη!», όπου παρουσιάζονται και πάλι με επιθετικά ένστικτα και χωρίς να έχουν συναισθήματα.

Όλες οι παραπάνω αναπαραστάσεις των αυτοχθόνων της Αμερικής ως ομοιόμορφων, βίαιων ανθρώπων, με όπλα, φτερά στα μαλλιά, βαμμένα πρόσωπα, άγρια βλέμματα και συμπεριφορά, που τρέχουν γύρω γύρω για να προκαλέσουν τα φυσικά φαινόμενα, είναι όχι μόνο προσβλητικές, αλλά δε χαρακτηρίζονται και από ακρίβεια. Θα μπορούσαμε

να πούμε ότι συντελούν ως ένα βαθμό στη νομιμοποίηση των δολοφονικών πράξεων και των απάνθρωπων συμπεριφορών των αποικιοκρατών, οι οποίοι κατέκτησαν τις πατρογονικές τους εστίες και τους εξολόθρευσαν. Η «βαρβαρότητα» και η «πρωτόγονη» στάση δεν ήταν χαρακτηριστικό αυτών των πληθυσμών, αλλά όλων αυτών των δήθεν «πολιτισμένων» λαών που λόγω των επεκτατικών τους φιλοδοξιών και της ιμπεριαλιστικής τους πολιτικής, δε δίστασαν να εξοντώσουν έναν ολόκληρο λαό και να καταπατήσουν τα εδάφη του.

ΣΤ) Στερεοτυπικές απεικονίσεις άλλων λαών

Στην ομότιτλη ιστορία του τόμου «Το Κυνήγι των Κατασκόπων» (1950 - 51), στη σελίδα 13, ο Ντόναλντ και τα ανίψια του κάνουν διακοπές στη Γαλλία ενώ βρίσκονται στην παραλία και συζητούν για τους ανθρώπους που βρίσκονται εκεί και για ενδεχομενικούς κατασκόπους. Σε όλη την ενότητα κυριαρχεί η στερεοτυπική γαλλική προφορά της Μανταμ Τριπλό Χ με το χαρακτηριστικό «γ», με ενδεικτικό παράδειγμα στη σελίδα 23, «Κάποιοι στο αεγοπλάνο με τγόμαζαν! Ήθελαν να κλέψουν την τσάντα μου!», ενώ στη σελ. 32 βλέπουμε τη στερεοτυπική ισπανική προφορά με το χαρακτηριστικό «θ», όπως είναι το εξής: «Θι, θενιόρ! Ο Δονάλδο ελ Κουάκο είναι θτο καμαρίνι του, θτην αρένα! Πολύ θύντομα θα βγει για την ταυρομαχία!). Όλες οι γλώσσες διακρίνονται από διαφορετικά στοιχεία γραμματικής, συντακτικού και λεξιλογίου και άλλωστε δεν θα υπήρχε νόημα αν ήταν όλες όμοιες. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δε δικαιολογεί την αναφορά σε αυτές με περιπαικτικό τρόπο, καθώς και την αντιμετώπισή τους ως αντικείμενο που επιδέχεται ειρωνεία ή χλευασμό.

Στην ιστορία «Ο εφοπλιστής» του τόμου «Ο Τρόμος του Μισσισιπή» (1945 - 46), ο Ντόναλντ αφού απολύεται από τη δουλειά του αγοράζει ένα ατμόπλοιο μαζί με το εμπόρευσμά του και αποφασίζει να ταξιδέψει με τα ανίψια του. Λόγω της τρικυμίας το εμπόρευμα με τα αφρόλουτρα διασκορπίζεται στη θάλασσα, προκαλώντας αναστάτωση στους κατοίκους ενός κοντινού νησιού. Στη σελίδα 46 εντοπίζουμε ένα φυλετικό στερεότυπο, καθώς ο Ντόναλντ συνομιλεί με τον Πέδρο. Στην ιστορία του συγκεκριμένου τόμου, ο Πέδρο προερχόμενος από το Μεξικό, παρουσιάζεται στερεοτυπικά να φορά σομπρέρο και την παραδοσιακή περιβολή της χώρας, ενώ στην ιστορία «Το σκυλί των Φίσκερβιλ» του τόμου «Το Ουράνιο Νησί» (1959 - 60) στη σελίδα 34, οι Σκωτσέζοι απεικονίζονται να φορούν την παραδοσιακή σκωτσέζικη

φούστα (κιλτ) και να παίζουν γκαίντα. Μπορεί τα παραπάνω να αποτελούν στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ενδυμασία και την κουλτούρα των συγκεκριμένων χωρών, ωστόσο δεν είναι τα μόνα που τις προσδιορίζουν, ώστε να δημιουργούν γενικευμένες και εξωτικές προσεγγίσεις των ανθρώπων που κατοικούν σε αυτές.

Στην ιστορία «Η τύχη του Βορρά» του τόμου «Η Τύχη του Βορρά» (1949) στις σελίδες 132, 133 βλέπουμε ότι οι Εσκιμώοι παρουσιάζονται στερεοτυπικά με δέρμα κίτρινης απόχρωσης και συγκεκριμένα τους βλέπουμε να είναι εκδικητικοί, αφού εξαπατώνται από τον Γκαστόνε και μετέπειτα να παίρνουν την εκδίκησή τους από τον Ντόναλντ. Ο Γκαστόνε ζητάει από τους ντόπιους να του δώσουν τα δυο μοναδικά τους καγιακ με αντάλλαγμα ένα φυλακτό με το οποίο μπορούσαν να πιάνουν φάλαινες, ενώ στην πραγματικότητα δεν ίσχυε κάτι τέτοιο. Έπειτα, αντιλαμβάνονται την αλήθεια και αφού ο Γκαστόνε έχει φύγει και έχει καταστρέψει μια από τις βάρκες, όταν ο Ντόναλντ επιθυμεί να του δώσουν μια βάρκα έναντι αρκετών χρημάτων, αυτοί τον ξεγελούν δίνοντάς τους τη βάρκα που κατέστρεψε ο Γκαστόνε.

Στον τόμο «Μυθικό Μυστήριο» (1961), στην ιστορία «Οι άνθρωποι των σπηλαίων», τα τρία ανιψάκια του Ντόναλντ παρακολουθούν μια εκπομπή και ο Ντόναλντ στην προσπάθειά του να τους αποδείξει ότι ο εξερευνητής λοχαγός Γκόρντον εξαπατάει τους τηλεθεατές, θα επισκεπτεί ο ίδιος με τα ανίψια του το Γκραν Κάνυον. Εκεί ανακαλύπτουν προϊστορικούς ανθρώπους ντυμένους με δέρματα ζώων. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας αυτοί παρουσιάζονται ως άγριοι, βίαιοι, επιθετικοί και ως άτομα που δεν έχουν δικό τους τρόπο σκέψης, αλλά μιμούνται καθετί που βλέπουν στην τηλεόραση των παιδιών.

Στην ιστορία «Κρησφύγετο στην Χαβάη» του τόμου «Το Μυστικό της Ατλαντίδας» (1953 - 54), ο θεός Σκρούτζ έχει στην κατοχή του ένα ιδιωτικό νησί στην Χαβάη και σε μια από τις περιπέτειες του μαζί με τα ανίψια του, αποφασίζουν να το επισκεφθούν για να κρύψουν εκεί τα χρήματά του. Οι Μουργόλυκοι καταλαμβάνουν το πλοίο και αναγκάζουν τους ήρωές μας να γίνουν υποτελείς τους. Στη σελίδα 172, οι Μουργόλυκοι στέλνουν τα παιδιά να ψαρέψουν τη στιγμή που ένας νησιώτης τα βλέπει και τα συμβουλεύει να φτιάξουν ένα μικρό φράγμα, ενώ στη σελίδα 173 τα ανίψια μιλούν σε ένα νησιώτη: «Όπου Νούι! Πολύ παράξενο το όνομά σου!» και αυτός τους απαντά: «Σημαίνει μεγάλη κοιλιά ... σαν αυτή εδώ!». Στη σελίδα 176, τα παιδιά αναρωτιούνται ποιος έχτισε τα φράγματα και τότε ο Όπου Νούι, τους λέει ότι τα

έχτισαν οι Μενεχούνε, τους λέει ότι είναι «μικροί άνθρωποι» που «κάνουν καλές πράξεις». Στη σελίδα 184, οι Μενεχούνε παρουσιάζονται ως ντροπαλοί, μικροσκοπικοί άνθρωποι, μέσα από τον καθρέφτη των παιδιών φαίνεται να φορούν λουλούδια στο λαιμό και στα μαλλιά, τραγουδούν και αποχαιρετούν χαρούμενα τους ήρωές μας. Στη σελίδα 147, τονίζεται ότι οι Μενεχούνε του Καρλ Μπαρκς, προσιδιάζουν με τους κατοίκους του αρχιπελάγους της Ταϊτής, Μαναχούνε, οι οποίοι ήταν μικρόσωμος, αγροτικός λαός και σύμφωνα με τις δοξασίες, ήταν ευγενικός και καλόκαρδος (σελίδες 147 και 148), ακόμη μοιάζουν και με τους κατοίκους της Χαβάης. Εδώ το «διαφορετικό» παρουσιάζεται να προξενεί εντύπωση στους ήρωες γεγονός που φαίνεται από την απορία που εκφράζουν όταν ακούν το όνομα «Όπου Νούι», του νησιώτη που συναντούν, ωστόσο ο «ξένος» αυτός απεικονίζεται καλός και ευγενικός αφού τους βοηθά συμβουλευοντάς τους να φτιάξουν ένα φράγμα.

Όλα τα παραπάνω παραδείγματα στερεοτυπικών απεικονίσεων ατόμων που χαρακτηρίζονται από ποικίλα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, αποδεικνύουν σε μεγάλο βαθμό την αναγκαιότητα απαλλαγής των ανθρώπινων συνειδήσεων από στερεοτυπικές και προκατειλημμένες στάσεις, από κάθε αίσθημα μίσους απέναντι σε αυτό που χαρακτηρίζεται ως «διαφορετικό». Στη σύγχρονη εποχή, ζούμε σε μια κοινωνία με βασικό της γνώρισμα την ποικιλομορφία και την πολυπολιτισμικότητα. Η αποδοχή της ετερότητας αφενός της πολιτισμικής και αφετέρου της ευρύτερης διαφορετικότητας των συνανθρώπων μας κρίνεται απαραίτητη και ιδιαίτερα κρίσιμος είναι ο ρόλος τον οποίο ο κάθε εκπαιδευτικός καλείται να διαδραματίσει αναφορικά με αυτό το ζήτημα. Η επιμόρφωση σχετικά με τέτοια θέματα και ο εφοδιασμός κάθε εκπαιδευτικού με διαπολιτισμικές ικανότητες, ικανότητες επικοινωνίας που θα βοηθούν τα άτομα να αποδέχονται και να αναγνωρίζουν την αξία του «άλλου» κρίνεται αναγκαία.

Άλλωστε, μια τέτοια κατάσταση δεν είναι ουτοπική. Σύμφωνα με μία έρευνα με αντικείμενο μελέτης την τροποποίηση των πεποιθήσεων και των στάσεων των εκπαιδευτικών απέναντι στην ετερογένεια, βρέθηκε ότι έπειτα από το πέρας του προγράμματος εκπαίδευσης που έλαβαν οι εκπαιδευτικοί, τα αισθήματα αποδοτικότητας και ικανοποίησης από την εργασία τους με μαθητές προερχόμενους από μειονοτικούς πληθυσμούς (μειονότητα της Θράκης) αυξήθηκαν, ενώ οι στάσεις τους αναφορικά με διαφορές εθνοπολιτισμικού επιπέδου και ετερογένειας της τάξης τους μεταβλήθηκαν προς το καλύτερο (Magos, 2006). Τόσο η διάρκεια του προγράμματος όσο και η συνεργασία των εκπαιδευτικών με τους μαθητές, τους γονείς,

τους διαχειριστές και άλλες αρχές συνέβαλε στην επιτυχία του. Οι εκπαιδευτικοί ήρθαν σε επαφή με έννοιες όπως ο «εθνοκεντρισμός», ο «ρατσισμός», οι «διακρίσεις», ευαισθητοποιήθηκαν και απέκτησαν ενημερότητα σχετικά με τους τρόπους αντιμετώπισης τέτοιων φαινομένων (Magos, 2006).

5.2. Κατηγορία των έμφυλων στερεοτύπων

Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι στο έργο του Μπαρκς, εντοπίζονται αρκετές στερεοτυπικές απεικονίσεις για τον «κατάλληλο» τρόπο συμπεριφοράς και δράσης των δύο φύλων και στη συνέχεια, θα ήταν απαραίτητο να δοθούν συγκεκριμένα παραδείγματα. Αναλυτικότερα, στον τόμο «Τα Πολλά Πρόσωπα της Μάτζικα Ντε Σπελ» (1963 - 64) της έντυπης σειράς κινουμένων σχεδίων «Η μεγάλη βιβλιοθήκη Disney» του Καρλ Μπαρκς εντοπίζουμε αρκετά έμφυλα στερεότυπα. Πιο συγκεκριμένα, στην ενότητα με τίτλο: «Εθελοντής πυροσβέστης» στη σελίδα 54, εντοπίζουμε ένα έμφυλο στερεότυπο. Αναλυτικότερα, ένα κτίριο που λειτουργεί ως «Σχολή Μανεκέν» παρουσιάζεται να φλέγεται και γυναίκες που βρίσκονται μέσα σε αυτό να καλούν για βοήθεια. Έπειτα, ένα σώμα πυροσβεστών με τελευταίο τον Σκρουτζ, ενεργεί άμεσα ανταποκρινόμενο στο αίτημα των γυναικών. Τέλος, οι πυροσβέστες βγαίνουν από το κτίριο κρατώντας ο καθένας στην αγκαλιά του από μια γυναίκα, ενώ ο φιλάργυρος Σκρουτζ εξέρχεται από αυτό κρατώντας ικανοποιημένος το χρηματοκιβώτιό του, ενώ μια γυναίκα τρέχει εξαγριωμένη πίσω του, επειδή προφανώς δεν την έσωσε. Στη συγκεκριμένη ενότητα είναι φανερό ότι αναπαράγεται το στερεότυπο για τις σχέσεις των δύο φύλων, σύμφωνα με το οποίο οι άνδρες χαρακτηρίζονται από δύναμη, ανεξαρτησία και ικανότητα να επιλύουν άμεσα διάφορες προβληματικές καταστάσεις, ενώ οι γυναίκες είναι πιο ευάλωτες, ευαίσθητες, αδύναμες να αντιδράσουν όταν απειλούνται. Έτσι, και σε αυτό το σκίτσο οι γυναίκες εμφανίζονται να είναι εντελώς ανυπεράσπιστες και αδύναμες να προστατέψουν τους εαυτούς τους στη δύσκολη στιγμή της πυρκαγιάς, καθώς χρειάζονται τη βοήθεια του ανδρικού φύλου, για να ανταπεξέλθουν.

Στην ενότητα «Η διπλή μεταμφίεση» του ίδιου τόμου, ο Ντόναλντ μεταμφιέζεται στη μορφή του θείου του, Σκρουτζ, για να αποφύγει να κάνει σερφ μέσα στο χειμώνα, ενώ ο Σκρουτζ μεταμφιέζεται στον Ντόναλντ, ώστε να γλιτώσει από τις Μικρές Εξερευνητρίες και την αρχηγό τους. Στη σελίδα 76 αναδεικνύεται το έμφυλο

στερεότυπο, σύμφωνα με το οποίο τα κορίτσια ασχολούνται μόνο με παιχνίδια που αρμόζουν στο φύλο τους, όπως είναι οι κούκλες, όταν προτείνουν τα παιχνίδια που θέλουν να τους αγοράσει ο Σκρουτζ για τα Χριστούγεννα («Θέλουμε να μας αγοράσει ένα κοπάδι ταράνδους!», «Η το εργαστήρι στο οποίο φτιάχνει κούκλες ο Άγιος Βασίλης!», «Η ένα χρυσό χριστουγεννιάτικο δέντρο!»). Το ίδιο παρατηρούμε και στην ιστορία «Η χώρα των παιχνιδιών» του τόμου «Στην Μαύρη Ήπειρο» (1948 - 49), όπου τα ανίψια παροτρύνονται να δοκιμάσουν όλα τα παιχνίδια και αυτά εκφράζουν τη δυσαρέσκεια τους όταν συναντούν τις κούκλες, ο Ντόναλντ ενώ αρχικά τα προτρέπει να τις δουν, όταν μια κούκλα αντί για «μαμά» λέει «μπαμπά», τα παροτρύνει να δουν τα αυτοκινητάκια. Γενικότερα, οι κούκλες θεωρούνται το παιχνίδι με το οποίο αρμόζει να παίζουν τα κορίτσια, ενώ η πιο γνωστή φιλοφρόνηση σε κορίτσι μικρής ηλικίας είναι η εξής: «Είσαι πολύ όμορφη, είσαι μια κούκλα!». Πολλές φορές, δεν επισημαίνονται και άλλα θετικά στοιχεία του κοριτσιού στον ακαδημαϊκό, καλλιτεχνικό ή αθλητικό τομέα. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα περισσότερα «κοριτσίστικα» παιχνίδια κατά κύριο λόγο αντλούν τα θέματά τους από τον οικιακό χώρο και τις δουλειές του σπιτιού και άλλα σχετίζονται με κούκλες (είτε κούκλες μωρά είτε κούκλες τύπου Barbie). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι μεταφέρουν λανθασμένα στερεότυπα τόσο στα κορίτσια όσο και στα αγόρια για τους ρόλους των δύο φύλων, όπως το ότι η ανατροφή των παιδιών και η απόκτηση δεξιοτήτων οικιακής φροντίδας είναι αποκλειστικά γυναικεία υπόθεση. Στα κορίτσια, από την άλλη, διαμορφώνουν μη ρεαλιστικές προσδοκίες για τη ζωή και τους καλλιεργούν την πεποίθηση ότι η εξωτερική εμφάνιση διαδραματίζει καίριο ρόλο στο να γίνει κάποιος αποδεκτός από τους άλλους.

Στην ενότητα «Ο σπάταλος τσιγκούνης» του τόμου «Τα Πολλά Πρόσωπα της Μάτζικα Ντε Σπελ» (1963 - 64), ο Ντόναλντ υπνωτίζει τον θείο του, Σκρουτζ, προκειμένου ο δεύτερος να του αγοράσει πλούσια δώρα. Όμως εξαιτίας των μικρών ανιψιών του, ο Σκρουτζ θα καταλήξει να αγοράσει δώρα για έναν άγριο σκύλο της δούκισσας της Παπιόρκας, ακολουθώντας το χριστουγεννιάτικο τραγούδι «The Twelve Days of Christmas». Έτσι, στη σελίδα 104 υπάρχει ένα στερεότυπο που αφορά το γυναικείο φύλο (*Ανίψια Ντόναλντ*: «Εννιά κυράδες που χορεύουν!», «Σειρά έχουν οκτώ κορίτσια που θα αρμέγουν τις αγελάδες!»), σύμφωνα με το οποίο οι γυναίκες πρέπει να ασχολούνται με δραστηριότητες που αρμόζουν στη φύση τους, όπως είναι ο χορός και να περιορίζονται μόνο στον χώρο του σπιτιού, ασχολούμενες μόνο με τις οικιακές

εργασίες. Επίσης, στη σελίδα 110 το γυναικείο φύλο παρουσιάζεται ανυπεράσπιστο και τρομαγμένο μπροστά στη θέα ενός ποντικιού (*Ανίψια Ντόναλντ*: «Εν τω μεταξύ, αυτά τα ποντίκια θα σπείρουν τον πανικό στις κυράδες!», *Κυράδες*: «Ουααα!» «Ουααα!» «Ουααα!»). Στην ενότητα «Ο πρωταθλητής της φουσαλίδας» ο Ντόναλντ ως προπονητής των Μικρών Εξερευνητών της Λιμνούπολης έρχεται αντιμέτωπος σε αγώνα πυγμαχίας με τον προπονητή των Μικρών Εξερευνητών της Χηνούπολης. Στη σελίδα 122 βλέπουμε και πάλι το έμφυλο στερεότυπο της αδύναμης γυναίκας, η οποία χρειάζεται τη βοήθεια ενός γενναίου και δυνατού άνδρα σε μια στιγμή κινδύνου (*Άγνωστη γυναίκα*: «Βοήθεια! Η μικρούλα μου έπεσε στην φωλιά με τις αρκούδες! Ποιος είναι ο γενναίος που θα την σώσει;»).

Στον τόμο «Φιλοσοφική Λίθος» (1955) στην ενότητα «Οι μικρές εξερευνήτριες», οι μικροί εξερευνητές και οι μικρές εξερευνήτριες ανταγωνίζονται στην κατασκευή μιας γέφυρας. Αναλυτικότερα, παρατηρούμε να εκφράζονται στερεοτυπικές απόψεις όσον αφορά τη σχέση των δύο φύλων, τις δραστηριότητες με τις οποίες πρέπει να ασχολούνται τα αγόρια και τα κορίτσια και κατ' επέκταση υποτιμάται και αμφισβητείται η δύναμη των κοριτσιών σε «αγορίστικες» δραστηριότητες. Χαρακτηριστικός διάλογος ανάμεσα στον Ντόναλντ και τα ανίψια του είναι ο παρακάτω:

(σελίδα 77)

Χιούη: «Είμαι έξω φρενών! Έχω γίνει έξαλλος!»

Λιούη: «Κι εγώ! Αυτό το γράμμα προσβάλλει όλα τα αγόρια!»

Ντιούη: «Είναι απαράδεκτο!»

Λιούη: «Και σαν να μην έφτανε αυτό, είναι μια προσβολή για την μεγάλη και ηρωική λέσχη μας ... την διεθνή λέσχη των μικρών εξερευνητών!»

Ντόναλντ: «Σε τι οφείλεται αυτή η έκρηξη αγανάκτησης;»

Λιούη: «Για όλα φταίει αυτή εδώ η επιστολή, θείε!»

Χιούη: «Είναι μια πρόκληση για μια αναμέτρηση ξυλουργικής από το παράρτημα της λέσχης των μικρών εξερευνητριών στην νότια Λιμνούπολη!»

Ντόναλντ: «Και γιατί κάνετε έτσι; Μια τέτοια πρόκληση από μια άλλη λέσχη είναι τιμή για την δική σας λέσχη, παιδιά!»

Ανίψια: «Άκουσες για ποια λέσχη πρόκειται;»

Χιούη: «Η λέσχη των μικρών εξερευνητριών, θείε, είναι μια λέσχη που έχει μέλη μόνο κορίτσια!»

(σελίδα 78)

Ντόναλντ: «Κορίτσια; Τώρα κατάλαβα γιατί θεωρείτε ότι η πρόκληση αυτή είναι ένα χαστούκι στον εγωισμό σας!»

Ντιούη: «Θα μπορούσαν να μας νικήσουν σε έναν αγώνα καλαθοπλεκτικής!»

Λιούη: «Όμως έχουν μεγάλο θράσος για να λένε ότι μπορούν να μας νικήσουν σε κάθε είδος ξυλουργικής!»

Ντόναλντ: «Αφού πήραν την πρωτοβουλία να σας ρίξουν το γάντι, έχετε το δικαίωμα να επιλέξετε εσείς το είδος της αναμέτρησης!»

Λιούη: «Σωστά! Τι θα λέγατε για έναν αγώνα ταχύτητας διάνοιξης δρόμου στο δάσος;»

Ντιούη: «Διαφωνώ! Αυτό είναι πολύ εύκολο! Γιατί δεν τους προτείνουμε κάτι πραγματικά δύσκολο;»

Χιούη: «Κάτι που μόνο σκληροί άντρες μπορούν να καταφέρουν!»,

Ντιούη: «Η κατασκευή γέφυρας είναι η πιο δύσκολη αποστολή στην εκπαίδευση των μικρών εξερευνητών!»

Χιούη: «Σωστά! Αυτό θα τις κάνει να ξαναπιάσουν το κέντημα και τη σταυροβελονιά!»

(σελίδα 79)

Ανίψια του Ντόναλντ απευθυνόμενα στην αρχηγό των μικρών εξερευνητριών: «Μάλιστα, κύριε διοικητά ... εχμ ... μαντάμ! Εμείς, ο Χιούη, ο Λιούη και ο Ντιούη Ντακ, θα εκτελέσουμε χρέη διοικητών! Είμαστε στρατηγοί δέκα αστερών και διαθέτουμε το μετάλλιο των ιπποτών της τιμητικής φρουράς! Αυτό μας επιτρέπει να δίνουμε διαταγές!»

(σελίδα 82) «Στρωθείτε πάλι στη δουλειά, άντρες!»

(σελίδα 84) *Λιούη*: « Ξέρετε τι ακριβώς πρέπει να κάνει ο καθένας σας, άντρες!»

(σελίδα 86) *Μικρή εξερευνήτρια*: «Όχι! Δεν νικήσατε εσείς! Εμείς νικήσαμε, εξυπνάκια!»

Μικρός εξερευνητής: «Τόσα ξέρεις, τόσα λες, άσχετη! Εμείς σας νικήσαμε!»

Παρατηρούμε από το λόγο των αγοριών και του Ντόναλντ ότι τα ίδια αισθάνονται ντροπή που θα αναμετρηθούν με τις Μικρές Εξερευνήτριες σε έναν αγώνα κατασκευής γέφυρας, καθώς θεωρούν τη δύναμη που απαιτείται για την πραγμάτωση του συγκεκριμένου στόχου ανδρικό προνόμιο. Με άλλα λόγια, θεωρούν ότι τα συνομήλικά τους κορίτσια διαθέτουν ικανότητες μόνο στην «καλαθοπλεκτική», το «κέντημα» και τη «σταυροβελονιά», αποκαλώντας τους εαυτούς τους «σκληρούς άνδρες», ενώ αυτές «άσχετες». Βλέπουμε σε αυτό το σημείο να υποτιμάται η γυναικεία δύναμη και να θεωρείται από το ανδρικό φύλο ότι η γυναίκα θα πρέπει να περιορίζεται μόνο στα καθήκοντά της μέσα στο σπίτι και σε δραστηριότητες που άπτονται στην «ευαίσθητη» και «τρυφερή» φύση της. Το ίδιο έμφυλο στερεότυπο για τις δραστηριότητες με τις οποίες αρμόζει να ασχολείται μια γυναίκα ή ένας άνδρας, παρατηρούμε και στον τόμο «Στην Μαύρη Ήπειρο» (1948 - 49) στην ιστορία «Ο χειρότερος εφιάλτης», στην οποία ο Ντόναλντ υποφέρει από τρομακτικούς εφιάλτες από τους οποίους δεν μπορεί να ξεφύγει. Ό, τι θεραπεία και να του προτείνει ο γιατρός αποτυγχάνει μέχρι που στη σελίδα 105, ο γιατρός του προτείνει το πλέξιμο για να τον ηρεμήσει. Χαρακτηριστικός διάλογος είναι ο εξής:

Γιατρός: « Θα σας δώσω να πλέξετε πετσετάκια! Σας αρέσει το πλέξιμο;»

Ντόναλντ: «Το πλέξιμο;» «Το σιχαίνομαι! Το πλέξιμο δεν είναι για άνδρες! Είναι για συνταξιούχες μέγαιρες και μυγιάγγιχτες δεσποινίδες! Προτιμώ να με βράσετε σε μπουρουνέλαιο!» «Μία από την καλή ... δύο από την ανάποδη ... φτου κι από την αρχή! Αν το μάθουν οι φίλοι μου, θα γίνω ρεζίλι των σκυλιών!».

Στη σελίδα 109 η Νταίζυ απευθυνόμενη στην κυρία Χηνομούρη λέει: «Δεν φαντάζεστε πόσο χαίρομαι που σας βλέπω, κυρία Χηνομούρη! Ελάτε μαζί μου! Θέλω να δείτε τον Ντόναλντ να πλέκει πετσετάκια!» και ο διάλογος συνεχίζει ως εξής:

Κυρία Χηνομούρη: «Ένας άντρας πλέκει πετσετάκια! Θα είναι γλύκας!»

Νταίζυ: «Τα ανίψια του μου είπαν πως οι τσεβρέδες που έπλεξε είναι όνειρο!»

Κυρία Χηνομούρη: «Θα του ζητήσω να παρουσιάσει τα εργόχειρά του στην προσεχή έκθεση της λέσχης κορασίδων!»

Νταίζυ: «Έχω μια καλύτερη ιδέα! Να τον καλέσουμε να κάνει μια διάλεξη για το βελονάκι στην επόμενη συνεστίαση της λέσχης μας!»

Στην εικονογραφημένη αφήγηση «Μια μυρωδάτη ιστορία» του τόμου «Μια Παλαβή Οδύσσεια» (1962 - 63), ο Ντόναλντ προσφέρεται ως εθελοντής καθηγητής για να εκπαιδεύσει μια φυλή Ινδιάνων με το όνομα Κούρα ντε Κόκο και ο Σκρουτζ επιθυμεί να επισκεπτεί το χωριό τους για να μαζέψει μοσχοκάρυδα, από τα οποία φτιάχνεται το αγαπημένο του ρόφημα. Στη σελίδα 74 εντοπίζουμε ένα παρόμοιο έμφυλο στερεότυπο, καθώς όλες οι γυναίκες της φυλής παρουσιάζονται να επιθυμούν σε μεγάλο βαθμό να μάθουν συνταγές μαγειρικής, σαν να περιορίζονται εκεί τα καθήκοντα και οι αρμοδιότητές τους («Μάθε μας καινούργια φαγητά!», «Μάθε μας να φτιάχνουμε σάμαλι!», «Θέλουμε να φάμε σάμαλι!», «Ναι! Σάμαλι!»). Τα παλαιότερα χρόνια ήταν έντονο το φαινόμενο, οι γυναίκες να αποκτούν γνώσεις σχετικές με ποικίλες εργασίες του νοικοκυριού και να καταφέρνουν να τις φέρουν εις πέρας, αλλά κάτι τέτοιο έχει αλλάξει σε μεγάλο βαθμό στη σημερινή εποχή, με τη γυναίκα να σημειώνει μεγάλες επιτυχίες στον ακαδημαϊκό και σε άλλους σημαντικούς τομείς.

Στον τόμο «Στην Μαύρη Ήπειρο» (1948 - 49) στην ιστορία «Ο σοφός Σουάμι», ο Ντόναλντ και ο ξάδερφός του Γκαστόνε μαλώνουν για το ποιός είναι πιο πλούσιος και προσπαθούν με αθέμιτους τρόπους να βρουν τα πέντε δολλάρια που τους έχει ζητήσει η Νταίζυ. Στη σελίδα 40 η Νταίζυ παρουσιάζεται να ζητά από τους δύο νέους χρήματα για τη λέσχη της («Η λέσχη μου κάνει έρανο και θέλω πέντε δολλάρια για να συμπληρώσω το μερίδιό μου!», «Πάντως, ελπίζω κάποιος από σας να καταφέρει να βρει αυτά τα λεφτά ... αλλιώς, θα βρεθώ σε τρομερά δύσκολη θέση και θα γίνω ρεζίλι!») και εδώ εμφανίζεται το έμφυλο στερεότυπο, που θέλει τη γυναίκα να είναι οικονομικά εξαρτημένη από τον άνδρα.

Ένα άλλο στερεότυπο παρουσιάζει το γυναικείο φύλο να είναι ένα ανόητο πλάσμα, που δεν αντιλαμβάνεται και δεν κατανοεί τα πράγματα που λαμβάνουν χώρα γύρω του, καθώς χρειάζεται τη συμβολή του άνδρα που θα το καθοδηγήσει και θα του υποδείξει ποιο είναι το σωστό και ποιο το λάθος. Στην ιστορία «Ο λαμπαδηδρόμος» του τόμου «Το Σαφάρι του Δισεκατομμυρίου» (1964 - 65) η Νταίζυ υποτιμά τις ικανότητες του Ντόναλντ να μεταφέρει την Ολυμπιακή φλόγα και τον ρωτάει τόσο στην αρχή όσο και

στο τέλος τι είναι οι Ολυμπιακοί Αγώνες, θεωρώντας ότι μοιάζουν με το παιχνίδι με τράπουλα που ονομάζεται «κουρκάν». Χαρακτηριστικά λόγια της Νταίζη στη σελίδα 46 είναι τα εξής: «Εγώ, πάντως, στο είπα ότι με την δάδα εκείνη θα έβαζες φωτιά σε όλη την περιοχή!», «Ένα πρωτοφανές ολοκαύτωμα, για να διαφημίσετε θορυβωδώς ένα ανόητο παιχνίδι!», «Κι ούτε που μου εξήγησες τι είναι οι Ολυμπιακοί Αγώνες! Είναι κάτι σαν το κουρκάν;». Στο συγκεκριμένο σημείο, η γυναίκα παρουσιάζεται να μη διαθέτει βασικές γνώσεις και για μια ακόμη φορά αναδεικνύεται η οξύνουια, ο ορθολογικός νους και η επάρκεια γνώσεων του αρσενικού φύλου. Αυτό έχει ως απότοκο τη νομιμοποίηση της διαιώνισης της στερεοτυπικής εικόνας της αφελούς και μη εύστροφης όσον αφορά τις νοητικές ικανότητες γυναικείας φύσης.

Στην ιστορία «Το δώρο» που περιέχεται στον τόμο «Το Κυνήγι των Κατασκόπων» (1950 - 51), στην προσπάθειά τους τα ανίψια του Ντόναλντ να βρουν το δώρο που θέλει ο θεός τους για τα Χριστούγεννα, καταφεύγουν στη βοήθεια της Νταίζη, η οποία στη σελίδα 104 επισκέπτεται ένα μέντιουμ, για να διαβάσει τη σκέψη του με χαρακτηριστικά τα εξής λόγια: «Σταμάτα να γκρινιάζεις, Ντόναλντ! Τα παιδιά μου είπαν πως ακόμα και στον ύπνο σου τσακωνόσουν με κάποιον! Δεν υπάρχει άλλη λύση ... θα πάμε σε ένα μέντιουμ να διαβάσει τη σκέψη σου!». Εδώ το γυναικείο φύλο παρουσιάζεται ευκολόπιστο, αφελές, εύκολο θύμα εξαπάτησης, ως ανορθολογικό και μη σκεπτόμενο ον, που αδυνατεί να βρει μια ορθολογική λύση σε ένα απλό πρόβλημα και ωθείται στο να αναζητήσει τη βοήθεια ενός μάντη, για να βρει ο ίδιος τη λύση.

Ακόμη, στον τόμο «Η Πηγή της Νιότης» (1960 - 61), ταυτόχρονα με στερεότυπα που συναντώνται στις υπόλοιπες ιστορίες του τόμου, αξίζει να αναφερθεί το παρακάτω, στην ιστορία «Γερό κόλλημα». Εδώ η Νταίζη δηλώνει στο αγαπημένο της ημερολόγιο στη σελίδα 83 ότι: «[...] οι άνδρες είναι σκέτη συμφορά! [...]», γεγονός που το στηρίζει στο ότι ο Ντόναλντ παρακολουθεί στην τηλεόραση έναν αγώνα πυγμαχίας και τη χτυπάει κατά λάθος και έπειτα αυτή αποφασίζει να παριστάνει ότι πόνεσε για να τον συγκινήσει και να του τραβήξει την προσοχή. Στη συνέχεια, δηλώνει και πάλι στη σελίδα 84: «Σιχαίνομαι τους άντρες!», «Το μόνο που ξέρουν να κάνουν είναι να τρώνε, να κάνουν άνω κάτω το σπίτι και να βγάζουν νοκ άουτ όποιον κάθεται δίπλα τους!». Ακούγοντας μια διαφήμιση να λέει: «Οι αληθινοί άντρες πίνουν γκαζόζα φιτζ – ποπ! Εσείς;», η Νταίζη λέει: «Ο κόσμος είναι για τους άντρες!», ενώ και στη συνέχεια ακούγεται μία άλλη διαφήμιση: «Φορέστε το άρωμα “Σειρήνα” για να τον κατακτήσετε!», με τη Νταίζη να λέει: «Απίστευτο! Ακόμα και οι γυναικείες

διαφημίσεις για αυτούς είναι!». Εδώ η Νταίζη εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για την πατριαρχική κοινωνία στην οποία ζει, εκφράζοντας τις απόψεις της για τη συμπεριφορά των ανδρών, περικλείοντας όλες τις διαφορετικές συμπεριφορές των ανδρών σε ένα μεμονωμένο πρότυπο. Κάτι τέτοιο στην εποχή μας θα θεωρούνταν γενίκευση, κάτι το οποίο οδηγεί στη στερεοτυποποίηση συμπεριφορών. Στη συνέχεια, για να ξεφύγει από τον ανδροκρατούμενο κατά την ίδια κόσμο, στη σελίδα 85 αποφασίζει να προσκαλέσει τις ανιψιές της σε μια εκδρομή, αλλά ακόμη και εκεί παρ' όλο που θεωρεί ότι μπορεί να τα καταφέρει όλα μόνη της, τελικά χρειάζεται τη βοήθεια του ανδρικού φύλου για να αλλάξει το λάστιχο του αυτοκινήτου, για να στήσει τη σκηνή και να αντιμετωπίσει το φίδι από το οποίο απειλείται. Ερχόμαστε και πάλι αντιμέτωποι με το στερεότυπο της αδύναμης γυναίκας η οποία δε διαθέτει την ικανότητα να επιδιορθώσει μια βλάβη, όπως η αλλαγή του λάστιχου του αυτοκινήτου ή να επιδοθεί σε κατασκευαστικές εργασίες, όπως είναι το στήσιμο μιας σκηνής, και γενικότερα διαθέτει αδυναμία στο να ανταπεξέλθει και να φέρει σε πέρας μια κατάσταση που της προκαλεί φόβο, εφόσον χρειάζεται τη βοήθεια ενός άνδρα, για να τα καταφέρει.

Όλα τα παραπάνω και πολλά ακόμη έμφυλα στερεότυπα, έχουν ως στόχο τη φυσικοποίηση των έμφυλων διαφορών, ώστε να δικαιολογηθούν τυχόν συμπεριφορές που εκδηλώνονται απέναντι στα δύο φύλα. Τα φύλα παρατηρώντας την ύπαρξη τέτοιου είδους στερεοτύπων, διαμορφώνουν την προσωπική τους αντίληψη σχετικά με το ποιον ρόλο πρέπει να διαδραματίζουν στην κοινωνία σύμφωνα με το φύλο τους, πως αρμόζει να φέρονται με βάση το φύλο στο οποίο ανήκουν, θεωρώντας όλους τους υπόλοιπους τρόπους συμπεριφοράς ως αποκλίσεις. Έτσι, γίνεται φανερό ότι όλα τα χαρακτηριστικά των δύο φύλων αποδίδονται στη «φύση» και δεν επιδέχονται καμιάς αλλαγής. Όμως, κρίνεται σκόπιμο να κατανοήσουμε ότι τόσο από κουλτούρα σε κουλτούρα, όσο και από εποχή σε εποχή δεν υπάρχει ένα καθολικό, μοναδικό ανδρικό ή γυναικείο πρότυπο, αλλά αντίθετα υπάρχουν ποικίλες και διαφορετικές γυναικείες και ανδρικές ταυτότητες.

5.3. Στερεότυπα για τους ηλικιωμένους

Η γήρανση έχει συσχετιστεί κατά καιρούς με φαινόμενα όπως η εξασθένηση των νοητικών λειτουργιών, τη μυική και γενικότερη αδυναμία, την ανημπόρια, την ασθένεια, την κοινωνική περιθωριοποίηση, την απώλεια όρεξης για δράση και

ενεργοποίηση σε διάφορους τομείς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου προτύπου, μιας συγκεκριμένης στερεοτυπικής εικόνας η οποία φαίνεται να περικλείει και να αντιπροσωπεύει το σύνολο των ηλικιωμένων όλου του πλανήτη. Πολλοί θεωρούν ότι τα μεγαλύτερα σε ηλικία άτομα αποτελούν βάρος, καθώς έχουν ανάγκη από περιποίηση, φροντίδα και ικανοποίηση των αναγκών τους, ότι το γνωστικό τους σύστημα απειλείται από ασθένειες όπως είναι για παράδειγμα η άνοια και οπότε αυτό φθίνει, καθώς και ότι αντιμετωπίζουν προβλήματα ελέγχου των μυών και κινητικού συντονισμού. Ακόμη, εντός των στερεοτυπικών απεικονίσεων για τους ηλικιωμένους, θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν το γεγονός ότι δεν έχουν περαιτέρω ενασχολήσεις εκτός από αυτές που περιορίζονται εντός του οικιακού χώρου και ότι δεν είναι παραγωγικοί αναφορικά με τον εργασιακό τομέα. Πολλές από αυτές τις στερεοτυπικές εικόνες βλέπουμε και στα κόμικς του Καρλ Μπαρκς, από τα οποία αξίζει να αναφερθούν συγκεκριμένα παραδείγματα.

Στον τόμο «Η Πηγή της Νιότης» (1960 - 61) και συγκεκριμένα στην ιστορία «Μια μικρή βοήθεια», η Νταίζη διαβάζοντας ένα γράμμα που της έστειλε η γιαγιά Ντακ, βλέπει κάποιες μουντζούρες και πιστεύει πως είναι δάκρυα και ότι κατά συνέπεια η γιαγιά αντιμετωπίζει προβλήματα στο αγρόκτημα. Έτσι, πηγαίνει με τον Γκαστόνε, τον ξάδελφο του Ντόναλντ, για να τη βοηθήσει. Χάρη στην τύχη του οι κότες γεννούν χρυσά αυγά, τα γουρούνια έχουν αποκτήσει πολύ βάρος, οι καλαμποκιές έχουν ψηλώσει και η αγελάδα βγάζει βούτυρο. Όλα αυτά εκνευρίζουν τη γιαγιά και τελικά αποδεικνύεται ότι για τις μουντζούρες στο γράμμα, ευθύνεται η στέγη που στάζει. Εδώ η Νταίζη, αντιπροσωπεύοντας μια νεότερη ηλικιακά «γυναίκα», σπεύδει να παρέχει βοήθεια στη γιαγιά Ντακ, που αντιπροσωπεύει μια ηλικιωμένη «γυναίκα», γεγονός που αποκαλύπτει τη στερεοτυπική της σκέψη σχετικά με το ότι η γιαγιά λόγω της ηλικίας της έχει ανάγκη από βοήθεια και δεν είναι ικανή να κατορθώσει να φέρει εις πέρας μόνη της διάφορες καταστάσεις που την απασχολούν.

Το ίδιο στερεότυπο για την ανημπόρια των ηλικιωμένων παρατηρούμε και στον τόμο «Μυθικό Μυστήριο» (1961) στην ιστορία «Ανάποδη διάσωση», όπου ο Ντόναλντ σε μια επιχείρηση διάσωσης της γιαγιάς και των ανιψιών του από το χιόνι στη σελίδα 79 λέει «Θα σε τραβήξω για να σε σώσω, γιαγιά, σαν επαγγελματίας διασώστης!» ενώ η γιαγιά Ντακ λέει «Σταμάτα τις ανοησίες! Δεν χρειάζομαι από κανέναν να με σώσει!». Έπειτα, στη σελίδα 85 ο Χιούι λέει: «Σήμερα δεν φαίνεσαι σε μεγάλη φόρμα, θείε!», ο Ντιούι συνεχίζει «Αν μπορεί κάποιος που έχει τα δικά σου χάλια, να είναι ποτέ σε

φόρμα ...», ενώ ο Λιούη λέει: «Η γιαγιά Ντακ μας απέδειξε ότι είναι πολύ πιο δυναμική από σένα!» και τέλος ο Ντόναλντ παραδέχεται: «Έγινα ρεζίλι των σκυλιών!». Ο Ντόναλντ θεωρώντας ότι η γιαγιά χρειάζεται τη βοήθειά του, καθώς έχει αποκλειστεί από το χιόνι, επιχειρεί να τη σώσει, ενώ η ίδια του δηλώνει ότι δεν έχει ανάγκη από καμιά βοήθεια. Στο τέλος, ο Ντόναλντ έπειτα από τα σχόλια των ανιψιών του για την τωρινή του κατάσταση συγκρίνοντάς τον με τη γιαγιά, ο ίδιος μέσα από τα λόγια του φαίνεται να υπονοεί ότι ένιωσε ντροπή και ταπεινώθηκε μπροστά στη δυναμικότητα που έδειξε η ίδια στην αντιμετώπιση της όλης κατάστασης. Οι ηλικιωμένοι μπορεί αρκετές φορές να αισθάνονται ιδιαίτερα ευάλωτοι σε κρίσιμες καταστάσεις και επικίνδυνα γεγονότα, αλλά κάτι τέτοιο ασφαλώς δε σημαίνει ότι όλα τα άτομα αυτής της ηλικίας δε διαθέτουν ικανότητες να αμυνθούν και να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους σε δύσκολες καταστάσεις.

Στην ιστορία «Το χρυσό έλατο» στον τόμο «Στην Μαύρη Ήπειρο» (1948 - 49), μια κακιά μάγισσα εμφανίζεται στην Λιμνούπολη και απειλεί να καταστρέψει το πνεύμα των Χριστουγέννων εξαφανίζοντας όλα τα χριστουγεννιάτικα δέντρα. Στη σελίδα 156, όταν η μάγισσα ζητά από τον Ντόναλντ να του δώσει ένα άχυρο από την σκούπα για να καθαρίσει το δόντι της, ενώ στην πραγματικότητα επιθυμεί να το χρησιμοποιήσει για να κάνει μαγικά, ο Ντόναλντ τη λυπάται και με οίκτο εκπληρώνει την επιθυμία της λέγοντας: « Όλα κι όλα ... δεν μπορώ να χαλάσω το χατίρι μιας γριούλας!». Και στο συγκεκριμένο σημείο, σημειώνεται έμμεσα ένα στερεότυπο σχετικά με τους ανθρώπους που βρίσκονται σε προχωρημένη ηλικία ότι είναι άτομα χρήζοντα βοήθειας, τα οποία έχουν την ανάγκη να φροντιστούν από νεότερους σε ηλικία ανθρώπους και γενικώς δεν μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν, να ικανοποιήσουν με αυτόνομη και ανεξάρτητη δράση τις ανάγκες τους και να αυτοσυντηρηθούν. Παρόμοιο στερεότυπο σημειώνεται και στην ενότητα «Η διπλή μεταμφίεση», του τόμου «Τα πολλά πρόσωπα της Μάτζικα Ντε Σπελ» (1963 - 64), όπου ο Ντόναλντ μεταμφιέζεται στον θείο του, τον Σκρουτζ, για να αποφύγει να κάνει σερφ μέσα στο χειμώνα, ενώ ο Σκρουτζ μεταμφιέζεται στον Ντόναλντ, ώστε να γλιτώσει από τις Μικρές Εξερευνητρίες και την αρχηγό τους. Στη σελίδα 79 εντοπίζεται ένα στερεότυπο που αναφέρεται στα ηλικιωμένα άτομα, τα οποία όντας ανήμπορα και κουρασμένα από τις δυσκολίες της ζωής, πιστεύεται ότι έχουν ανάγκη την αρωγή των νεότερων ατόμων και για αυτό θεωρούνται άξια λύπησης. Πιο συγκεκριμένα, οι μικρές εξερευνητρίες λένε:

«Ο καημένος, ο κύριος Σκρουτζ, ανεβαίνει σαν χελώνα! Θα χρειαστεί ώρες για να φτάσει στην κορυφή!».

Στον τόμο «Ο Τρόμος του Μισσισιπή» (1945 - 46), στην ιστορία «Ο ιπτάμενος σκιέρ», ο Ντόναλντ επιθυμώντας να κερδίσει χρήματα, όπως τα ανίψια του, αποφασίζει να συμμετάσχει σε έναν αγώνα θαλάσσιου σκι. Συγκεκριμένα, στη σελίδα 126, βλέπουμε τον Ντόναλντ να σχολιάζει έναν μεγαλύτερο σε ηλικία άνδρα που ασχολείται κι ο ίδιος με το συγκεκριμένο άθλημα και είναι επιτυχημένος σε αυτό που κάνει, με τα εξής λόγια: «Δεν πρόκειται να αφήσω αυτόν τον υπεραιωνόβιο τύπο να κάνει φιγούρα! Βάλτε πλώρη για την όχθη παιδιά! Θα του δείξω εγώ τι θα πει αληθινό θέαμα!». Στη συνέχεια, για να τον προσπεράσει, προσπαθεί να κάνει σκι με ξυλοπόδαρα, ενώ ο παππούς τον σπρώχνει και τον οδηγεί μέσα στο νερό, για να μην του επιτρέψει να τον ξεπεράσει. Ο Ντόναλντ απευθύνεται σε αυτόν με τα εξής λόγια: «Μα, καλά, δεν βλέπεις που πας, υπεραιωνόβιε πειρατή των υδάτων; Δεν είναι δική σου η λίμνη! Αλήθεια; Τώρα ... ποιος νομίζεις πως είσαι;» και οι συγκρούσεις συνεχίζονται μέχρι που ο ηλικιωμένος του ανακοινώνει ότι είναι υπεύθυνος του πάρκου και κριτής των αγώνων. Εδώ ο Ντόναλντ απευθύνεται με προσβλητικό και υποτιμητικό τρόπο στον ηλικιωμένο που παρευρίσκεται στο συγκεκριμένο σκηνικό αποκαλώντας τον «υπεραιωνόβιο τύπο», «υπεραιωνόβιο πειρατή των υδάτων» και προσπαθώντας να τον ξεπεράσει μόνο και μόνο για να αποδείξει τις αυξημένες ικανότητές του λόγω της πιο νεαρής ηλικίας του. Πράγματι, μπορεί κατά την πάροδο του χρόνου οι προσωπικές σωματικές δυνάμεις να φθίνουν, η κατάσταση των αισθήσεων να χειροτερεύει και να σημειώνονται σωματικές μεταβολές. Ωστόσο, η προχωρημένη ηλικία δε σηματοδοτεί αυτόματα τη μείωση της ενεργητικότητας και της τάσης αναζήτησης ενδιαφερόντων από την πλευρά των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων. Αντίθετα, υπάρχουν πολλά άτομα που σε τέτοια ηλικία απασχολούνται σε δημιουργικές δραστηριότητες και ανακαλύπτουν καινούρια ενδιαφέροντα, κλίσεις και λόγω του ότι απομακρύνονται από τον παραγωγικό τομέα εργασίας, μπορούν να βρίσκουν περισσότερο χρόνο για τον εαυτό τους.

Στην ενότητα «Οι χρυσές χήνες» του τόμου «Τα Πολλά Πρόσωπα της Μάτζικα Ντε Σπελ» (1963 - 64), ο Σκρουτζ με τα ανίψια του προσπαθούν να βρουν το νησί με τα χρυσά αυγά και στην προσπάθειά τους στέκονται εμπόδιο η Μάτζικα Ντε Σπελ και οι Μουργόλυκοι. Στη σελίδα 162 ο Σκρουτζ διατυπώνει έναν στερεοτυπικό συλλογισμό,

που αφορά τα ηλικιωμένα άτομα προσδίδοντάς τους το χαρακτηριστικό ότι δεν έχουν λάβει τα αγαθά που τους προσφέρει η εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, όταν τα ανίψια του του λένε ότι στο ημερολόγιο που βρήκαν στο πλοίο, που ναυάγησε, καταγράφεται ότι «αν τρίψει κάποιος ένα αυγό χήνας στο κεφάλι του, το μυαλό του κατεβάζει επικερδείς ιδέες!», εκείνος απαντάει «Χα! Τι σαχλαμάρες είναι αυτές; Ούτε οι αμόρφωτες γριούλες δεν πιστεύουν τέτοιες ανοησίες!». Έπειτα, από πολλές περιπέτειες οι ήρωες φθάνουν στο Κουτορνιθονήσι, το νησί με τις χρυσές χήνες. Πολλοί ηλικιωμένοι, όπως και νέοι άνθρωποι μπορεί λόγω διαφόρων συνθηκών να μην έχουν ολοκληρώσει τα απαραίτητα στάδια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, όμως κάτι τέτοιο δε σημαίνει ότι το σύνολο των ηλικιωμένων ατόμων είναι απαίδευτο, αναλφάβητο και για αυτό το λόγο κρίνεται σκόπιμο να μην γενικεύονται τέτοιες απόψεις σχετικές με το μορφωτικό επίπεδο των ηλικιωμένων. Άλλωστε αρκετά άτομα μεγαλύτερης ηλικίας έχουν σημειώσει σπουδαία επιτεύγματα στον ακαδημαϊκό, τον επιχειρηματικό και άλλους τομείς απασχόλησης και εξακολουθούν να απασχολούνται στους συγκεκριμένους τομείς παρά την ηλικία στην οποία βρίσκονται.

Στην ιστορία «Η χρυσή σκάλα» του τόμου «Το Μυστικό της Ατλαντίδας» (1953 - 54), ο Ντόναλντ και ο θεός του Σκρουτζ αναμετρούνται για να αποδείξουν ο ένας στον άλλο ποιος είναι καλύτερος, ο ένας έχοντας πλούτο και ο άλλος νεαρή ηλικία. Έτσι, οργανώνουν μια αναμέτρηση για να κατακτήσουν την κορυφή του Σκυλόδοντου. Στη σελίδα 87 ο Ντόναλντ λέει: «Είμαι νέος και δυνατός! Μπορώ να γίνω ναυτικός και να μπαρκάρω σε αυτά τα πλοία!», ενώ ο Σκρουτζ αναφέρει: «Ως απλός μούτσος ας γελάσω!» και τέλος, ο Ντόναλντ λέει: «Το βρήκα! Διαθέτω νιάτα και γοητεία! Μπορώ να αποκτήσω περισσότερους φίλους απ' ότι εσύ, θείε Σκρούτζ!», και ο Σκρουτζ του απαντάει: «Έτσι νομίζεις; Έλα να πάμε μία βόλτα!» Εδώ φαίνεται μέσα από τα λόγια του Ντόναλντ να προωθείται η αντίληψη ότι η προχωρημένη ηλικία διαδραματίζει καίριο ρόλο στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται συγκεκριμένες καταστάσεις της ζωής του ανθρώπου, όπως στη διεύρυνση του κοινωνικού κύκλου και στη δημιουργία διαπροσωπικών κοινωνικών επαφών. Με άλλα λόγια, διατυπώνεται έμμεσα η άποψη ότι όσο πιο νέος είναι κάποιος τόσο πιο εύκολα μπορεί να κάνει φιλίες και αντίστροφα όσο πιο μεγάλος είναι κάποιος τόσο πιο δύσκολα μπορεί να πραγματοποιήσει κάτι τέτοιο. Από τη μία πλευρά, ο πλούτος που κατέχει ο Σκρουτζ και από την άλλη η νεότητα, η δύναμη του Ντόναλντ, αναμετρούνται και ανταγωνίζονται για να αναδειχθεί τελικά ο νικητής, αυτός που θα φτάσει πρώτος στην κορυφή του

Σκυλόδοντου. Η νεαρή ηλικία συνδέεται με την ομορφιά και τη ρώμη, με την ευκολότερη σύναψη σχέσεων και κατάκτηση καλύτερων θέσεων, ενώ η περασμένη ηλικία με την εξασθένηση των σωματικών και γενικότερα των ευρύτερων δυνατοτήτων του ανθρώπου.

Στην ιστορία «Το μπερδεμένο μείγμα» του τόμου «Όλοι στη Θάλασσα» (1960) η Γιαγιά Ντακ καλεί τον Κύρο στο αγρόκτημά της για να της κατασκευάσει ένα προστατευτικό ανάχωμα για να μην πλημμυρίσει η κατοικία της. Στη σελίδα 74, όταν ο Κύρος παρουσιάζει στη γιαγιά την μπετονιέρα του, αυτή διακρίνεται από άγνοια και θεωρεί πως επρόκειτο για ζυμωτήριο ψωμιού, όπου λαμβάνει χώρα ο εξής διάλογος:

Κύρος: «Εδώ είμαι, γιαγιά! Θα με πας μέχρι το ποτάμι;»

Γιαγιά Ντακ: «Έλα από δω, Κύρο ... αλλά, τι είναι αυτό; Γιατί το έφερες, θα ζυμώσεις;»

Κύρος: «Να ζυμώσω;»

Γιαγιά Ντακ: «Αυτό το αυτοκίνητο δεν είναι για να φτιάχνεις ψωμί;»

Κύρος: «Όχι, γιαγιά! Αυτή είναι μια υπερσύγχρονη μπετονιέρα! Ανακατεύει το χαρμάνι για τσιμέντο!»

Γιαγιά Ντακ: «Εμένα, πάντως, μου μοιάζει με ζυμωτήριο για ψωμί!»

και έπειτα, στη σελίδα 75 η Γιαγιά Ντακ εξακολουθεί να επιμένει στην προηγούμενη άποψή της ότι η μηχανή με την οποία παρασκευάζεται το τσιμέντο πρόκειται για αρτοποιασκευαστή λέγοντας στον Κύρο: «Μήπως θέλεις να σου φέρω λίγο αλεύρι;» και ο Κύρος της απαντάει: «Σε παρακαλώ, γιαγιά! Άσε με! Δεν φτιάχνω ψωμί!».

Στους συγκεκριμένους διαλόγους θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρατηρείται η άποψη ότι οι ηλικιωμένοι διαθέτουν γνώσεις απαρχαιωμένες, μη εκσυγχρονισμένες και παραδοσιακές αντιλήψεις και ότι πολλές φορές αυτές διακρίνονται από συντηρητικότητα και επιμονή στην αλλαγή. Είναι πιθανό το σύστημα επεξεργασίας πληροφοριών πολλών ηλικιωμένων να έχει εξασθενήσει με αποτέλεσμα να μην μπορούν να προσαρμοστούν εύκολα και γρήγορα σε καταστάσεις του παρόντος και της σύγχρονης εποχής. Όντας επικεντρωμένοι στα δεδομένα της δικής τους εποχής μπορεί να διατίθενται με επιφυλακτικότητα απέναντι στα νέα δεδομένα και καθετί καινούριο να τους φαντάζει παράξενο και περίεργο. Κάτι τέτοιο μας φέρνει στο νου και το «χάσμα

των γενεών». Εντούτοις, κάτι που μπορεί να αφορά ένα μεγάλο κομμάτι των ηλικιωμένων ατόμων, δε σημαίνει ότι συμβαίνει για το σύνολο αυτών.

Στην ιστορία «Η πόλη με τις χρυσές σκεπές» του τόμου «Η Πόλη με τις Χρυσές Σκεπές» (1957 - 58), ο Σκρουτζ και ο ανιψιός του, ο Ντόναλντ σε μια προσπάθεια να αναμετρηθούν στο ποιος μπορεί να βγάλει πιο εύκολα χρήματα και να γίνει καλύτερος πωλητής, φθάνουν στην Ινδοκίνα σε μια περιοχή στην ζούγκλα της κοιλάδας του ποταμού Σάματανγκ, για να προσπαθήσει να πουλήσει ο καθένας με τη σειρά του στους κατοίκους της περιοχής, μια σόμπα και μαγνητόφωνα. Στη σελίδα 18 όταν ο Ντόναλντ παρουσιάζει στον θείο του ένα μαγνητόφωνο, ο δεύτερος φαίνεται να μην έχει καμιά ιδέα για το τι είδους πράγμα πρόκειται. Χαρακτηριστικός διάλογος που λαμβάνει χώρα είναι ο εξής:

Σκρουτζ: «Δεν την έχω ακουστά! Όμως πες μου ... τι είναι αυτό το μαραφέτι!»

Ντόναλντ: «Πω, πω! Είσαι τελείως εκτός εποχής!»

Σκρουτζ: «Έχω μείνει πάρα πολύ πίσω! Έχουν αλλάξει οι καιροί από τότε που πουλούσα ακορντεόν και ξύλινα αλογάκια στο ιππικό του τσάρου!».

Στη σελίδα 19 όταν ο Σκρουτζ πηγαίνει να βρει δουλειά σε μια από τις επιχειρήσεις του ως πωλητής, ο διευθυντής τον διώχνει, καθώς όπως αναγράφεται σε μια πινακίδα δεν είναι νέος και δυναμικός και ο ίδιος του λέει: «Όμως, για ένα ηλικιωμένο παπί δεν υπάρχουν και πολλές θέσεις εργασίας...», «Εσύ είσαι για σύνταξη!», «Είσαι παρωχημένος φιλαράκο μου!», ενώ ένα ρομπότ του λέει: «Οι πωλήσεις έχουν αυτοματοποιηθεί πλήρως!», όταν επιστρέφει ξανά ο διευθυντής του λέει: «Μια στιγμή! Ποιος νομίζεις πως είσαι, παππού!». Πιο πάνω ο Σκρουτζ σκέφτεται: «Πάει ... βγήκα εκτός μάχης! Μήπως είμαι όντως ένα ξοφλημένο γεροντάκι; Ακόμα κι ο Ντόναλντ προοδεύει πιο γρήγορα από μένα!». Και στα παραπάνω αποσπάσματα παρατηρούμε μια μορφή στερεοτυποποίησης των ηλικιωμένων ατόμων, πράγμα που είδαμε και παραπάνω, καθώς όπως πιστεύεται χαρακτηρίζονται από αναχρονιστικές, οπισθοδρομικές αντιλήψεις, δεν ανήκουν στο πνεύμα της νέας εποχής, είναι αδύναμοι και δε χαρακτηρίζονται από το πάθος και την πρωτοπορία της νιότης. Ακόμη, οι ιδέες τους δεν είναι καινοτόμες, όπως αυτές των νέων ατόμων, γεγονός που πρέπει να τους ωθεί στο περιθώριο, στη συνταξιοδότηση, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Εσύ είσαι για σύνταξη!» και την έξοδό τους από την παραγωγική διαδικασία. Και ο Σκρουτζ εδώ παρουσιάζεται να αγνοεί τι είναι το μαγνητόφωνο και να θεωρείται από τον ανιψιό

του ότι βρίσκεται εκτός του πνεύματος της εποχής, καθώς και να διώχνεται από την επιχείρηση από την οποία ζητεί εργασία λόγω της περασμένης του ηλικίας. Ωστόσο, υπάρχουν και άτομα μεγαλύτερης ηλικίας που προσφέρουν μέσω των ιδεών τους σε διάφορους τομείς και συμμετέχουν ενεργά στον παραγωγικό τομέα.

Αξίζει να αναφερθεί πως οι ηλικιωμένοι μπορεί να αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα, αλλά η συμμετοχή των ηλικιωμένων ατόμων στο κοινωνικό γίνεσθαι, η ενεργός τους δράση και το αξιοπρεπές επίπεδο υγειονομικής περίθαλψης δεν περιορίζεται τόσο από την ηλικία και τις δυνατότητες των ίδιων, όσο από τις λανθασμένες αντιλήψεις, τα στερεότυπα και κατ'επέκταση τις προκαταλήψεις που σχηματίζει η κοινωνία για τους ίδιους. Άλλωστε, η γήρανση αποτελεί ένα φαινόμενο που λαμβάνει ποικίλες μορφές και διαστάσεις ανάλογα με τα γονίδια, τα βιώματα, τη χώρα και το γενικότερο περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει κάποιος και τις κοινωνικές ιστορικές συνθήκες που υφίστανται σε αυτό. Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα φαινόμενο πολύπλευρο και πολυποίκιλο, που λαμβάνει πολλές και διαφορετικές διαστάσεις.

5.4. Στερεότυπα για την παιδική ηλικία

Τα στερεότυπα για την παιδική ηλικία εκφράζονται κυρίως μέσα από τα λόγια των ενήλικων χαρακτήρων στα κόμικς, καθώς και από τη συμπεριφορά των παιδιών. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο σύνολο των κόμικς αναφορικά με το φύλο, τα αγόρια (ανίψια του Ντόναλντ, «Μικροί Εξερευνητές») είναι αυτά που κυριαρχούν συγκριτικά με τα κορίτσια (ανιψιές της Νταίζη, «Μικρές Εξερευνήτριες»), τα οποία εμφανίζονται λιγότερες φορές.

Στην ιστορία «Η χώρα των παιχνιδιών» του τόμου «Στην Μαύρη Ήπειρο» (1948-49), ο Άγιος Βασίλης προσκαλεί τα τρία ανίψια του Ντόναλντ στον Βόρειο Πόλο για να δοκιμάσουν όλα τα παιχνίδια, ώστε να καταλάβει πιο τους αρέσει περισσότερο. Η αρμοδιότητα του Ντόναλντ είναι να καταγράφει τις παρατηρήσεις των παιδιών, καθώς δοκιμάζουν τα παιχνίδια. Στη σελίδα 133 παρατηρούμε ένα έμφυλο στερεότυπο σχετικά με τα παιχνίδια με τα οποία αρμόζει να παίζει ένα αγόρι (αυτοκινητάκια) και ένα κορίτσι (κούκλες), όπως και για τις υποχρεώσεις που έχει ένας γονέας, άντρας ή γυναίκα στην ανατροφή ενός παιδιού. Πιο συγκεκριμένα, λαμβάνει χώρα ο παρακάτω διάλογος:

Ντόναλντ: «Ο άγιος Βασίλης έχει φτιάξει και μερικές υπέροχες κούκλες! Δεν θα τις δοκιμάσετε;»

Ανίψια: «Οι κούκλες είναι για τα κορίτσια! Σνορτ!»

Ντόναλντ: «Ο Άγιος Βασίλης θέλει να δοκιμάσετε όλα τα παιχνίδια! Χμμ ... νομίζω πως αυτή η κούκλα λέει «μαμά»!»

Κούκλα: «Μπαμπά!»

Ντόναλντ: «Εχμ ... γκαχ! Γκουχ! Θα την βάλω πάλι στο ράφι! Πάμε να ρίξουμε μια ματιά στα αυτοκινητάκια!»

Στην ιστορία «Κρησφύγετο στην Χαβάη» του τόμου «Το Μυστικό της Ατλαντίδας» (1953 - 54), ο θείος Σκρουτζ έχει στην κατοχή του ένα ιδιωτικό νησί στην Χαβάη και σε μια από τις περιπέτειες του μαζί με τα ανίψια του, αποφασίζουν να το επισκεφθούν για να κρύψουν εκεί τα χρήματά του. Οι Μουργόλυκοι καταλαμβάνουν το πλοίο και αναγκάζουν τους ήρωές μας να γίνουν υποτελείς τους. Στη σελίδα 170 εντοπίζουμε ένα ηλικιακό στερεότυπο αναφορικά με τους νέους από τα λόγια του Σκρουτζ: «Αααχ! Οι σημερινοί νέοι είναι κακομαθημένα μαμμόθρεφτα! Και πολύ φοβάμαι ότι δεν έχουν κότσια!», ενώ στη σελίδα 172, οι Μουργόλυκοι στέλνουν τα παιδιά να ψαρέψουν τη στιγμή που ένας νησιώτης τα βλέπει και τα συμβουλεύει να φτιάξουν ένα μικρό φράγμα. Από τα λόγια του Σκρουτζ φαίνεται να αποδίδεται στα άτομα νεαρής ηλικίας μια παθητική στάση με κυρίαρχη την επιθυμία να τους παρέχονται έτοιμες φροντίδες και να ικανοποιούνται όλα τα θέλω τους χωρίς να κοπιάσουν τα ίδια καθόλου. Αυτό υποδηλώνεται από τη φράση «κακομαθημένα μαμμόθρεφτα» που εκφράζει μια συμπεριφορά κατά την οποία τα παιδιά έχουν διαρκείς απαιτήσεις από τους μεγάλους και επιθυμούν να ακολουθούν όλοι τα δικά τους «πρέπει» και «θέλω» χωρίς τα ίδια τα παιδιά να καταβάλλουν καμία προσπάθεια. Κάτι τέτοιο οδηγεί στη διαμόρφωση εξαρτημένων από τους ενηλίκους προσωπικοτήτων και στην απώλεια κάθε μορφής αυτονομίας και ανεξάρτητης δράσης από την πλευρά των παιδιών. Ασφαλώς και υπάρχουν περιπτώσεις παιδιών και νέων που βρίσκονται πολύ κοντά στους γονείς σε σημείο προσκόλλησης, αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι υπάρχουν και πολλά παιδιά τα οποία βιώνουν την ανεξαρτησία και δρουν αυτόνομα από μικρή ηλικία είτε λόγω των συνθηκών της ζωής τους είτε λόγω προσωπικής τους επιθυμίας. Πολλά είναι τα παραδείγματα παιδιών που ζουν στο δρόμο μακριά από την οικογένειά τους, εργαζόμενων παιδιών που αναλαμβάνουν μόνα τους τα ηνία της ζωής τους.

Στην ιστορία «Ένας μεγιστάνας στη Σαχάρα», που περιέχεται στον τόμο «Όλοι στη Θάλασσα» (1960), ο θείος Σκρουτζ επιθυμεί να γεμίσει έναν κρατήρα στην έρημο της Βόρειας Αφρικής με πετρέλαιο. Όμως εμπόδιο στην προσπάθειά του θα σταθούν κάποιοι λιλιπούτειοι κάτοικοι της φυλής που μένουν στον κρατήρα. Ο πολεμιστής της φυλής αρπάζουν τα καλώδια της αντλίας πετρελαίου για να εμποδίσουν την καταστροφή της πολιτείας τους και στη συνέχεια οδηγούν λιπόθυμο τον Σκρουτζ σ' αυτήν την πολιτεία για να μην ξεκινήσουν οι διαδικασίες γεμίματος της κατοικημένης περιοχής με πετρέλαιο. Στο τέλος, όμως, ο Σκρουτζ καταφέρνει να εμποδίσει την επίτευξη του συγκεκριμένου εγχειρήματος και να προσφέρει απαραίτητα αγαθά στους κατοίκους όπως είναι το εύφορο χώμα και το νερό για να καλλιεργήσουν τα εδάφη τους. Στη σελίδα 14 ο θείος Σκρουτζ απευθυνόμενος στα παιδιά λέει: «Κι όσο για εσάς, παιδιά, θέλω να είστε φρόνιμοι και να μην μπλέκεστε στα πόδια μας! Αυτές οι δουλειές είναι για μεγάλους άνδρες!», ενώ τα ανίψια απαντούν: «Μάλιστα! Μάλιστα!» «Μάλιστα, κύριε!» «Αυτές είναι δουλειές για μεγάλους, μικρόβια!» «Μόνο για μεγάλους! Όχι για μικρόβια σαν εμάς!». Εδώ ο Σκρουτζ απαιτεί από τα παιδιά να είναι ήρεμα και να μην ασχολούνται με τις δουλειές των μεγάλων αποκαλώντας τα «μικρόβια» και τα ίδια παραδέχονται ότι οι ενασχολήσεις των μεγάλων δεν ταιριάζουν στα ίδια.

Στη σελίδα 16 ο θείος Σκρουτζ εξακολουθεί να λέει: «Κι εσείς, παιδιά, καθίστε φρόνιμα! Δεν θέλω να σας έχω μέσα στα πόδια μου! Αυτή είναι δουλειά για μεγάλους!», ενώ τα ανίψια με παράπονο αναφέρουν: «Κάθε φορά που ο θείος Σκρουτζ μας βάζει τις φωνές, νιώθω πιο μικρός...» «...και ακόμα περισσότερο άχρηστος! Θα βρει άραγε μια μικρή δουλίσσα για μας;». Και εδώ ο Σκρουτζ εξακολουθεί να επιμένει στην παραπάνω του άποψη, ενώ τα παιδιά επιθυμούν να ασχοληθούν με κάτι, ακόμη κι αν είναι μικρής σημασίας, διότι όταν τους μιλάει άσχημα, νιώθουν ακόμη πιο παιδιά και ότι έχουν μικρή αξία.

Το ίδιο συμβαίνει και στη σελίδα 17 όπου ο θείος Σκρουτζ προτρέπει τα παιδιά να πάνε για ύπνο λέγοντάς τους: «Τώρα, όμως, προτείνω να πάτε να φάτε και να πέσετε για ύπνο!», ενώ τα ανίψια ζητωκραυγάζουν: «Ζήτωωω! Σε κάτι τέτοιες δουλειές, τα βγάζουμε πέρα σαν μεγάλοι!» και στη σελίδα 19 ο θείος Σκρουτζ επαναλαμβάνει: «Εσείς, παιδιά, να πάτε στα κρεβάτια σας και να μην το κουνήσετε! Αυτή η δουλειά είναι για μεγάλους!», όπου φαίνεται ότι το μόνο με το οποίο μπορούν να ασχοληθούν είναι να κοιμηθούν. Στη σελίδα 27 ο Χιούι λέει: «Το μεγάλο εργοτάξιο τελείωσε την

δουλειά του, παιδιά! Εμείς, όμως, δεν συνεισφέραμε καθόλου σ' αυτήν την επιτυχία!», ο Λιούη συνεχίζει λέγοντας: «Όχι! Εμείς είμαστε πολύ μικροί...» και ο Ντιούη αναφέρει: «Κοιτάξτε! Βλέπω πάλι εκείνα τα ίχνη από λαγούς ... και σημάδια από ένα βαρύ αντικείμενο που σύρθηκε στην άμμο!». Εδώ εκφράζεται το παράπονο που αισθάνονται τα παιδιά επειδή δε συνέβαλλαν με την προσπάθειά τους στην επιχείρηση των μεγάλων. Έπειτα, στη σελίδα 28 λαμβάνει χώρα ο παρακάτω διάλογος στον οποίο ο Ντόναλντ αμφισβητεί τις υποθέσεις των παιδιών ότι τα ίχνη προέρχονται από λαγούς, αναφέροντας ότι η υπόθεσή τους δε βασίζεται σε ορθά κριτήρια, στη συνέχεια αμφισβητούν και τα ίδια τους εαυτούς τους αποδίδοντας την υποψία τους στην επίδραση του ήλιου και τέλος αποφασίζουν να δοκιμάσουν να καταβάλλουν μια προσπάθεια να ανέβουν μέχρι τον κρατήρα, κάτι που τα ίδια αποκαλούν «μεγάλη υπόθεση για μικρά παιδιά»:

Χιούη: «Δεν ξέρουμε! Το μόνο στοιχείο που έχουμε είναι αυτά τα ίχνη λαγών!»

Ντόναλντ: «Δεν μπορώ να σταματήσω την αντλία για μια τόσο αβάσιμη υποψία!»

Χιούη: «Ίσως να μας χτύπησε ο ήλιος κατακούτελα...»

Ντιούη: «Η μυστηριώδης νυχτερινή επιδρομή μας έκανε να αποδώσουμε τα πάντα σε κάτι ίχνη από λαγούς!»

Ανίψια: «Θα σκαρφαλώσουμε ως το χείλος του κρατήρα! Είναι μεγάλη υπόθεση για μικρά παιδιά σαν εμάς!».

Τέλος, στη σελίδα 29 ο Χιούη, ο Λιούη και ο Ντιούη καμαρώνουν για τα γυαλιστερά παράσημα που κέρδισαν... «Γράφουν μεγάλη ανδραγαθία!», όπου στο έπαθλο της νίκης τους αποδίδεται κατά κάποιο τρόπο η ιδιότητα της γενναιότητας και της ανδρείας.

Γενικότερα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα παιδιά εδώ αντιμετωπίζονται ως άτομα που δε διαθέτουν επαρκείς ικανότητες όπως οι ενήλικες, ότι χαρακτηρίζονται από ανωριμότητα. Τα παιδιά αντιμετωπίζονται ως άτομα που οι αρμοδιότητες και υποχρεώσεις τους περιορίζονται στο βαθμό κατά τον οποίο είτε μπορούν να ασχοληθούν με έργα μικρής σημασίας είτε να προσέρχονται στο κρεβάτι για να κοιμηθούν, ώστε να μην ενοχλούν τους μεγάλους, όπως φαίνεται από τους παραπάνω διαλόγους. Με άλλα λόγια, παρατηρούμε να στερεοτυποποιείται η παιδική ηλικία ως μια περίοδος της ζωής του ανθρώπου, ανώριμης και ανορθολογικής. Η παιδική ηλικία

από μία νεωτερική άποψη σχετίζεται με μια ισχυρή διάκριση μεταξύ παιδιών και ενηλίκων κατά την οποία τα παιδιά θεωρούνται ως ελλειπτικά όντα και η ολοκλήρωσή τους ως υποκείμενα του κοινωνικού γίνεσθαι επιτυγχάνεται μόνο μέσα από την ενηλικίωσή τους (Πεχτελίδης, 2015). Παρόμοια άποψη εκφράζεται και στην ιστορία «Ο Βατραχοκόμος» του τόμου «Το Ουράνιο Νησί» (1959 - 60), στη σελίδα 165 όπου ο Ντόναλντ προτρέπει τα παιδιά: «Καθίστε φρόνιμα, παιδιά! Δεν θέλω να σας έχω στα πόδια μου! Θέλω να πιάσω κάτι ντροπαλά γιγαντιαία βατράχια!». Και στη συγκεκριμένη περίπτωση εκφράζεται μια στερεοτυπική αντίληψη για την παιδική ηλικία, κατά την οποία τα παιδιά οφείλουν να είναι υπάκουα και πειθήνια όντα, εκτελεστές των διαταγών των ενηλίκων και να μην εμπλέκονται στις υποθέσεις τους. Σύμφωνα με αυτήν τα παιδιά δε διαθέτουν αρκετό γνωστικό υπόβαθρο και ικανότητες, ώστε να είναι ικανά να αναλάβουν υποθέσεις των ενηλίκων.

Στην ιστορία «Ο σκυλοφύλακας» του τόμου «Όλοι στη Θάλασσα» (1960), τα ανίψια του Ντόναλντ αναλαμβάνουν την υποχρέωση να φυλάξουν το μωρό-σκύλο της οικογένειας Παπιγιόν αλλά λόγω της συγκέντρωσης της λέσχης των Μικρών Εξερευνητών, την ευθύνη αναλαμβάνει ο Ντόναλντ. Στη σελίδα 102 ο Ντόναλντ λέει: «Γρουμφ! Κάποια στιγμή, τα παιδιά πρέπει να μάθουν να τηρούν τις υποχρεώσεις τους! Νομίζω ότι σε αυτό θα πρέπει να επιμείνω!». Με άλλα λόγια, θεωρεί ότι τα ανίψια του δεν είναι υπεύθυνα και ότι δεν είναι ικανά να αναλάβουν τις υποχρεώσεις τους. Παρατηρούμε το στερεότυπο περί ανευθυνότητας της παιδικής ηλικίας. Αξίζει να επισημανθεί ότι είναι πολύ σημαντική δεξιότητα, η εκπλήρωση των υποχρεώσεων και η ανάληψη των ευθυνών, ωστόσο μια τέτοια είδους διατύπωση όπως η παραπάνω παρουσιάζει και εξαιρέσεις. Αναλυτικότερα, δε σημαίνει ότι η ανευθυνότητα και αδυναμία ανάληψης υποχρεώσεων ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά που διαθέτει κάθε παιδί.

Στην ιστορία του ίδιου τόμου «Ο σιδηρουργός του χωριού» και συγκεκριμένα στη σελίδα 115, όταν τα ανιψάκια του Ντόναλντ του φέρνουν για επισκευή την αριθμομηχανή του Σκρουτζ και το μουσικό κουτί της Νταίζυ, αυτός λέει: «Πφφ! Αυτά είναι για παιδάκια! Για έναν σιδηρουργό του βεληνεκούς μου, αυτό είναι προσβολή!». Ο Ντόναλντ θεωρεί ότι η επισκευή της αριθμομηχανής και του μουσικού κουτιού είναι πολύ εύκολα πράγματα για τον ίδιο, ενώ με αυτή του τη φράση αμφισβητεί κατά κάποιο τρόπο τις δυνάμεις των παιδιών υποδηλώνοντας έμμεσα ότι τα παιδιά δεν διαθέτουν επαρκές δυναμικό γνωστικών ικανοτήτων συγκριτικά με τους ενήλικες. Και εδώ

παρατηρούμε να εμφανίζεται, όπως και παραπάνω, η άποψη ότι τα παιδιά είναι εν δυνάμει ενήλικες που θα ολοκληρωθούν ως άτομα και προσωπικότητες μόνο όταν θα διέλθουν από το στάδιο της ενηλικίωσης και μέχρι να φτάσουν σε αυτό θεωρούνται αδύναμα, εκπαιδεύονται και κοινωνικοποιούνται από τους ενήλικους. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα νεαρά άτομα θεωρούνται αδύναμα να διαχειριστούν και να φέρουν εις πέρας τα καθήκοντα και τις ευθύνες που απασχολούν τα ενήλικα άτομα. Ωστόσο, οι ενήλικες θεωρώντας ότι τα παιδιά είναι προσωπικότητες του παρόντος, μπορούν να τα εμπλέκουν σταδιακά, ώστε ερχόμενα σε επαφή με την ανάληψη των δικών τους ευθυνών και υποχρεώσεων από μικρή ηλικία, να μεγαλώσουν όντας αυτόνομα και ανεξάρτητα.

Στην ιστορία «Ο χρυσός ποταμός» του τόμου «Ο Χρυσός Ποταμός» (1958), ο θείος Σκρουτζ είναι στεναχωρημένος επειδή λόγω της ξηρασίας τα χρήματά του συρρικνώνονται και αρνείται να προσφέρει στα ανίψια του πέντε δολλάρια για να κατασκευαστεί η παιδική χαρά των μικρών εξερευνητών. Πολλές προσπάθειες των παιδιών και του Ντόναλντ να πάρουν χρήματα από τον Σκρουτζ αποτυγχάνουν, ενώ τα παιδιά αρχικά βοηθούν τον Σκρουτζ να λύσει το πρόβλημά του διοχετεύοντας ατμό στον πάτο του θησαυροφυλακίου. Όμως ο Σκρουτζ ξεχνάει να κλείσει το κουμπί που ρυθμίζει τον ατμό με αποτέλεσμα να γίνει μια έκρηξη στο θησαυροφυλάκιο. Ο Σκρουτζ εκνευρίζεται πάρα πολύ και ο γιατρός του συστήνει να ξεκουραστεί. Έτσι πάνε μια βόλτα στο βουνό με τα ανίψια του και αφού του διηγούνται ένα παραμύθι για την αξία της γενναιοδωρίας, αυτός δεν αλλάζει συμπεριφορά. Τα ανίψια του ρυθμίζουν την έξοδο του χρυσαφιού από τα νερά της πηγής, ο Ντόναλντ παριστάνει τον άστεγο και ο Σκρουτζ σκέφτεται ότι για να βγάλει χρυσάφι ο καταρράκτης πρέπει να δώσει χρήματα στον άστεγο. Όμως, λόγω του γεγονότος ότι κάτι τέτοιο αποτελεί δωροδοκία, ο καταρράκτης δε ρέει χρυσάφι αλλά από αυτόν ξεπηδούν βάρδαχοι και σαπουνάδες. Τέλος, απεγνωσμένα τα ανίψια αποφασίζουν κουβαλώντας ξύλα και πουλώντας τα για να μαζέψουν τα χρήματα που χρειάζονται, αλλά ο Σκρουτζ βλέποντάς τα συγκινείται και αποφασίζει να τους δώσει το ποσό και λόγω αυτής της καλής του πράξης, ο καταρράκτης ρέει και πάλι χρυσάφι. Στη σελίδα 15 λαμβάνει χώρα ο εξής διάλογος:

Σκρουτζ: «Γι' αυτό όλα πάνε στραβά την σήμερα ημέρα! Όλο και πιο πολλοί χαραμίζουν τον χρόνο τους για να το ρίξουν έξω!»

Ντόναλντ: «Κάνει καλό στα παιδιά!»

Σκρουτζ: «Το χειρότερο είναι πως σκορπάνε και ένα σωρό λεφτά για να διασκεδάσουν! Τρέχουν στα σινεμά και σε πάσης φύσεως γιορτές και πανυγήρια! Και όταν οι γονείς μείνουν απένταροι, έρχονται σ' εμένα για να φτιάξω παιδικές χαρές για τα βλαστάρια τους!» «Εγώ δεν το έχω ρίξει ποτέ έξω! Δεν έχω πάει ποτέ σε πάρτυ! Ούτε καν για ψάρεμα δεν έχω πάει!».

Εδώ βλέπουμε ότι εκφράζεται μέσα από τα λόγια του Σκρουτζ μια άποψη για την παιδική ηλικία, που θέλει τα νεαρά άτομα να διακατέχονται από το αίσθημα της ανεμελιάς, της ευχάριστης και ενθουσιώδους διάθεσης, της επιθυμίας για παιχνίδι και για ψυχαγωγικές εξόδους, καθώς και της απομάκρυνσης από κάθε είδους ευθύνες. Ωστόσο, αυτό το πρότυπο παιδιού μπορεί να ανταποκρίνεται στις περισσότερες παιδικές ηλικίες που συναντούμε σήμερα κυρίως στο δυτικό κόσμο, χωρίς όμως να σημαίνει ότι καλύπτει όλο το φάσμα των παιδικών ηλικιών που υπάρχουν σε ολόκληρο τον κόσμο. Ακόμη, αξίζει να αναφερθεί ότι ο Σκρουτζ προσδιορίζει την παιδική ηλικία του «τώρα» (την εποχή που είναι παιδιά τα ανίψια του) σε σύγκριση με την παιδική ηλικία του «τότε» (την εποχή που έζησε ο ίδιος ως παιδί). Χαρακτηριστικά αναφέρει για τη νέα γενιά ότι το μόνο μέλημά της είναι η ενασχόληση με τα παιχνίδια και την ψυχαγωγία, αποδίδοντάς της ευθύνες για τα «κακώς κείμενα» της εποχής, ενώ αναφέρει έμμεσα για τη δική του γενιά ότι ποτέ δεν είχε τέτοιου είδους ενασχολήσεις. Κάτι τέτοιο μας παραπέμπει στο «χάσμα των γενεών», όπου νέοι και μεγαλύτεροι έρχονται σε σύγκρουση λόγω διαφορετικών βιωμάτων, πεποιθήσεων, τρόπου ζωής. Ο Σκρουτζ έμμεσα εξιδανικεύει τα δικά του νεανικά χρόνια αποδίδοντάς τους ηθικότητα και σκληρή δουλειά των τότε νέων, ενώ από την άλλη «κατακεραυνώνει» τους νέους για διευκόλυνση σε διάφορους τομείς της ζωής τους, με αποτέλεσμα την έλλειψη καταβολής προσπάθειας.

Στην ιστορία «Τρεις βρώμικοι νέοι» του τόμου «Το Δαχτυλίδι της Μούμιας» (1943 - 44), στη σελίδα 136 ο Ντόναλντ λέει: «Όλα είναι όμορφα και φωτεινά! Ακόμα και οι τρεις βρώμικοι νέοι λάμπουν από καθαριότητα! Χε χε!». Στη συγκεκριμένη ιστορία τα ανιψάκια επιθυμούν να παραμείνουν βρώμικα και απαρνούνται την καθαριότητα και το μπάνιο, αλλά τελικά μετά από πολλές προσπάθειες αποφυγής υποχωρούν μπροστά στην επιθυμία του θείου τους να τους επιβάλλει την καθαριότητα. Με άλλα λόγια, ο ενήλικος δε σέβεται την επιθυμία των παιδιών και επιχειρεί με κάθε τρόπο να επιβάλλει αυτό που επιθυμεί ο ίδιος, πιέζοντας και εξαναγκάζοντας τα παιδιά να υποχωρήσουν από την αρχική τους θέση. Στην ιστορία «Αμέτρητα κατοικίδια» στη σελίδα 174 το νέο

αφεντικό του Τσίκο, της μαϊμούς απευθύνεται στα παιδιά εξαγριωμένο: «Είστε πολύ πεισματάρηδες, μικρόβια! Θα με αναγκάσετε να χρησιμοποιήσω μια διαφορετική μέθοδο!» και έπειτα τα δένει στο τραπέζι για να του πουν που είναι κρυμμένα τα σχέδια τοποθετώντας κεριά στα πόδια τους, για να τα αναγκάσει να μιλήσουν. Κι εδώ ο ενήλικος παρουσιάζεται να έχει μια θέση ισχύος και να επιβάλλεται στα παιδιά ασκώντας ακόμη και βία απέναντί τους. Τα παιδιά, από την άλλη, εμφανίζονται αδύναμα να αντιδράσουν και να σωθούν από αυτό που βιώνουν.

Στην ιστορία «Καλλιτέχνης μεταφορέας» του τόμου «Ο Ιπτάμενος Ολλανδός» (1958 - 59) στη σελίδα 100 ένας πελάτης απευθυνόμενος στον Ντόναλντ αναφέρει: «Ιδού! Είναι η έφηβη θυγατέρα μου! Τίποτα δεν μπορεί να την ξεκολλήσει από το τηλέφωνο!» και ο Ντόναλντ απαντάει: «Μπήκα στο νόημα και βρήκα την λύση!». Εδώ παρουσιάζεται στερεοτυπικά η προσκόλληση και εξάρτηση των νέων από τα μέσα τεχνολογίας, στην περίπτωση μας το τηλέφωνο. Πολλοί νέοι αφιερώνουν μεγάλο κομμάτι του χρόνου τους στα τεχνολογικά μέσα, καθώς αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς τους, με αποτέλεσμα να κλείνονται στον εαυτό τους και στον εικονικό κόσμο των μέσων και να μην αφήνουν περιθώρια άμεσης επικοινωνίας. Η αμετακίνητη από τον καναπέ και προσκολλημένη στο τηλέφωνο κόρη, φαίνεται να ενοχλεί και τον πατέρα, ο οποίος επιθυμεί να το επιλύσει ο Ντόναλντ, ο οποίος με τη σειρά του μεταφέρει την νεαρή κοπέλα με τον καναπέ έξω από το σπίτι. Πράγματι υπάρχουν νέοι οι οποίοι είναι εξαρτημένοι από τα τεχνολογικά μέσα, ωστόσο υπάρχουν και αυτοί που τα χρησιμοποιούν με σύνεση και μέτρο.

Στην ιστορία «Η τέχνη του καουμπόου» του τόμου «Ο Τρόμος του Μισσισιπή» (1945 - 46), ο Ντόναλντ προσπαθώντας να δείξει στα ανίψια του ότι είναι καλός καουμπόου, θα επιχειρήσει να δαμάσει ένα από τα πιο άγρια άλογα στο ράντσο του θείου του Λούκυ Κουτ. Στη σελίδα 67 παρουσιάζεται μια στερεοτυπική αντίληψη για την παιδική σκέψη από τον Ντόναλντ. Συγκεκριμένα, βλέποντας τα ανίψια του να παριστάνουν τους καουμπόουδες λέει: «Η φαντασία τους έχει αφηνιάσει εντελώς! Πρέπει να τους προσγειώσω στην πεζή πραγματικότητα!». Εδώ τα παιδιά παρουσιάζονται από τον Ντόναλντ ανέμελα και ονειροπόλα, ως άτομα που διαθέτουν μεγάλα αποθέματα φαντασίας, ενώ ο ίδιος διαδραματίζει το ρόλο του ενήλικου που αναλαμβάνει να τα κάνει να επιστρέψουν από τη σφαίρα της φαντασίας στον πραγματικό κόσμο. Όπως και παραπάνω παρατηρούμε και σε αυτό το σημείο τα παιδιά να παρουσιάζονται ως ανορθολογικά όντα, ανίκανα να σκεφτούν με έναν σωστό, οργανωμένο και λογικό

τρόπο, και να προσεγγίζονται αντιθετικά με τους ενηλίκους, οι οποίοι είναι συνετά, λογικά σκεπτόμενα όντα και έχουν την αρμοδιότητα να επαναφέρουν στο σωστό δρόμο, αυτόν της λογικής σκέψης και δράσης, τους ανηλίκους.

Στην ιστορία «Η νύχτα του λιγούρη» του ίδιου τόμου, ο Ντόναλντ χωρίς να το γνωρίζει κάθε βράδυ υπνοβατεί και καταναλώνει ό,τι υπάρχει στο ψυγείο. Όμως κάθε πρωί επιπλήττει τα ανιψάκια του θεωρώντας τα υπεύθυνα για το συμβάν. Αργά ή γρήγορα οι μικροί εξερευνητές θα ανακαλύψουν τι συμβαίνει. Συγκεκριμένα, στη σελίδα 79 ο Ντόναλντ λέει: «Χθες το βράδυ σηκωθήκατε και κάνατε επιδρομή στο ψυγείο; Ομολογήστε!» και στη σελίδα 80 αναφέρει: «Αφήστε τα ψέματα! Ξέρω καλά ότι δεν το έκανα εγώ και ότι δεν έγινε διάρρηξη! Επομένως ήσασταν εσείς!». Και στις δύο φράσεις του φαίνεται να ασπάζεται εύκολα μια στερεοτυπική αντίληψη σύμφωνα με την οποία εμφανίζεται καχύποπτος απέναντι στους άλλους και συγκεκριμένα απέναντι στα παιδιά, χωρίς να αναζητά στον εαυτό του την ευθύνη για μία πράξη. Με άλλα λόγια, τα παιδιά, επειδή ακριβώς γίνονται αντιληπτά ως προσωπικότητες αδύναμες να αντιδράσουν, θεωρούνται ως «εύκολος στόχος» στον οποίο πρέπει οι ενήλικοι να επιρρίψουν ευθύνες για κάποιο γεγονός που έχει συμβεί. Τα παιδιά στην πραγματικότητα μπορεί να μην έκαναν την πράξη που τους καταλογίζει ο ενήλικος Ντόναλντ, ωστόσο λόγω της μικρής τους ηλικίας, η οποία συνεπάγεται ότι χαρακτηρίζεται από αταξίες και κακές πράξεις, θεωρούνται από αυτόν υπεύθυνα.

Άλλες χαρακτηριστικές φράσεις που χρησιμοποιούνται από τους ενηλίκους για να χαρακτηρίσουν τα παιδιά είναι οι εξής: «μανιασμένα μικρόβια», «αναιδέστατα μικρόβια» («Ο χαρταετός», σελίδα 89), «βουτυρόπαιδα» (εννοώντας τα καλομαθημένα παιδιά, που δεν αντέχουν στις αντιξοότητες) («Κολυμβητικές ραδιουργίες», σελίδα 123), «άμυαλοι νεανίες» («Πρώτη μέρα στο σχολείο», σελίδα 136) στον τόμο «Ο Πυρομανής» (1946), καθώς και σε αρκετά άλλα σημεία του έργου.

Αξίζει να αναφερθεί ότι η παιδική ηλικία είναι ένα φαινόμενο που λαμβάνει διάφορες διαστάσεις και διαθέτει ποικίλες πλευρές. Ό,τι ίσχυε παλαιότερα δεν ισχύει σήμερα και το αντίστροφο, αλλιώς προσδιοριζόταν η έννοια της παιδικής ηλικίας στο παρελθόν και αλλιώς στο παρόν, και αντίστοιχα με διαφορετικό τρόπο θα προσδιορίζεται στο μέλλον. Η παιδική ηλικία δεν είναι ένα φαινόμενο που χαρακτηρίζεται από σταθερότητα, αλλά αντίθετα είναι ένα μεταβαλλόμενο μέγεθος που προσδιορίζεται από τα χαρακτηριστικά της κάθε κοινωνίας, τις ιστορικές, κοινωνικές και πολιτικές

μεταβολές που λαμβάνουν χώρα σε αυτή σε κάθε χρονική περίοδο. Συνεπώς υπάρχουν ποικίλες μορφές παιδικής ηλικίας, παιδιά που υφίστανται τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης και μεγαλώνουν σε ένα αποστερημένο περιβάλλον, παιδιά που ανατρέφονται έχοντας επαρκή αγαθά, παιδιά που εργάζονται για να ζήσουν, παιδιά που βιώνουν αντιξοότητες στην καθημερινότητά τους, παιδιά θύματα καταστροφών, πολέμων, αλλά και παιδιά στρατιώτες πολέμου. Για αυτό το λόγο, είναι απαραίτητο να μην καταφεύγουμε σε γενικευμένες κρίσεις και να θεωρούμε πως ό,τι ισχύει για ένα παιδί το ίδιο ισχύει για το σύνολο των παιδιών του κόσμου.

5.5. Στερεότυπα κοινωνικής τάξης

Στην ιστορία «Δεν μπορείς πάντα να νικάς» του τόμου «Μυθικό Μυστήριο» (1961), ο Κύρος Γρανάζης μια ηλιόλουστη ημέρα αποφασίζει να πάει για ψάρεμα. Ξαφνικά όμως μια κυρία τον συναντά και του προτείνει να εφεύρει κάτι για να κάνει τους κορμούς των δέντρων της συγκεκριμένης περιοχής πιο όμορφους και ίσιους. Τα λόγια της στη σελίδα 31 είναι τα εξής: «Κύριε Γρανάζη! Δεν φαντάζομαι να πηγαίνετε για ψάρεμα, την ώρα που υπάρχουν πιο χρήσιμα πράγματα να κάνετε;», «Εε, τότε ... πηγαίνετε αμέσως να το εφεύρετε! Μα, αν είναι δυνατόν; Σπαταλάτε τον χρόνο σας στο ψάρεμα; Αυτό είναι σκάνδαλο!». Εδώ διακρίνεται μια μορφή υποτίμησης για δραστηριότητες όπως είναι το ψάρεμα, με τις οποίες πολλοί άνθρωποι μπορεί να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους, ενώ πολλές φορές αποτελεί και επαγγελματική ασχολία, που αποφέρει τα προς το ζην σε αρκετά άτομα. Αναδεικνύεται ένα στερεότυπο που έχει να κάνει από τη μία πλευρά, με την ανωτερότητα και τον εκθειασμό δραστηριοτήτων πνευματικής φύσεως, όπως είναι λόγου χάρη οι εφευρέσεις και οι επιστημονικές ανακαλύψεις και από την άλλη πλευρά, την κατωτερότητα δραστηριοτήτων χειρωνακτικής φύσης, όπως είναι αυτή της αλιείας, του «ψαρέματος». Γενικότερα, παρατηρείται να κυριαρχεί η στρεβλή και λανθασμένη αντίληψη ότι οι εργασίες με διανοητικό υπόβαθρο κατέχουν υψηλότερη θέση, προσφέρουν περισσότερο κύρος, καταξίωση, συγκριτικά με τις εργασίες που απαιτούν την καταβολή σωματικών δυνάμεων και κατ' επέκταση οι δεύτερες απαξιώνονται. Όλα τα επαγγέλματα ανεξαρτήτως από τις διακρίσεις που υφίστανται, όπως οι παραπάνω, είναι χρήσιμα και έχουν πολλά να προσφέρουν τόσο στο άτομο που τα ασκεί (προσωπική ικανοποίηση, ολοκλήρωση) όσο και στο κοινωνικό σύνολο προς το οποίο απευθύνονται.

Στην ιστορία «Ο ηρωικός ταχυδρόμος» του τόμου «Η Πόλη με τις Χρυσές Σκεπές» (1957 - 58) ο Ντόναλντ αυτή τη φορά ασκεί το επάγγελμα του ταχυδρόμου παρά τις αντίξοες συνθήκες που αντιμετωπίζει. Στη σελίδα 75 ο Ντόναλντ κάνει υποθέσεις για τον επόμενο άνθρωπο που θα του παραδώσει γράμμα λέγοντας ότι πρόκειται είτε για μεταλλωρύχο είτε για ερημίτη. Έπειτα, μιλάει με τον κύριο Αξίνα, ο οποίος φαίνεται να βγαίνει από το άνοιγμα μιας σπηλιάς ρακένδυτος. Στη σελίδα 76 ο κύριος Αξίνας λέει χαρακτηριστικά ότι δεν μπορεί να διαβάσει το γράμμα, διότι δεν έχει φοιτήσει στο σχολείο, ζητώντας από τον Ντόναλντ να του το διαβάσει, καθώς και ότι δεν έχει πλυθεί ποτέ στη ζωή του. Βλέπουμε εδώ η κατώτερη κοινωνική θέση που υποδηλώνεται τόσο από την αμφίεση όσο και από τα λόγια του κυρίου Αξίνα και την επαγγελματική του ενασχόληση, να συνδέεται στερεοτυπικά με μια ζωή με δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, απόμακρης και αποκλεισμένης από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, όπου εκτός από βασικές γνώσεις αλφαριθμητισμού χρήσιμες για την καθημερινότητά του, από το άτομο εκλείπουν και άλλες στοιχειώδεις γνώσεις για πρακτικές υγιεινής και καθαριότητας.

Και εδώ παρατηρούμε η χειρωνακτική εργασία να αντιμετωπίζεται ως κατώτερη και το ίδιο το άτομο που την ασκεί να υποβαθμίζεται, καθώς το γεγονός ότι κάποιος δεν απολαμβάνει τα ίδια αγαθά με τους άλλους (π.χ. εκπαίδευση), δε σημαίνει αυτομάτως ότι αγνοεί σημαντικά πράγματα για την καθημερινότητά του (λ.χ. καθαριότητα) και ότι δεν μπορεί να αναλάβει δράση για να αντιμετωπίσει την καθημερινή του ζωή με πιο ενεργό τρόπο. Ακόμη, στη σελίδα 75 ένας πωλητής απευθυνόμενος στο Ντόναλντ, ο οποίος επιθυμεί να αγοράσει ένα εύκολο μέσο για τις μετακινήσεις του, αναφερόμενος στο μικρό ελικόπτερο λέει: «Είναι το ιδανικό μέσο για γιδοβοσκούς και τεμπέληδες ορειβάτες...». Τα λόγια του φαίνεται να έχουν μια υποτιμητική χροιά για όσους εργάζονται στα πλαίσια χειρωνακτικών εργασιών, όπως είναι λόγου χάρη η κτηνοτροφία, καθώς ο πωλητής αποκαλεί τους κτηνοτρόφους «γιδοβοσκούς». Η σύνδεση των χειρωνακτικών εργασιών με το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, τη φτώχεια, τις εξαντλητικές συνθήκες που επικρατούν όταν αυτές διεξάγονται, την έλλειψη της δυνατότητας για επαγγελματική ανέλιξη, απόκτηση κοινωνικού κύρους και καταξίωσης, είναι κάποιοι παράγοντες που διαμορφώνουν στερεότυπα περί της κατωτερότητας των χειρωνακτικών επαγγελμάτων.

Στην ιστορία «Ο φιλόδοξος φούρναρης» του ίδιου τόμου, ο Ντόναλντ Ντακ αναλαμβάνει την υποχρέωση να λειτουργήσει ένα φούρνο και να γίνει αρτοποιός όσο ο ιδιοκτήτης θα λείπει στο «Βούρλο Σίτυ». Στη σελίδα 85 τα ανιψάκια του συζητούν

λέγοντας: «Αυτό το μεγάλο εργοστάσιο παγωτών ανήκει στους γονείς της Χιονούλας Μακ Ψύχρα!» «Οι συμμαθητές μας έχουν επιτυχημένους γονείς!», όπου λαμβάνει χώρα ο παρακάτω διάλογος:

Χιούη: «Ναι! Έχουν γονείς και θείους που είναι δικηγόροι, τραπεζίτες και μεγαλέμποροι!»

Λιούη: «Κι εμείς έχουμε τον θείο Ντόναλντ!»

Χιούη: «Δουλεύει ως ξεφλουδιστής μήλων σε ένα εργοστάσιο μηλόξιδου! Ελπίζω να μην τον απέλυσαν ...»

Ντιούη: «Δεν το νομίζω! Αφού μόλις σήμερα το πρωί έπιασε δουλειά!»

Χιούη: «Ναι! Όμως δεν έχει καταφέρει να μείνει σε μια θέση παραπάνω από τρεις ώρες!»

Ντιούη: «Τον καημένο τον θείο! Δεν είναι ικανός να πετύχει στη ζωή του! Είναι ένας αποτυχημένος!».

Τα παιδιά εδώ εκφράζουν τον θαυμασμό τους για το οικογενειακό και συγγενικό περιβάλλον των συμμαθητών τους που αποτελείται από «τραπεζίτες», «δικηγόρους», «μεγαλέμπορους» και όπως δηλώνουν τα ίδια είναι επιτυχημένοι επαγγελματικά, αλλά παράλληλα εκφράζουν και το παράπονό τους για τον θείο τους, ο οποίος δεν έχει την ικανότητα να παραμείνει σε καμία δουλειά που προσλαμβάνεται, χαρακτηρίζοντάς τον «αποτυχημένο». Η εργασία στο συγκεκριμένο σημείο συνδέεται με την κοινωνική καταξίωση και ταυτόχρονα κάποιες μορφές εργασίας πνευματικής φύσης συνδέονται με την επιτυχία (λ.χ. δικηγόρος). Διατυπώνεται γενικότερα ότι οι εργασίες πνευματικής φύσης έχουν πλεονεκτήματα, όπως οι υψηλότερες οικονομικές απολαβές, το γόητρο και η κοινωνική αποδοχή, η αίσθησης της ικανοποίησης, της ατομικής πλήρωσης και της εκπλήρωσης των φιλοδοξιών του ατόμου, η δυνατότητα ανέλιξης και κατ' επέκταση η δυνατότητα κοινωνικής κινητικότητας όπου ένα άτομο μπορεί να μετακινηθεί από μια «κατώτερη» σε μια «ανώτερη» κοινωνική θέση. Για αυτό το λόγο θεωρούνται ότι έχουν μεγαλύτερη αξία από αυτή των χειρωνακτικών επαγγελματιών.

Μια παρόμοια άποψη σχετικά με την κοινωνική αποδοχή που απολαμβάνει κάποιος που ασκεί ένα συγκεκριμένο επάγγελμα, παρατηρείται και στην ιστορία «Ο Επίμονος Δασοφύλακας» του τόμου «Μια Παλαβή Οδύσσεια» (1962 - 63). Συγκεκριμένα, στη

σελίδα 56 βλέπουμε ότι ο Ντόναλντ κατακτώντας τον τίτλο του δασοφύλακα, κέρδισε ταυτόχρονα κύρος και αναγνώριση λέγοντας ο ίδιος «Τα κατάφερα! Τώρα πια είμαι και με τη βούλα δασοφύλακας! Με πληρώνουν για να φροντίζω αυτό το γεμάτο με όμορφα κορίτσια πάρκο! Μιλάμε για μεγάλη επιτυχία!» και τα κορίτσια που βρίσκονται εκεί να αντιδρούν εκφράζοντας τον θαυμασμό τους για τον ίδιο: «Τι γοητευτικός!», «Τι κούκλος!», «Ναι! Είναι μοναδικός!».

Στην ιστορία «Τα γιγάντια μυρμήγκια» του τόμου «Ο Χρυσός Ποταμός» (1958), ο Ντόναλντ και τα ανίψια του αναλαμβάνουν να απομακρύνουν όλα τα μυρμήγκια από το πικνικ των εκατομμυριούχων και ο Σκρουτζ το μόνο που πρέπει να κάνει είναι να φέρει αλατοπίπερο. Όμως αυτός αντί να φέρει αυτό που του ζητείται, φέρνει χρήματα μήπως κάνει κάποια επένδυση. Όταν φτάνει στο χώρο του πικνικ, χτυπάει μια πόρτα για να ζητήσει αλατοπίπερο και του ανοίγει ένα τεράστιο μυρμήγκι. Τα τεράστια μυρμήγκια σκορπίζονται και τρομάζουν τους εκδρομείς παίρνοντας μαζί τους τα τρόφιμά τους. Τα μυρμήγκια καθώς και ο τεράστιος τυφλοπόντικας είναι αποτέλεσμα του πειράματος του καθηγητή Αριστόφρονα. Τα ανίψια του Σκρουτζ πάνε να τον αναζητήσουν αλλά τα μυρμήγκια τους εμποδίζουν. Ο Ντόναλντ πέφτει κατά λάθος πάνω στο μηχανήμα μεγέθυνσης των αντικειμένων με αποτέλεσμα να μην μπορούν να τα ελέγξουν. Το μόνο που μπορεί να σώσει την κατάσταση είναι να δώσει ο Σκρουτζ τα νομίσματα που έφερε ως τροφή στα μυρμήγκια, ώστε να τα έλξει ο Τηλεμαγνητρονιστής. Καταφέρνουν να βγάλουν από την κρυψώνα του τον τυφλοπόντικα με καρότα. Έτσι ο καθηγητής καταφέρνει να χειριστεί τα μυρμήγκια και ανακοινώνει στον Σκρουτζ ότι μπορεί να του φανούν πολύ χρήσιμα, καθώς μπορούν να κάνουν δουλειές που θα του αποφέρουν μεγάλο κέρδος.

Ενδεικτικά, στη σελίδα 55 ο Ντόναλντ λέει: «Θα πάνε όλοι οι μεγιστάνες και οι τραπεζίτες, συν γυναίξί και τέκνοις! Θα μαζευτεί όλη η αφρόκρεμα της Λιμνούπολης!» και στη σελίδα 57: «Όλη η αφρόκρεμα της Λιμνούπολης δίνει το παρόν στην γιορτή! Έχουν έρθει καλονές με τεράστια προίκα και ζάμπλουτες κυράδες, μεγαλόσχημοι και κάθε λογής υψηλά ιστάμενοι!». Παρ' όλο το γεγονός ότι πρόκειται για χαρακτήρες κόμικς που έχουν τη μορφή ζώων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών που λένε και της συμπεριφοράς τους αντικατοπτρίζουν την πραγματική κοινωνία. Οι εκατομμυριούχοι εκδρομείς, ο δισεκατομμυριούχος Σκρουτζ που φέρνει χρήματα για να κάνει επενδύσεις αντί να φέρει φαγητά για το πικνικ, η αναφορά του καθηγητή προς τον Σκρουτζ ότι τα μυρμήγκια θα μπορούσαν να τον βοηθήσουν να

αποκτήσει μεγάλα κέρδη είναι έμμεσες αναφορές που δηλώνουν στοιχεία ιεραρχίας και ανισοτήτων που ενυπάρχουν στην κοινωνία. Οι «μεγιστάνες», οι «τραπεζίτες», η «αφρόκρεμα της Λιμνούπολης», οι «ζάμπλουτες κυράδες», οι «μεγαλόσχημοι» και οι «κάθε λογής υψηλά ιστάμενοι» που αναφέρει ο Ντόναλντ, καθώς και ο ίδιος ο Σκρουτζ αποτελούν έμμεσα τα άτομα της ελίτ, της υψηλής κοινωνίας που έχουν οικονομική επιφάνεια, δύναμη και κύρος. Αντίθετα, ο Ντόναλντ, τα ανίψια του, οι οποίοι έχουν προσληφθεί για να απομακρύνουν τα μυρμήγκια από το πικνίκ, και τα μυρμήγκια, που στο τέλος αναφέρεται από τον καθηγητή Αριστόφρονα ότι θα μπορούσαν να φανούν χρήσιμα στον Σκρουτζ για να αυξήσει το κεφάλαιό του, αντιπροσωπεύουν άτομα κατώτερων κοινωνικών τάξεων, που σέβονται, υπηρετούν και υποτάσσονται στις ανάγκες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Ο καθηγητής Αριστόφρονας, που ασχολείται με τις εφευρέσεις τους, φαίνεται να ανήκει κάπου σε ένα μεσαίο στάδιο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Ιεραρχικές σχέσεις εντοπίζονται και γενικότερα, αν ληφθεί υπόψη η κοινωνική θέση του Σκρουτζ (πλούσιος) και αυτή του Ντόναλντ (φτωχός).

Στην ιστορία «Ο θορυβοποιός» που περιέχεται στον τόμο «Φιλοσοφική Λίθος» (1955) στη σελίδα 40, ενώ ο Ντόναλντ και τα ανίψια του αναζητώντας ένα πιο ήσυχο μέρος για να μείνουν, βρίσκονται στο αμάξι και συζητούν για τη νέα αριστοκρατική τους γειτονιά τα ανίψια του λένε: «Πω πω! Εκεί μένουν ευγενικές ηλικιωμένες κυρίες που οδηγούν ηλεκτρικά αυτοκίνητα!» και ο Ντόναλντ με τη σειρά του λέει: «Και καλλιεργημένοι κύριοι που διαβάζουν ποίηση πίνοντας τσάι γιασεμί!». Στο συγκεκριμένο σημείο παρουσιάζονται και πάλι τα άτομα ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων να απολαμβάνουν ανέσεις και υλικά αγαθά, να είναι μορφωμένοι και καλλιεργημένοι πνευματικά, να περνούν με εποικοδομητικό τρόπο τον ελεύθερο χρόνο τους και να κατοικούν σε ακριβές περιοχές. Όλα αυτά έμμεσα έρχονται σε αντίθεση με τα άτομα από κατώτερες τάξεις που δεν έχουν σε μεγάλο βαθμό ή και καθόλου τη δυνατότητα απόλαυσης υλικών αγαθών και γενικότερα βρίσκονται σε μειονεκτική θέση σε ποικίλους τομείς της καθημερινότητας.

Στην ιστορία «Ο τρελός χημικός» του τόμου «Το Δαχτυλίδι της Μούμιας» (1943 - 44) στη σελίδα 145 ο γιατρός απευθυνόμενος στα ανίψια του Ντόναλντ λέει για τον ίδιο: «Αυτός ο πυρετός αυξάνει εντυπωσιακά τις διανοητικές ικανότητες του ασθενούς! Ο θεός σας μπορεί να κάνει μεγάλες εφευρέσεις! Όμως, όταν θεραπευτεί, θα γίνει και πάλι σκράπας!» «Έως τότε, καλύτερα να πάτε με τα νερά του! Δεν είναι επικίνδυνος!».

Εδώ ο Ντόναλντ ξαφνικά γίνεται πολύ ικανός όσον αφορά το γνωστικό και διανοητικό του υπόβαθρο και μπορεί ακόμη και να κάνει διάφορες επινοήσεις και να προχωρήσει σε νέα επιτεύγματα. Ωστόσο, ο γιατρός συμβουλεύει τα παιδιά ότι όταν γίνει καλά θα επιστρέψει στην προηγούμενη νοητική του κατάσταση, όπου δεν είχε καλλιεργήσει σημαντικές διανοητικές ικανότητες και δεξιότητες. Τον χαρακτηρίζει ως «σκράπα», δηλαδή ως άτομο που δεν επιδέχεται καμίας μάθησης και με αυτόν τον τρόπο φαίνεται σαν να απευθύνεται σε κάθε άνθρωπο που δεν είχε την δυνατότητα να απολαύσει τα αγαθά που προσφέρει η εκπαίδευση. Πολλές αιτίες μπορούν να οδηγήσουν τα άτομα μακριά από το χώρο της εκπαίδευσης, όπως το χαμηλό βιοτικό επίπεδο και η ανάγκη για βιοπορισμό, η μετανάστευση, η αμέλεια του κρατικού μηχανισμού για δημιουργία σχολείων σε απομονωμένες περιοχές με αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση αυτών των ατόμων.

Στην ιστορία «Ο ιπτάμενος σκιέρ» που περιέχεται στον τόμο «Ο Τρόμος του Μισσισιππή» (1945 - 46) ο Ντόναλντ επιθυμώντας να κερδίσει χρήματα, όπως τα ανίψια του αποφασίζει να συμμετάσχει σε έναν αγώνα θαλάσσιου σκι. Στη σελίδα 123 ο Ντόναλντ λέει «Πρέπει να βρω έναν έξυπνο και γρήγορο τρόπο να βγάλω λεφτά ... πολλά λεφτά! Αυτοί οι μικροί πλουτοκράτες με κοιτάζουν λες και είμαι κανένας ζητιάνος!». Ο ίδιος φαίνεται να μιλάει με έναν αρκετά υποτιμητικό τόνο για άτομα τα οποία αναγκάζονται να ζητιανέψουν για να ζήσουν, για φτωχούς ανθρώπους που ωθούνται στην επαιτεία, εκφράζοντας με έμμεσο τρόπο ένα στερεότυπο σχετικό με την κοινωνική θέση στην οποία βρίσκεται κάποιος. Φανερώνει με τα λόγια του ότι άτομα που προέρχονται από φτωχά κοινωνικά στρώματα, πρέπει να αισθάνονται ντροπή και ενοχές για αυτό που είναι και για την κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει, καθώς αναφερόμενος στα ανίψια του που έχουν αποκτήσει λίγα χρήματα, αποκαλώντας τα «πλουτοκράτες» λέει ότι πρέπει να προβεί σε μια πράξη για να αλλάξει την κατάσταση, ώστε να αποκτήσει και ο ίδιος χρήματα και να μην αισθάνεται ταπεινωμένος και κατώτερος από τα ανίψια του, για να μην τον κοροϊδεύουν. Βλέπουμε ότι η κατοχή πλούτου θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό πλεονέκτημα και αντίθετα πρακτικές φτωχών κοινωνικών στρωμάτων ως άξιες αποδοκιμασίας.

Κάτι παρόμοιο συναντάμε και στην ιστορία «Τα καλύτερα Χριστούγεννα» του ίδιου τόμου, όπου ο Ντόναλντ και τα ανίψια του πήραν την απόφαση να κάνουν Χριστούγεννα στο σπίτι της γιαγιάς Ντακ, αλλά μια χιονοθύελλα τους ανατρέπει για λίγο τα σχέδια και καταφεύγουν στο σπίτι μιας φτωχής οικογένειας. Στη σελίδα 152 ο

Ντόναλντ λέει: «Ζεστό γάλα! Είμαι σε μια τρώγλη και πίνω ξαναζεσταμένο γάλα, ενώ θα μπορούσα να είχα μείνει στο σπιτάκι μου και να καταβροχθίζω σοκολατάκια και κάστανα! Είναι τα χειρότερα Χριστούγεννα της ζωής μου!». Εδώ παρατηρεί κανείς μια ειρωνική και υποτιμητική, χλευαστική διάθεση του Ντόναλντ απέναντι στη φτωχή οικογένεια και τις πρακτικές που υιοθετούν για να ζήσουν, μια μορφή ιδεολογίας ατόμων προερχόμενων από όχι πολύ χαμηλά κοινωνικά στρώματα απέναντι σε αυτά της κατώτερης τάξης. Από τη μία πλευρά, παρατηρούμε τη φτωχή οικογένεια που παρά τις αντίξοες συνθήκες διαβίωσής της, παρά την έλλειψη τροφίμων και χριστουγεννιάτικων δώρων, είναι φιλόξενη απέναντι στους επισκέπτες, ενώ από την άλλη τον Ντόναλντ που συγκριτικά με την οικογένεια έχει περισσότερα αγαθά και παρ'όλα αυτά δεν είναι ευχαριστημένος και εκφράζεται, αρχικά, με το συγκεκριμένο τρόπο απέναντί τους. Τέλος, τους ευχαριστεί, ενώ πάλι αισθάνεται δυστυχισμένος όταν συνειδητοποιεί ότι τα παιδιά έχουν αφήσει στην οικογένεια τα δικά τους φαγητά και δώρα.

Γενικότερα, αναφορικά με τις πνευματικές και χειρωνακτικές εργασίες και οι δύο μορφές είναι πολύτιμες και προσφέρουν χρήσιμες υπηρεσίες στο κοινωνικό σύνολο. Δεν είναι θεμιτό να γίνονται στερεοτυποποιήσεις και γενικεύσεις περί ανωτερότητας και κατωτερότητας αυτών, καθώς κάθε τύπου στερεοτυπικές κρίσεις θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αποκρύπτουν οικονομικά και κοινωνικά συμφέροντα που εξυπηρετούν την κυρίαρχη τάξη προς εκμετάλλευση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Άλλωστε δεν είναι η μορφή του επαγγέλματος που κρίνει αν αυτό πρέπει να καταταχθεί στα ανώτερα ή κατώτερα, αλλά το ίδιο το άτομο που το ασκεί. Με άλλα λόγια, ένα χειρωνακτας εργαζόμενος που συμπεριφέρεται με ηθικό τρόπο στη δουλειά του, βρίσκεται σε υψηλότερη θέση συγκριτικά με έναν εργαζόμενο πνευματικής φύσης που δρα ανέντιμα και άδικα ασκώντας το επάγγελμά του. Το ίδιο ισχύει και με τα φτωχά στρώματα τα οποία μπορούν να είναι πολύ πιο καλλιεργημένα ψυχικά, διαθέτοντας περισσότερες αρετές σε σχέση με τους πλούσιους, που απολαμβάνουν πολλά υλικά αγαθά.

5.6. Στερεότυπα εξωτερικής εμφάνισης

Στον τόμο «Τα Πολλά Πρόσωπα της Μάτζικα Ντε Σπελ» (1963 - 64) της έντυπης σειράς κινουμένων σχεδίων «Η μεγάλη βιβλιοθήκη Disney» του Καρλ Μπαρκς

εντοπίζουμε αρκετά στερεότυπα. Σύμφωνα με τον Τζιάννι Μπρουνόρο (σελίδα 9, 10 του ίδιου τόμου) η μορφή της Μάτζικα μοιάζει με αυτή της κακιάς βασίλισσας, μητριάς της Χιονάτης, ενώ η εμφάνιση της δεύτερης είναι παρόμοια με το άγαλμα της Ούτα του Μπάλενστεντ της Γερμανίας. Η ομορφιά της Ούτα είχε καθιερωθεί ως ιδανική τη δεκαετία του 1930 λόγω της έξαρσης της ναζιστικής προπαγάνδας που επέβαλε συγκεκριμένα πρότυπα ομορφιάς της αρίας φυλής. Στην ομότιτλη με το συγκεκριμένο τόμο ενότητα, η Μάτζικα επινοεί ένα μαγικό φίλτρο με απώτερο στόχο να κλέψει την τυχερή δεκάρα του Σκρουτζ Μακ Ντακ. Αυτό το φίλτρο έχει την ιδιότητα να μεταμορφώνει το πρόσωπο στο οποίο ψεκάζεται με το πρόσωπο που θα συναντήσει πρώτο μπροστά του, ενώ η μάγισσα επιθυμεί να το ψεκάσει στο πρόσωπο του Σκρουτζ, για να επιτύχει το σκοπό της. Όμως ο ήρώας μας βρίσκοντας καταφύγιο στη ζούγκλα των ιθαγενών χωρίς πρόσωπο και με την πολύτιμη βοήθεια των ανιψιών του καταφέρνει να σωθεί. Στη σελίδα 12 η Μάτζικα απευθυνόμενη σε ένα σκύλο του λέει: «Η ασχημόματά σου μου τη δίνει, κτήνος! Θα την κάνω λίγο πιο όμορφη!», δίνοντάς του τη μορφή του προσώπου της. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι εδώ αναπαράγεται ένα στερεότυπο σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση, σύμφωνα με το οποίο κρίνουμε τους άλλους με μόνο κριτήριο αυτή, χωρίς στην ουσία να εμβαθύνουμε σε άλλα στοιχεία του χαρακτήρα τους και κατ' επέκταση πολλές φορές τείνουμε να αποδίδουμε στους άλλους αρνητικές κρίσεις επηρεαζόμενοι μόνο και μόνο από αυτήν.

Στην ιστορία «Κάποτε στο Λούνα Παρκ» του ίδιου τόμου, ο Ντόναλντ εργαζόμενος στο λούνα παρκ, είναι διαχειριστής ενός παιχνιδιού με στόχους και απευθυνόμενος σε ένα σωματώδη πελάτη που ετοιμάζεται να παίξει ρίχνοντας βολές στους στόχους στη σελίδα 66, του λέει: «Συμφορά μου! Αυτό το γεμάτο πρωτεΐνες κτήνος, έκανε τα τρία μπαλάκια ένα!». Κι εδώ συναντάμε ένα στερεότυπο που αφορά την εξωτερική εμφάνιση του άλλου, που επειδή πολλές φορές είναι διαφορετική από τη δική μας, κρίνεται αρνητικά. Αρκετά άτομα διαμορφώνουν αρχικές εντυπώσεις για άλλους ανθρώπους επηρεαζόμενοι από την εξωτερική τους εμφάνιση, από φυσικά βιολογικά χαρακτηριστικά του προσώπου και του σώματος και πολλές φορές όταν το πρότυπο που έχουν στο μυαλό τους για το «ιδανικό» πρότυπο εξωτερικής εμφάνισης ή όταν αυτό δεν μοιάζει με τους ίδιους, τότε συνήθως διατυπώνουν άσχημες κριτικές για το συγκεκριμένο άτομο. Ακόμη, μπορεί ένα άτομο, που δε συγκαταλέγεται από τους περισσότερους στα «εμφανίσιμα» σύμφωνα με τη μόδα και τα πρότυπα που προωθούνται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τις συζητήσεις που γίνονται, να

κριθεί μόνο για την εμφάνισή του και αυτή η κρίση να επεκταθεί γενικότερα και στην υπόλοιπη συμπεριφορά και τα στοιχεία του χαρακτήρα του. Έτσι μέσω της ταξινόμησης των όμορφων χαρακτήρων ως καλών και των άσχημων ως κακών, τα μικρά παιδιά βλέποντας για παράδειγμα ένα μεγαλόσωμο άνθρωπο ή κάποιον που η εμφάνισή του δεν ακολουθεί τα πρότυπα, κάποιον διαφορετικό, αυτομάτως μπορεί να θεωρήσουν ότι πρόκειται για έναν κακό χαρακτήρα με αρνητική συμπεριφορά.

Στην ενότητα «Η επιστροφή του γείτονα» που περιέχεται στον ίδιο τόμο, ο Ντόναλντ γεμάτος καχυποψία και περιέργεια για τον καινούριο του γείτονα, εκφράζεται με στερεοτυπικό τρόπο όσον αφορά την εξωτερική εμφάνιση του εμφάνιση λέγοντας: «Γιατί δε βγαίνει; Ντρέπεται επειδή είναι ασχημομούρης;». Στην ενότητα «Ο πρωταθλητής της φυσαλίδας» του ίδιου τόμου, στην οποία ο Ντόναλντ ως προπονητής των Μικρών Εξερευνητών της Λιμνούπολης έρχεται αντιμέτωπος σε αγώνα πυγμαχίας με τον προπονητή των Μικρών Εξερευνητών της Χηνούπολης, επανεμφανίζονται αντιλήψεις που διακρίνονται από στερεοτυπική χροιά, σχετικές με βιολογικά χαρακτηριστικά ενός ατόμου, όπως είναι το ύψος (τα ανίψια του Ντόναλντ λένε: «Ο πρωταθλητής της Χηνούπολης είναι αυτός ο ... κοντοπίθαρος;»), «Ίσως, τελικά, ο θεός Ντόναλντ να έχει κάποια πιθανότητα να κερδίσει!») ή το βάρος (οι αστυνομικοί στην προσπάθεια διάσωσης του κοριτσιού λένε: «Χρειαζόμαστε δύο γερανούς για να βγάλουμε έξω αυτό το θρεφτάρι!», «Ζήτα τρεις!»).

Τα εξωτερικά χαρακτηριστικά των ατόμων γίνονται πολλές φορές το κριτήριο – «εισιτήριο» για να γίνει κάποιος αποδεκτός ή να απορριφθεί αντίστοιχα από τον τομέα της εργασίας, τις σχέσεις που συνάπτει με άλλους ανθρώπους. Πολλές είναι οι φορές που τα άτομα προσπαθούν να εναρμονιστούν στο ατέρμονο «κυνήγι» της απεγάδιαστης εμφάνισης, του τέλειου προσώπου και σώματος. Επιδιώκουν, με άλλα λόγια, να προσαρμοστούν στις επιταγές της μόδας και στις στερεοτυπικές αντιλήψεις του παγκόσμιου «ιδανικού» της ομορφιάς, να γίνουν ένα με το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, με απόρροια να χάνουν την αίσθηση της μοναδικότητάς τους και να βιώνουν συνέπειες στη σωματική και ψυχική τους υγεία. Βιολογικά χαρακτηριστικά όπως το ύψος, το βάρος και γενικότερα η εμφάνιση, είναι παράγοντες οι οποίοι κρίνονται αρνητικά από άλλα άτομα, και έτσι πολλά άτομα ωθούνται σε πλαστικές επεμβάσεις, καταφεύγουν σε ακραίες διατροφικές συνήθειες που μπορεί να οδηγήσουν ακόμη και στον θάνατο, ασκούνται σε έντονο βαθμό χρησιμοποιώντας επικίνδυνα για την υγεία τους σκευάσματα και συμπληρώματα για αύξηση της μυϊκής τους δύναμης.

Στην ιστορία «Αγώνας στη λίμνη» που περιέχεται στον τόμο «Φιλοσοφική Λίθος» (1955), ο Ντόναλντ ανταγωνιζόμενος τον ξάδελφό του, Γκαστόνε σε λεμβοδρομίες, χρειάζεται να σώσει ένα άτομο που κολυμπάει στη λίμνη και που υποτίθεται ότι πνίγεται. Στη σελίδα 55 ο Ντόναλντ λέει: «Αν διαλέξουν έναν από εσάς για να κάνει το θύμα, έχω τη νίκη στο τσεπάκι μου!», ο Λιούη του απαντά: «Ατύχησες, θείε! Κοίτα!», ενώ ο εκφωνητής του αγώνα λέει: «Ο Ντόναλντ Ντακ θα ξεκινήσει πρώτος! Χειροκροτήστε τον κύριο που θα υποδυθεί το θύμα ... τον Ευτράφιο Χοιρομέρη!». Στη σελίδα 56 ο Ντόναλντ λέει χαρακτηριστικά αναφερόμενος στο άτομο που πρέπει να σώσει: «Πω πω! Φοβάμαι ότι αυτός ο τύπος θα βουλιάξει το κανό μου με το βάρος του!», διατυπώνοντας μια στερεοτυπική αντίληψη για τους υπέρβαρους ανθρώπους. Ακόμη και το όνομα «Ευτράφιος Χοιρομέρης», που παραπέμπει στο «ευτραφής», που αποτελεί μια πιο ευγενική έκφραση για τα άτομα με παραπάνω κιλά και είναι σύνθετο από το ευ + τρέφω, θα μπορούσαμε να πούμε ότι υποδηλώνει στερεοτυπικά ότι οι ίδιοι είναι άτομα που τρέφονται καλά και ευχαριστιούνται, απολαμβάνουν αυτή τους τη συνήθεια. Και η απεικόνιση του ανθρώπου με παραπάνω κιλά ως υπερβολικά ογκώδους ανθρωπόμορφου χοίρου είναι στερεοτυπική, παράλληλα με τις στερεοτυπικές αντιδράσεις των ηρώων. Τα παραπάνω κιλά σίγουρα δεν είναι λόγος για να κατακρίνουμε, να χλευάζουμε και να ταπεινώνουμε κάποιον, καθώς το μόνο κριτήριο με το οποίο αξίζει να κρίνει κάποιος κάποιον άλλο είναι ο τρόπος συμπεριφοράς του και όχι τα εξωτερικά του γνωρίσματα.

Το ίδιο παρατηρούμε και στην ιστορία «Μια μαργαρίτα για την Νταίζη» του τόμου «Το Κυνήγι των Κατασκόπων» (1950 - 51), όπου ο Ντόναλντ και ο Γκαστόνε ανταγωνίζονται για να προσφέρουν μια μαργαρίτα στην Νταίζη, με έπαθλο ο νικητής να τη συνοδεύσει στο πικνικ, που οργανώνει. Στη σελίδα 73, παρατηρούμε το ίδιο στερεότυπο εξωτερικής εμφάνισης όσον αφορά το βάρος, που παρουσιάζει τα υπέρβαρα άτομα ως άτομα τα οποία δεν έχουν κάποια διαφορετική ασχολία εκτός από την κατανάλωση φαγητού, πράγμα που τους ευχαριστεί. Συγκεκριμένα, ενώ όλοι διασκεδάζουν στην εξοχή, ένας χοίρος με ανθρώπινα χαρακτηριστικά, ρωτάει: «Πότε θα φάμε;». Στην ιστορία «Η μελωδική παγίδα» του τόμου «Ο Βρυχηθμός του Πράσινου Δράκου» (1969-2008), στη σελίδα 43 κάποια από τις μικρές εξερευνητρίες λέει: «Έχω ύψος ενάμισι μέτρο και πλάτος άλλο τόσο! Τόσο τρέξιμο δεν το σηκώνουν τα κυβικά μου!» «Έχω μείνει τόσο πίσω, που δεν βλέπω πια τα κορίτσια! Πού εξαφανίστηκαν; Δεν εξαφανίστηκαν ... τις βλέπω!». Εδώ βλέπουμε να προσδίδεται στο

άτομο με παραπάνω κιλά ένα στερεοτυπικό χαρακτηριστικό σύμφωνα με το οποίο δεν έχει ιδιαίτερα αναπτυγμένες αθλητικές ικανότητες, είναι αδύναμο, δεν έχει την αντοχή που θα είχε ένα άτομο με λιγότερα κιλά, ώστε να ολοκληρώσει την αποστολή που πρέπει να φέρει εις πέρας, το δρόμο που πρέπει να περπατήσει, για να φτάσει τις υπόλοιπες εξερευνητριες. Στην ιστορία «Επιχείρηση “Κιβωτός”» του ίδιου τόμου, στη σελίδα 92 οι μικροί εξερευνητές λένε: «Ο δεκανέας Τροφαντούλης φορτώθηκε σαράντα ποντίκια που του έκαναν ωτοστόπ!». Τόσο η εμφάνισή του ως χοιρόμορφου ανθρώπου όσο και το όνομά του «Τροφαντούλης» έχουν μια αρκετά στερεοτυπική χροιά. Στην ιστορία «Η πριγκίπισσα του χιονιού» του τόμου «Η Απαγορευμένη Κοιλιάδα» (1956 - 57) όλοι φτιάχνουν στην Λιμνούπολη αγάλματα από χιόνι για να κερδίσουν το πρώτο βραβείο πενήντα δολλαρίων που θα απονείμει ο δήμαρχος και στη σελίδα 56 ο Ντόναλντ αποκαλεί το άγαλμα του Κορνήλιου Κουτ που δημιούργησαν τα παιδιά «στρατηγό Βαρέλα», «στρουμπουλό», επειδή έχει μια πιο μεγαλόσωμη και ογκώδη εμφάνιση και στη συνέχεια στη σελίδα 57 το αποκαλεί «υπέρβαρο λουκουμά», «ενήλικο βουτυρόπαιδο». Όλες οι παραπάνω εκφράσεις αποτελούν αρνητικές εκφράσεις που προσδιορίζουν τα υπέρβαρα άτομα.

Με το ίδιο μοτίβο να συνεχίζεται, στην ιστορία «Ταξί στον πάγο» του τόμου «Χώρα στα Έγκατα της Γης» (1955 - 56), ο Ντόναλντ και τα ανίψια του κατασκευάζουν δύο διαφορετικά ταξί πάγου, για να μεταφέρουν ψαράδες και κατοίκους της πόλης πάνω από την παγωμένη λίμνη. Αρχικά, στη σελίδα 83 συναντάμε στα λόγια του Ντόναλτ, με τα οποία αναφέρεται στους ψαράδες, («Βλέπω και μερικούς χοντρομπαλάδες που δυσκολεύονται να κουβαλήσουν τα σύνεργά τους στον γλιστερό πάγο!») ένα στερεότυπο που σχετίζεται με την εξωτερική εμφάνιση και ακολούθως ένα παρόμοιο εκφράζεται από τα ίδια τα παιδιά, όταν αυτά απευθύνονται στο δήμαρχο, στη σελίδα 85 («Παρ’όλο που δεν είστε πετσί και κόκκαλο, κύριε δήμαρχε, θα σας πάμε απέναντι...»). Η έκφραση «χοντρομπαλάδες» με την οποία ο Ντόναλτ αναφέρεται στους ψαράδες, όπως και η έμμεση αναφορά των παιδιών ότι ο δήμαρχος έπρεπε να είναι αδύνατος για να τον μεταφέρουν, εξυμνεί κατά κάποιον τρόπο το αδύνατο σώμα κατακρίνοντας το διαφορετικό.

Με το να στιγματίζουμε και να αποκαλούμε κάποιον με διάφορους χαρακτηρισμούς, όπως «χοντρός», «τροφαντός», «ευτραφής» δεν πετυχαίνουμε τίποτα άλλο εκτός από τα να προκαλέσουμε αρνητικά συναισθήματα στο άτομο που δέχεται τους παραπάνω χαρακτηρισμούς, να πληγώσουμε την αυτοεκτίμηση και να μειώσουμε την

αυτοπεποίθησή του. Όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως σωματικού βάρους και άλλων χαρακτηριστικών έχουν τη δική τους μοναδική αξία και συμβάλλουν με το δικό τους προσωπικό στίγμα πλουτίζοντας την ποικιλομορφία που μας περιβάλλει. Δεν έχουμε το δικαίωμα να κρίνουμε κάποιον, να τον στιγματίζουμε και κανείς δεν αξίζει να βιώνει ρατσιστικές διακρίσεις, για το μόνο λόγο ότι είναι μοναδικός. Διαβάζοντας τα παιδιά κόμικς και παρατηρώντας τέτοιου είδους εκφράσεις ή απεικονίσεις για τα άτομα που είναι υπέρβαρα ή που η εμφάνισή τους δεν αντιστοιχεί στο κυρίαρχο πρότυπο ομορφιάς, αισθάνονται άσχημα για τον εαυτό τους, λαμβάνοντας το μήνυμα ότι δεν αξίζουν και ότι οφείλουν να αλλάξουν για να μοιάζουν σε αυτό το πρότυπο. Για αυτό το λόγο καλό θα ήταν να μην προβάλλεται στερεοτυπικά άμεσα ή έμμεσα ένα συγκεκριμένο πρότυπο εξωτερικής εμφάνισης, διότι υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί τύποι ανθρώπων που είναι εξίσου όμορφοι.

Στην ιστορία «Η όμορφη γειτόνισσα» του τόμου «Το Ουράνιο Νησί» (1959 - 60) στη σελίδα 171 η Νταίζη φαίνεται να αισθάνεται φθόνο για την καινούρια της γειτόνισσα η οποία έχει εντυπωσιακή εμφάνιση και στη συνέχεια να νιώθει ευχαρίστηση που λόγω της βροχής η γειτόνισσα δε φαίνεται τόσο όμορφη όσο φαινόταν προηγουμένως. Συγκεκριμένα, λέει: «Στην αρχή, κλονίστηκε η αυτοπεποίθησή μου!» «Και, μετά, έπεσα σε πολύ βαθιά κατάθλιψη!» «Τότε, ξέσπασε μια πολύ ωραία νεροποντή...» «... Και η καρδιά μου γέμισε με τρελή χαρά!». Η εμφάνιση όπως προαναφέρθηκε στερεοτυπικά είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που προκαλεί τόσο θετικά όσο και αρνητικά συναισθήματα και αντιδράσεις στα άλλα άτομα, τα οποία πολλές φορές μας κρίνουν λόγω αυτής. Το όμορφο συνήθως συνδυάζεται με ένα αδύνατο και ψηλό σώμα και με ένα εντυπωσιακό πρόσωπο. Αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι προσδιορίζεται στερεοτυπικά και η ομορφιά εξαρτάται όχι από ένα συγκεκριμένο πρότυπο, αλλά από την υποκειμενική αντίληψη των ανθρώπων.

Στην ιστορία «Το χρυσό στέμμα» του τόμου «Ο Βρυχηθμός του Πράσινου Δράκου» (1969 - 2008) στη σελίδα 122 μια εμφανίσιμη κοπέλα χτυπάει την πόρτα μιας εύσωμης κυρίας και όταν αυτή της ανοίγει λέει: «Καλημέρα σας! Είμαι από τα κέντρα αδυνατίσματος “Φαταούλα” και θα ήθελα να σας ενημερώσω για τις προσφορές που έχουμε στα νέα μας προγράμματα ...», ενώ η κυρία λέει: «Περάστε παρακαλώ!». Με άλλα λόγια, το βάρος παρουσιάζεται σαν ένα χαρακτηριστικό που το άτομο πρέπει να ξεφορτωθεί και να απομακρύνει από πάνω του, ώστε να μοιάζει με τους υπολοίπους και να ταιριάζει με τα πρότυπα που προβάλλονται. Ακόμη στη σελίδα 123 μια

μεταμφιεσμένη πωλήτρια λέει: «Η εταιρεία “Κούκλα Πανούκλα” λανσάρει στην αγορά ένα νέο ακαταμάχητο άρωμα! Είναι παραγματικά μοναδικό!», ενώ η γυναίκα που της ανοίγει, της λέει ότι και οι δύο έχουν χάσει από νωρίς τη γοητεία τους, οπότε δεν το χρειάζεται. Και εδώ η ομορφιά προβάλλεται ως κάτι που προσδίδει μεγάλη αξία στο άτομο και ως στοιχείο που αν δεν το έχεις δεν μπορείς να γίνεις αποδεκτός από τα άλλα άτομα. Γενικότερα, δεν θα πρέπει να αποδίδεται τόσο μεγάλη σημασία στην εξωτερική εμφάνιση, διότι αυτή είναι κάτι προσωρινό, αξία χρειάζεται να αποδίδεται στο τι πραγματικά είναι ένας άνθρωπος και στο πώς συμπεριφέρεται. Άλλωστε τι αξία θα μπορούσε να έχει ο πιο όμορφος εμφανισιακά άνθρωπος από τη στιγμή που συμπεριφέρεται άσχημα στους συνανθρώπους του;

5.7. Γενικά στερεότυπα (άτομα με ειδικές ανάγκες, με ευάλωτο χαρακτήρα, ψυχικά ασθενείς)

Στον τόμο «Το Σκυλί του Ανεμοδαρμένου Λόφου» (1969 - 2008) και συγκεκριμένα στην ομότιτλη ιστορία που περιλαμβάνεται σε αυτόν, στη σελίδα 14, ο επικεφαλής των Μικρών Εξερευνητών λέει: «Νέοι, γέροι και παιδιά, ψηλοί και λιγνοί, κοντοί και χοντροί, κοντόχοντροι και ψηλόλιγνοι! Όλοι τους φέρονται σαν ηλίθιοι!». Με άλλα λόγια, αποδίδει μια συγκεκριμένη ιδιότητα, την «ανοησία», το μη λογικό τρόπο σκέψης σε άτομα με νεαρή ηλικία, σε ηλικιωμένους, σε άτομα με ψηλό ή κοντό ανάστημα, σε άτομα με παραπάνω ή με λιγότερα κιλά. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι με την εξής φράση εντάσσει άτομα με ποικιλόμορφα χαρακτηριστικά, όπως είναι η ηλικία ή τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, όπως είναι το ύψος και το βάρος, σε μια συγκεκριμένη ομάδα, αυτή των «ανόητων» ανθρώπων. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτό γίνεται ακόμη πιο εμφανές με τη λέξη «όλοι» που χρησιμοποιείται και η οποία γενικεύει ακόμη περισσότερο την απόδοση αυτού του χαρακτηριστικού στα παραπάνω άτομα. Ασφαλώς και όλα τα άτομα δεν έχουν τον ίδιο τρόπο σκέψης, αλλά δεν είναι θεμιτό να καταφεύγει κάποιος σε γενικεύσεις και να αποδίδει ένα χαρακτηριστικό στιγματίζοντας συγκεκριμένες κατηγορίες ανθρώπων.

Στον τόμο «Όλοι στη Θάλασσα» (1960) και συγκεκριμένα στην ιστορία «Το δειλό γεράκι», ο Χιούη, ο Λιούη και ο Ντιούη, ανακαλύπτουν στο δρόμο μια σχολή εκπαίδευσης γερακιών που μαθαίνει στα γεράκια να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του ρόλου τους και όταν ο εκπαιδευτής πετάει μακριά από τη σχολή ένα μικρό γεράκι,

τα ανιψάκια του Ντόναλντ το περιμαζεύουν στο σπίτι και επιχειρούν να το εκπαιδεύσουν να πετάει και να μην φοβάται ασήμαντα πράγματα, όπως τα ποντίκια. Ο Ντόναλντ σκέφτεται να χρησιμοποιήσει το γεράκι στην πτώση του με το αλεξίπτωτο, αλλά η σκέψη του αυτή αποτυγχάνει. Όμως κατά την διάρκεια του αγώνα, το Φασολάκι κρυμμένο μέσα στο καλάθι του Ντόναλντ τρυπάει το αερόστατο και παρ' όλα αυτά, τον βοηθάει να κερδίσει το έπαθλο ανοίγοντάς το αλεξίπτωτο λίγο πριν ακουμπήσει στο έδαφος.

Στη σελίδα 126 ο εκπαιδευτής λέει στο μικρό γεράκι: «Υστερείς απελπιστικά σε μαχητικό πνεύμα! Είσαι ένας μπούλης!» «Στην σχολή του Αετομάτη, δεν υπάρχει θέση για δειλά και φοβισμένα γεράκια! Ουστ από δω άχρηστο πουλερικό!». Στη σελίδα 127 ο Λιούη λέει: «Δεν ήξερα ότι τα γεράκια έπρεπε να είναι τόσο σκληρά και αιμοβόρα!», ο Ντιούη: «Αυτός ο εκπαιδευτής απέβαλε αυτό το γεράκι από την σχολή του, μόνο και μόνο επειδή είναι συνεσταλμένο!». Στη σελίδα 128 ο Ντόναλντ λέει: «Εχμ ... αυτό είναι το γεράκι που μου λέγατε προηγουμένως;» και τα ανίψια απαντούν: «Ναι! Μην το βλέπεις έτσι! Όταν το Φασολάκι μεγαλώσει, θα γίνει δυνατό και θαρραλέο!». Στη σελίδα 129 ο Λιούη λέει: «Ελα, Φασολάκι! Τώρα πια είσαι μεγάλος και κανονικά θα έπρεπε να ξέρεις να πετάς!», ενώ στη σελίδα 130 ο Ντόναλντ λέει: «Απίστευτο! Το ποντίκι τρώμαξε το γεράκι!» και στη σελίδα 132 ο Ντόναλντ αναφέρει: «Πάρτε αυτό το άχρηστο πουλί και πηγαίνετε το πίσω στο δάσος! Δεν θέλω να το ξαναδώ μπροστά μου!».

Στη θέση του μικρού γερακιού θα μπορούσε να είναι ένα παιδί το οποίο δε νιώθει ασφάλεια και σιγουριά μπροστά στην αντιμετώπιση νέων καταστάσεων. Οι λέξεις που συνοδεύουν το μικρό γεράκι και του αποδίδουν οι γύρω του είναι οι εξής: «...δεν υπάρχει θέση για δειλά και φοβισμένα γεράκια», «υστερείς απελπιστικά σε μαχητικό πνεύμα», «μπούλης», «άχρηστο», «Δεν θέλω να το ξαναδώ μπροστά μου!». Τέτοιες φράσεις με αρνητική χροιά θα μπορούσαν με ευκολία να μεταδώσουν το μήνυμα σε ένα παιδί που βάζει τον εαυτό του στη θέση του γερακιού και το οποίο νιώθει φοβισμένο μπροστά σε καινούριες καταστάσεις και δεν αναλαμβάνει εύκολα πρωτοβουλίες, όπως το γεράκι, ότι δεν αξίζει την προσοχή, την αγάπη και την αποδοχή των άλλων. Ότι πρέπει να αλλάξει τη συμπεριφορά του, τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει το ίδιο την πραγματικότητα, να μη χαρακτηρίζεται πια από δειλία, ντροπαλότητα, διστακτικότητα, συστολή, ώστε να γίνει αποδεκτό από τον κοινωνικό του περίγυρο. Μπορεί ακόμη να νιώθει άσχημα για αυτή του τη συστολή και να

αισθάνεται ότι λόγω αυτού του χαρακτηριστικού του γνωρίσματος δεν αξίζει ως άτομο και δε σημαίνει τίποτα για τους άλλους. Ωστόσο, στα παιδιά πρέπει να μεταφερθεί το μήνυμα ότι η συστολή είναι κάτι φυσιολογικό και εμφανίζεται ως ένα σύνολο αρνητικών συναισθημάτων, όταν αυτά έχουν να αντιμετωπίσουν καινούρια πράγματα, νέα πρόσωπα και καταστάσεις και μπορεί να βελτιωθεί στο μεγαλύτερο βαθμό.

Στον τόμο «Το Σαφάρι του Δισεκατομμυρίου» (1964 - 65) και συγκεκριμένα στην ομότιτλη ιστορία στη σελίδα 17 ο Σκρουτζ λέει: «Οι σιαμαίοι αδελφοί από το τσίρκο διαβάζουν την προσφορά!». Σε αυτή την ιστορία, ο Σκρουτζ είναι ιδιοκτήτης ζωολογικού κήπου όμως το κοινό δεν τον επισκέπτεται, καθώς έχουν συνηθίσει να βλέπουν τα ίδια ζώα και έτσι αποφασίζει να προσφέρει ένα δισεκατομμύριο δολάρια σε όποιον βρει ένα πιτσιλωτό ελέφαντα με τετράγωνη προβοσκίδα. Ο Γκαστόνε ο τυχεράκις διαβάζει την ανακοίνωση και αποφασίζει βασισμένος στην τύχη του να βρει ένα τέτοιο ζώο. Εδώ παρατηρούμε κάποια άτομα που είναι σιαμαία και έχουν ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό, δηλαδή είναι ενωμένα μεταξύ τους σε ένα συγκεκριμένο σημείο του σώματός τους, να εργάζονται σε τσίρκο, έναν χώρο εργασίας που μέσω των διαφόρων παραστάσεων προκαλεί στους ανθρώπους το γέλιο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να θεωρούνται και οι ίδιοι αντικείμενο που προκαλεί το γέλιο στους θεατές. Παλιότερα συνηθιζόταν να προσλαμβάνονται στο τσίρκο άτομα που θεωρούνταν «αλλόκοτα», «περίεργα» και είχαν χαρακτηριστικά όχι και τόσο «συνηθισμένα» για τα άτομα που τα έβλεπαν. Αξίζει να παρατεθεί το παράδειγμα των πρώτων σιαμαίων διδύμων Τσανγκ και Ενγκ από το Σιάμ από τους οποίους πήρε το όνομά του ο όρος «σιαμαίοι» και από μικρούς οι γονείς τους τους έδειχναν στο κοινό λαμβάνοντας μεγάλα χρηματικά ποσά, ενώ στη συνέχεια οι ίδιοι εργάστηκαν στο τσίρκο (Πηγή: «Οι πρώτοι Σιαμαίοι. Πλούτισαν από παραστάσεις σε τσίρκο. Βασάνιζαν τους σκλάβους τους, έκαναν 21 παιδιά και παραλίγο να σκοτωθούν για μια γυναίκα...», χ.η.).

Οι μη επαρκείς πληροφορίες και ακόμη και η μη επαφή κάποιων ατόμων με άτομα με ειδικές ανάγκες, έχει ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση εσφαλμένων αντιλήψεων για αυτά και τη στερεοτυποποίησή τους. Κάποια στερεότυπα ενός ατόμου με αναπηρίες τον απεικονίζουν ως άτομο άξιο λύπησης, που χρήζει βοήθειας στην καθημερινότητά του, ανόητο, παθητικό, ως πηγή αστεϊσμών, λιγότερο εξελιγμένο στον πνευματικό τομέα, στη σωματική ανάπτυξη, στον τομέα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Τέτοια στερεότυπα δεν περιγράφουν τον τρόπο ζωής και τη συμπεριφορά του συνόλου των

ατόμων με αναπηρίες παρά μόνο αποδίδουν στα συγκεκριμένα άτομα μια ταυτότητα η οποία προσδιορίζεται μόνο από την αναπηρία τους αυτή καθ' αυτή χωρίς να δίνεται έμφαση σε άλλους τομείς της ζωής τους, στα επιτεύγματα αυτών των ατόμων. Το γεγονός ότι ένας άνθρωπος έχει μια αναπηρία δε σημαίνει αυτόματα ότι δεν έχει άλλα γνωρίσματα από τα οποία μπορεί να χαρακτηριστεί. Τα άτομα με ειδικές ανάγκες μπορεί να διαφέρουν από τα υπόλοιπα άτομα, διαφορετικοί είναι όμως και όλοι οι υπόλοιποι άνθρωποι μεταξύ τους. Μπορεί να ζουν διαφορετικά, αλλά και τα ίδια κάνουν σκέψεις, σχέδια και όνειρα για το μέλλον, αισθάνονται ποικίλα συναισθήματα, πηγαίνουν στο σχολείο, εργάζονται, δημιουργούν σχέσεις, ευχαριστιούνται τη ζωή και πολλά από αυτά όχι μόνο δε χρειάζονται βοήθεια, αλλά αντίθετα είναι ικανοί και ανεξάρτητοι να συνεχίσουν τη ζωή τους. Για αυτούς τους λόγους, η απομόνωση, η περιθωριοποίηση και η απασχόλησή τους σε θέσεις εργασίας που τους στιγματίζουν κοινωνικά και τους κάνουν να αισθάνονται μειωτικά συγκριτικά με τους υπολοίπους, όπως αυτή του τσίρκου που προαναφέρθηκε, αλλά και στη σημερινή εποχή σε ευτελείς θέσεις λόγω της υποτιθέμενης έλλειψης ικανοτήτων, δεν είναι δυνατό να συμβάλλει θετικά στην ενδυνάμωση της θέσης τους. Αντίθετα, η παροχή ίσων ευκαιριών, η αποδοχή και όχι η ανεκτικότητα απέναντί τους μπορούν να συνεισφέρουν με θετικό τρόπο προς αυτόν το «δρόμο».

Στον τόμο «Ο Πυρομανής» (1946) και συγκεκριμένα στην ομότιτλη ιστορία, στη σελίδα 16 λαμβάνει χώρα ο εξής διάλογος:

Λιούη: «Πάμε να ...»

Χιούη: «... πούμε στον γιατρό για την ...»

Ντιούη: «... περίπτωσή του!»

Γιατρός: «Χμμ...μήπως το μάτι του θείου σας γυαλίζει παράξενα; Σαν του λύκου;»

Ανίψια: «Όχι! Απλώς, θέλει μόνο...» «να ανάβει...» «...φωτιές!»

Γιατρός: «Είναι προφανές! Έτσι φέρονται οι πάσχοντες από μανιοκαταστροφική πυρομανία! Αυτό σημαίνει ότι ο ασθενής είναι για τα σίδερα!»

Εδώ ο Ντόναλντ χτυπάει το κεφάλι του σε ένα όχημα της πυροσβεστικής και από τότε ανάβει φωτιές προσέχοντας να μην προκαλέσει ατύχημα στη Λιμνούπολη. Κατηγορείται ο ίδιος για τις φωτιές που ανάβει κάποιος άλλος θέτοντας σε κίνδυνο την

πόλη. Χαρακτηρισμοί όπως «...το μάτι του θείου σας γυαλίζει παράξενα...», «...ο ασθενής είναι για τα σίδερα!» κατά κάποιον τρόπο παραπέμπουν στους ψυχικά ασθενείς ανθρώπους και διαμορφώνουν μια εικόνα αυτών των ανθρώπων ως επικίνδυνων, βίαιων και δυνητικά εγκληματικών ατόμων. Αρκετές φορές, άτομα τα οποία έχουν μια ψυχική ασθένεια και προσπαθούν με κατάλληλη υποστήριξη και φαρμακευτική αγωγή να την ξεπεράσουν, αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες είτε στον τομέα της εύρεσης εργασίας είτε στον τομέα της κοινωνικής ένταξης και δημιουργίας διαπροσωπικών σχέσεων. Μπορεί ακόμη και να δέχονται βία και να περιθωριοποιούνται, με αποτέλεσμα αυτό το στίγμα του «ψυχικά αρρώστου» να τους συνοδεύει στη μετέπειτα ζωή τους, ακόμη κι αν έχουν ξεπεράσει την ασθένεια. Η έλλειψη γνώσεων πολλές φορές κάνει τα άτομα να διατυπώνουν στερεότυπες κρίσεις για τους συνανθρώπους τους, με αποτέλεσμα αυτοί να αισθάνονται πιεσμένοι και να εσωτερικεύουν αυτήν την αρνητική εικόνα που έχουν οι άλλοι για αυτούς. Είναι σημαντική η υποστήριξη συναισθηματική και φαρμακευτική, καθώς και η άμεση παρέμβαση, ώστε τα άτομα να γίνουν και πάλι λειτουργικά και να συνεισφέρουν με το δικό τους μοναδικό τρόπο στην πρόοδο της κοινωνίας. Ωστόσο, δε σημαίνει ότι το σύνολο των ψυχικά ασθενών είναι λειτουργικοί για τους συνανθρώπους τους, υπάρχουν και εξαιρέσεις. Για όσους όμως έχουν κατορθώσει να ξεπεράσουν την ασθένειά τους και να επανέλθουν, κρίνεται σκόπιμο να παρέχονται ευκαιρίες για ισότιμη μεταχείριση και ομαλή επανένταξη στην κοινωνία.

6^ο Κεφάλαιο: Συμπεράσματα - Συζήτηση

Μέσα από επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας τα κόμικς είναι ένα μέσο μέσω του οποίου οι δημιουργοί προσπαθούν να μεταδώσουν τα δικά τους μηνύματα, να μοιραστούν με τους αναγνώστες τις δικές τους ιστορίες. Ιδιαίτερη είναι η συμβολή τους στην αισθητική τέρψη του αποδέκτη. Οι καταβολές τους χρονολογούνται από τα αρχαία χρόνια ήδη από την εποχή των σπηλαιογραφιών, ενώ η άνθισή τους έχει σημειωθεί σε διάφορα γεωγραφικά μέρη όπως η Ιαπωνία, η Ελλάδα, η Ευρώπη και η Αμερική. Τελευταία έχουν γίνει γνωστά και τα «webcomics», η διαμόρφωση των οποίων πραγματώνεται σε ψηφιακό περιβάλλον.

Μέσα από αυτά πολλές φορές οι αναγνώστες ταυτίζονται με τους ήρωες, μοιράζονται τους προβληματισμούς τους. Τα κόμικς έχουν τη δυνατότητα μέσω του συνδυασμού λόγου και εικόνας να είναι περιγραφικά, είτε εξωτερικεύοντας τις ιδιότητες των δρώντων υποκειμένων μέσω των κινήσεων, των εκφράσεων, του ονόματος που τα προσδιορίζει, είτε τα συναισθήματά τους που εκδηλώνονται με τις κινήσεις, τις εκφράσεις, το ύφος, είτε παρουσιάζοντας τον χώρο που τους περιβάλλει. Με διαφορετικά λόγια, τα κόμικς λόγω της πολυτροπικότητάς τους μας πληροφορούν μέσω των διάφορων στοιχείων που περιέχουν για ποικίλες πτυχές των χαρακτήρων και της ιστορίας που διηγούνται.

Έρευνες τόσο στη ξενόγλωσση όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία, έχουν δείξει ότι τα κόμικς πέρα από την ψυχαγωγική τους διάσταση, μπορούν να συμβάλλουν με πολλούς τρόπους στην απόκτηση ικανοτήτων στον ακαδημαϊκό τομέα. Ειδικότερα, έχουν τη δυνατότητα να συμβάλλουν στο γραμματισμό, να ενδυναμώσουν το αναγνωστικό επίπεδο των αναγνωστών τους, καθώς και αυτό της γραφής, να αναπτύξουν τη φαντασία, τη δημιουργικότητα των ατόμων μέσω των χρωμάτων, των σχεδίων και των ιστοριών τους. Ακόμη, μπορούν να ενισχύσουν τον κριτικό τρόπο σκέψης, επίλυσης προβλημάτων, να ευαισθητοποιήσουν για κοινωνικά, πολιτικά και περιβαλλοντικά θέματα. Επιπρόσθετα, αξίζει να αναφερθεί η ευκολότερη κατάκτηση τόσο της μητρικής όσο και μιας ξένης γλώσσας λόγω της καλύτερης κατανόησης των στοιχείων του γλωσσικού κώδικα της αφήγησης του συγκεκριμένου είδους, καθώς και η διαμόρφωση θετικής στάσης απέναντι σε κάποιο διδακτικό αντικείμενο και η ευκολότερη κατάκτησή αυτού μέσω του κόμικ ως εναλλακτικού μέσου διδασκαλίας.

Ο Schwarz (2002) αναφέρει ότι οι μαθητές μέσω των κόμικς μπορούν να διερευνήσουν ζητήματα στερεοτυποποίησης των ανθρώπων μέσα από τις εικόνες, την επίδραση του χρώματος στα συναισθήματα, το ρόλο που διαδραματίζει ο ρεαλιστικός ή μη, τρόπος απεικόνισης στο μήνυμα που λαμβάνουν και την επίδραση των οπτικών γωνιών ενός έργου στην αντίληψη.

Σε πολλές περιπτώσεις όμως τα κόμικς περιλαμβάνουν στερεοτυπικές αναπαραστάσεις ατόμων βασισμένες στο κριτήριο της φυλής, του φύλου, της ηλικίας, της κοινωνικής τάξης, της εξωτερικής εμφάνισης, της αναπηρίας που μπορεί να χαρακτηρίζει ένα άτομο και άλλων χαρακτηριστικών που μπορεί να τα προσδιορίζουν. Έχει ειπωθεί ότι η κατηγοριοποίηση των ατόμων σε ομάδες με βάση κάποια ιδιότητα που τα συνοδεύει, συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη οργάνωση και απλούστερη αντίληψη της πραγματικότητας. Ωστόσο, μέσω της κατηγοριοποίησης των ανθρώπων σε συγκεκριμένες ομάδες, προσλαμβάνουμε αυτές ως ένα ομοιόμορφο σύνολο χωρίς συνάμα να λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές τους. Με αυτόν τον τρόπο μέσω της στερεοτυποποίησης και της απόδοσης συγκεκριμένων χαρακτηριστικών στα μέλη μιας ομάδας, τα οποία θεωρούνται ότι μοιράζονται όλα τα άτομα αυτής, γίνεται ακόμη μεγαλύτερη η ταύτιση με την ομάδα στην οποία θεωρεί ότι ανήκει κάποιος και κατ' επέκταση μεγιστοποιείται η απόσταση και εντείνονται οι διαφορές μεταξύ των ομάδων.

Τα στερεότυπα αφορούν τη στάση μας για κάποιον, σχετίζονται περισσότερο με το κομμάτι της σκέψης, στηρίζονται σε αυθαίρετες γενικεύσεις και πολλές φορές ευθύνονται για την απόδοση αρνητικών γνωρισμάτων σε ένα ανθρώπινο σύνολο και τη διαμόρφωση μιας παραποιημένης, διαστρεβλωμένης εικόνας για τους άλλους. Οι προκαταλήψεις, από την άλλη, σχετίζονται με τα συναισθήματά μας για τους άλλους και τις περισσότερες φορές μια σκέψη βασισμένη στην προκατάληψη, γεμίζει το άτομο με αρνητικά συναισθήματα απέναντι στο «διαφορετικό» από αυτόν. Έχει βρεθεί ότι τα παιδιά από μικρή ηλικία έχουν συνείδηση κοινωνικών κατηγοριών, όπως το φύλο, η φυλή και κατά τα 5 - 8 έτη τα παιδιά είναι ομαδοκεντρικά και προτιμούν άτομα του φύλου στο οποίο ανήκουν (Brown, 1995). Ακόμη, από τη στιγμή που από μικρή ηλικία τα παιδιά έχουν συνείδηση κατηγοριών, αποδεικνύει ότι τα ίδια δεν είναι «άγραφα χαρτιά». Η καθημερινή εμπειρία, η αλληλεπίδραση με το οικογενειακό και ευρύτερο περιβάλλον, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι κάποιοι από τους παράγοντες διαιώνισης των στερεοτύπων.

Όσον αφορά την ανάπτυξη στερεοτυπικής σκέψης στην παιδική ηλικία τα ευρήματα αυτά που αποδεικνύουν μια τέτοια θέση είναι αρκετά. Τα μικρότερα παιδιά αποδίδουν με ευκολία σε ένα μέλος της εξω-ομάδας παραβατική συμπεριφορά και δράση όχι σύμφωνη με τους κανόνες, συγκριτικά με ένα μέλος της εσω-ομάδας, ενώ στερεοτυπικές αναπαραστάσεις της ομάδας τους που εφαρμόζονται από το εκπαιδευτικό περιβάλλον, πλήττουν την αυτοεκτίμηση και τη δόμηση της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους. Επιπρόσθετα, τα παιδιά νηπιακής ηλικίας εσωτερικεύουν εικόνες για το τι «πρέπει» να κάνει το φύλο τους με αποτέλεσμα να διαμορφώνουν αντιλήψεις στερεοτυπικού περιεχομένου για αυτό. Τόσο αγόρια όσο και κορίτσια που συμμετείχαν σε σχετική έρευνα (Evans, 1998) είχαν εδραιωμένες στο νου τους στερεοτυπικές απεικονίσεις σχετικά με το αν ο ήρωας θα είναι ανδρικού ή γυναικείου φύλου, ενώ σε άλλη έρευνα η ενασχόληση των κοριτσιών με τις πριγκίπισσες της Disney συσχετιζόταν με αυξανόμενη στερεότυπη γυναικεία συμπεριφορά, η οποία εντεινόταν με τη διαμεσολάβηση των γονέων.

Γενικότερα, από τη βιβλιογραφία που μελέτησα σχετικά με τα στερεότυπα σε κόμικς, παρατήρησα ότι οι λευκοί κατείχαν πρωταγωνιστικούς ρόλους συγκριτικά με τους μαύρους, οι οποίοι κατείχαν και κατώτερη κοινωνική τάξη, ενώ οι ρόλοι των δύο φύλων παρουσιάζονταν στερεοτυπικά. Αναφορικά με τα ηλικιακά στερεότυπα, οι ηλικιωμένοι χαρακτήρες σε τηλεοπτικά παιδικά προγράμματα υποεκπροσωπούσαν, έχοντας πολλές φορές το ρόλο του «κακού», ενώ παρουσιάζονταν με ρυτίδες, γυαλιά, γκρίζο χρώμα μαλλιών ή και καθόλου μαλλιά, να κινούνται αργά και να χρησιμοποιούν βοηθήματα. Τα συγκεκριμένα στερεότυπα για τα ηλικιωμένα άτομα επιβεβαιώνει και η έρευνα της Falchikov (1990), στην οποία τα παιδιά απεικόνισαν ηλικιωμένα άτομα με αρνητικό τρόπο (παραπανίσια κιλά, έλλειψη οδοντοστοιχίας και άσχημη εξωτερική εμφάνιση) συγκριτικά με τα άτομα νεαρής ηλικίας που έπρεπε να απεικονίσουν.

Τα παιδιά της Χιλής σε μια αντίστοιχη έρευνα βρέθηκε ότι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως άτομα που αδυνατούν να έχουν τις ίδιες ενασχολήσεις με τους μεγάλους, ως γνώστες της τεχνολογίας, ενώ θεωρούν ότι οι ενήλικοι έχουν απαιτήσεις από τα ίδια να ωριμάσουν και ότι οι μεγάλοι δεν είναι ελεύθεροι. Αναφορικά με την εξωτερική εμφάνιση τα παιδιά συνδέουν το εξωτερικά «ωραίο» με το καλό, ενώ το μη «ελκυστικό» με την άσχημη συμπεριφορά με αποτέλεσμα να υιοθετούν και συγκεκριμένες συμπεριφορές απέναντι στα άτομα που έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά. Παιδιά με ηλικίες 5 - 8 ετών απέδωσαν στα υπέρβαρα παιδιά

χαμηλότερες ικανότητες στον ακαδημαϊκό, κοινωνικό, καλλιτεχνικό και κοινωνικό τομέα, αξιολογώντας αρνητικά ως χαρακτηριστικό το «βάρος» τους, ενώ οι παχύσαρκοι ως μυθοπλαστικοί χαρακτήρες συνήθως παρουσιάζονται ως χαρακτήρες αρνητικά με κακό και αντικοινωνικό χαρακτήρα. Η κοινωνική τάξη, επίσης, στα πλαίσια του πλούτου που κατέχει κάποιος αξιολογείται στερεοτυπικά, καθώς συνδέεται από τα παιδιά ότι όσο ευκατάστατος είναι κάποιος, τόσο υψηλότερο επίπεδο επιτυχιών στον ακαδημαϊκό και κοινωνικό τομέα σημειώνει και τα ίδια ευαισθητοποιούνται περισσότερο στην προσφορά αγαθών στα άτομα με χαμηλότερο οικονομικό επίπεδο.

Στην παρούσα εργασία διερευνήθηκε η στερεοτυπική απεικόνιση του «άλλου» στα κόμικς του Καρλ Μπαρκς, ενός σημαντικού δημιουργού κόμικς με ήρωες τον Ντόναλντ Ντακ και την παρέα του. Κοινά στοιχεία τόσο της βιβλιογραφίας σχετικά με τα έργα του Μπαρκς όσο και της συγκεκριμένης έρευνας είναι η κυριαρχία στερεοτυπικών απεικονίσεων του «άλλου», είτε αυτός προσδιορίζεται με βάση φυλετικά, είτε με έμφυλα, είτε με ηλικιακά, είτε με εμφανισιακά, είτε με ταξικά, είτε άλλα κριτήρια. Η Λιμνούπολη συμβολίζει κατά κάποιο τρόπο τον πολιτισμένο κόσμο, ενώ οι υπόλοιποι ταξιδιωτικοί προορισμοί των ηρώων άλλους λαούς. Αυτοί οι λαοί παρουσιάζονται στερεοτυπικά ως αφελείς «άγριοι», εύκολα θύματα εξαπάτησης και εκμετάλλευσης των ηρώων, ως επιθετικοί και πρωτόγονοι με κατώτερο πολιτισμό ή και χωρίς ίχνος πολιτισμού. Διασκεδάζουν χορεύοντας και τραγουδώντας και θεωρούν παιχνίδια τα αντικείμενα των «πολιτισμένων». Τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται τους κάνουν να φαίνονται σαν «καρικατούρες», ή δεν παρουσιάζουν καμία συσχέτιση με τους συγκεκριμένους λαούς, ή είναι πολύ γενικευμένα.

Από την άλλη, το γυναικείο φύλο στα κόμικς του Μπαρκς παρουσιάζεται ευαίσθητο, ευάλωτο και αδύναμο να αντιδράσει σε προβληματικές καταστάσεις. Οι γυναίκες παρουσιάζονται στερεοτυπικά ως άτομα χαμηλότερου νοητικού επιπέδου, αφελείς και ανορθολογικές συγκριτικά με τους άνδρες. Παράλληλα, παρατηρούμε στερεοτυπικούς ρόλους των δύο φύλων, όπως η απεικόνιση των γυναικών ως ικανές να αναλάβουν μόνο οικιακές εργασίες, καθώς και την ανατροφή των παιδιών και ως άτομα οικονομικά εξαρτημένα από το ανδρικό φύλο. Τα παιχνίδια ακόμη με τα οποία αρμόζει να παίζουν τα κορίτσια βλέπουμε να είναι οι κούκλες και οι δραστηριότητες με τις οποίες πρέπει να ασχολούνται διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό από αυτές των αγοριών με αποτέλεσμα να υποτιμάται η γυναικεία δύναμη και ικανότητα. Με αυτόν

τον τρόπο διαμορφώνονται λανθασμένες πεποιθήσεις για τα δύο φύλα τόσο στα άτομα γενικότερα όσο και στα μικρά παιδιά, που αποτελούν τους αποδέκτες των κόμικς.

Οι ηλικιωμένοι παρουσιάζονται με στερεοτυπικό τρόπο ως άτομα τα οποία χρειάζονται την αρωγή των νεότερων, ανίκανα και αδύναμα να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους σε δύσκολες καταστάσεις, Ως άτομα που χάνουν τις δυνάμεις τους και κατ'επέκταση τα επίπεδα ενεργητικότητάς τους και ενδιαφερόντων τους, διακρίνονται από επιφυλακτικότητα, αίσθημα απορίας και δυσκολία στην προσαρμογή σε νέες καταστάσεις. Τα παιδιά, από την άλλη, αντιμετωπίζονται ως άνθρωποι με συνεχείς απαιτήσεις από τους ενηλίκους, αλλά ταυτόχρονα και ως άτομα που οφείλουν να υπακούν στους μεγάλους, διακρινόμενα από «ανωριμότητα» η οποία δεν τους επιτρέπει να «ανακατεύονται» στις ενασχολήσεις αυτών. Τα νεαρά άτομα μέσα από τα κόμικς απεικονίζονται να μην έχουν ευθύνες, να είναι ανέμελα και εξαρτημένα από τα μέσα τεχνολογίας, να θεωρούνται από τους ενηλίκους ότι έχουν ανεπαρκείς ικανότητες επίλυσης προβλημάτων και χαμηλό γνωστικό υπόβαθρο.

Ο Σκρουτζ, ο οποίος είναι πολύ πλούσιος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ανήκει στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα σε αντίθεση με τον Ντόναλντ τον οποίο πολλές φορές εκμεταλλεύεται για δικά του συμφέροντα. Στα κόμικς που μελέτησα εντόπισα αρκετά στερεότυπα που αφορούν την κοινωνική τάξη. Ειδικότερα, άτομα από ανώτερα στρώματα απολαμβάνουν ανέσεις, διαθέτουν υψηλό επίπεδο μόρφωσης, ενώ φτωχά κοινωνικά στρώματα παρουσιάζονται να υπηρετούν τα ανώτερα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ιεραρχίες. Άτομα που απασχολούνται σε επαγγέλματα με διανοητικό υπόβαθρο κατέχουν και υψηλότερη θέση στην κοινωνία λόγω της κοινωνικής αποδοχής που λαμβάνουν, συγκριτικά με τις εργασίες που απαιτούν άσκηση σωματικών δυνάμεων, δηλαδή τα χειρωνακτικά επαγγέλματα, τα οποία υφίστανται απαξίωση.

Σχετικά με την εξωτερική εμφάνιση, η ομορφιά προβάλλεται ως κάτι που κάνει τον άλλον να αποκτάει αξία και ως στοιχείο που αν δεν το έχει κάποιος δεν μπορεί να γίνει αποδεκτός από τα άλλα άτομα. Ευρύτερα, οι άνθρωποι με παραπάνω κιλά παρουσιάζονται με χλευαστικό τρόπο ως «ανθρωπόμορφοι χοίροι» και εισπράττουν στερεοτυπικά και ειρωνικά σχόλια από τους υπόλοιπους ήρωες. Μέσα από την κατηγοριοποίηση των ανθρώπων σε όμορφους και άσχημους, τα παιδιά συσχετίζουν αυτό το χαρακτηριστικό με τον καλό και κακό χαρακτήρα αντίστοιχα, με αποτέλεσμα

πολλές φορές να συμπεριφέρονται ανάλογα στους συνανθρώπους τους ή να αισθάνονται άσχημα για τον ίδιο τους τον εαυτό.

Άλλες στερεοτυπικές απεικονίσεις που εντόπισα είναι αυτή των ατόμων που αισθάνονται ευάλωτοι, διστακτικοί στην αντιμετώπιση νέων καταστάσεων και δέχονται αρνητικά σχόλια από τον περίγυρό τους, γεγονός που θα μπορούσε να δώσει σε ένα άτομο με το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό την εντύπωση ότι δεν αξίζει την αποδοχή και το σεβασμό των άλλων. Επιπλέον, μια άλλη στερεοτυπική απεικόνιση είναι αυτή των σιαμαίων αδελφών που δουλεύουν στο τσίρκο και μέσω αυτής φαίνεται να προωθείται το στερεότυπο ότι μια ιδιαιτερότητα στην εμφάνιση καθιστά το άτομο αντικείμενο γελοιοποίησης και εξευτελισμού. Αξίζει να επισημανθεί και η στερεοτυπική αναπαράσταση των «ψυχικά ασθενών» ανθρώπων, στην οποία χρησιμοποιείται ως παράδειγμα ο Ντόναλντ, ο οποίος θεωρείται από τους ήρωες επικίνδυνος και εγκληματικός.

Τα παραπάνω παραδείγματα μας αφυπνίζουν να συνειδητοποιήσουμε ότι τα κόμικς που απευθύνονται σε παιδιά δεν είναι τελικά απαλλαγμένα από στερεοτυπικές και ρατσιστικές αντιλήψεις. Άνθρωποι με ποικίλες κουλτούρες παρουσιάζονται γενικευμένα, «εξωτικά» και ρατσιστικά, τα δύο φύλα δεν απεικονίζονται ισότιμα, ηλικιωμένοι, παιδιά και νέοι παρουσιάζονται αποκομμένοι από το κοινωνικό πεδίο. Τα άτομα θεωρούνται ως κατώτερα και ανώτερα με κριτήριο τον πλούτο και το μορφωτικό τους επίπεδο, η ομορφιά, στοιχείο που είναι αρκετά υποκειμενικό στην πραγματικότητα, προβάλλεται ως η ύψιστη αρετή και τέλος, ένα στοιχείο του χαρακτήρα ή της συμπεριφοράς, μια ιδιαιτερότητα στην εμφάνιση στερεί από τα άτομα το δικαίωμα της αποδοχής. Όλα αυτά συντελούν, ώστε τα παιδιά να καταφεύγουν σε κατηγοριοποιήσεις των συνανθρώπων τους και να έχουν μια λανθασμένη αντίληψη για την πραγματικότητα που τους περιβάλλει.

Οι ιστορίες, παραδείγματα από τις οποίες παρατίθενται μέσα στο ερευνητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας, περιλαμβάνονται σε τόμους, η δημιουργία των οποίων χρονολογείται από το 1940 έως το 1965, με εξαίρεση τους τόμους «Το Σκυλί του Ανεμοδαρμένου Λόφου» και «Ο Βρυχηθμός του Πράσινου Δράκου», που αναφέρονται παρακάτω. Ο κάθε τόμος περιέχει ιστορίες που ο Μπαρκς έγραψε και σχεδίασε σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Για παράδειγμα, στον τόμο «Το Κυνήγι των Κατασκόπων» περιλαμβάνονται ιστορίες που ο Μπαρκς έγραψε και σχεδίασε από το

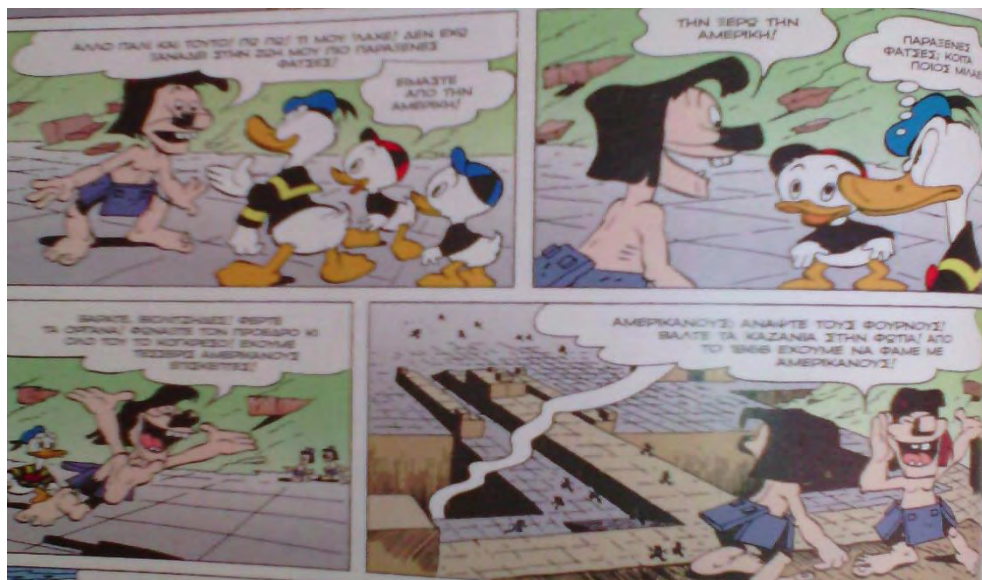
1950 έως το 1951. Άλλοι τόμοι είναι οι εξής: «Το Μυστικό της Ατλαντίδας» (1953 - 54), «Φιλοσοφική Λίθος» (1955), «Χώρα στα Έγκατα της Γης» (1955 - 56), «Η Απαγορευμένη Κοιλιάδα» (1956 - 57), «Η Πόλη με τις Χρυσές Σκεπές» (1957 - 58), «Ο Χρυσός Ποταμός» (1958), «Ο Ιπτάμενος Ολλανδός» (1958 - 59), «Το Ουράνιο Νησί» (1959 - 60), «Όλοι στη Θάλασσα» (1960), «Η Πηγή της Νιότης» (1960 - 61), «Μυθικό Μυστήριο» (1961), «Η Σπηλιά του Αλή Μπαμπά» (1962), «Μια Παλαβή Οδύσσεια» (1962 - 63), «Τα Πολλά Πρόσωπα της Μάτζικα Ντε Σπελ» (1963 - 64), «Το Σαφάρι του Δισεκατομμυρίου» (1964 - 65), «Το Δαχτυλίδι της Μούμιας» (1943 - 44), «Ο Τρόμος του Μισσισιπή» (1945 - 46), «Ο Πυρομανής» (1946), «Στην Μαύρη Ήπειρο» (1948 - 49), «Χαμένοι στις Άνδεις» (1940) και «Η Τύχη του Βορρά» (1949) (οι παραπάνω τόμοι αναφέρονται με χρονολογική σειρά έκδοσης στην εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ). Ο τόμος «Το Σκυλί του Ανεμοδαρμένου Λόφου» περιλαμβάνει ιστορίες που ο Μπαρκς έγραψε και δημοσιεύτηκαν την περίοδο 1969 - 2008, ενώ ο τόμος «Ο Βρυχηθμός του Πράσινου Δράκου» περιέχει ιστορίες που ο Μπαρκς έγραψε και δημοσιεύτηκαν την περίοδο 1969 - 2008. Ο Μπαρκς έχει προσφέρει αρκετά στον χώρο των κόμικς και έχει αποτελέσει πηγή έμπνευσης για άλλους καλλιτέχνες και δεν θα επιθυμούσα να αμφισβητήσω το έργο του. Μια προσεκτικότερη ματιά, όμως, θα μας πείσει ότι πολλές φορές πέφτει και ο ίδιος στην παγίδα της διαιώνισης στερεοτύπων που εκτείνονται πέρα από το συγκεκριμένο πλαίσιο της φυλής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα παρουσίαζε, να εξεταστούν εκτενέστερα οι συνθήκες της εποχής που έζησε ο Καρλ Μπαρκς με τα κριτήρια, τις επιρροές που δέχτηκε και τα πρότυπα της δικής του εποχής και όχι με σημερινά κριτήρια, ώστε να είμαστε πιο αντικειμενικοί στην κρίση μας απέναντι στο έργο του και τις στερεοτυπικές απεικονίσεις που αναπαράγει.

Παράρτημα 1

Σtereοτυπικές απεικονίσεις ανθρώπων με κριτήριο την εθνικότητα, καταγωγή τους

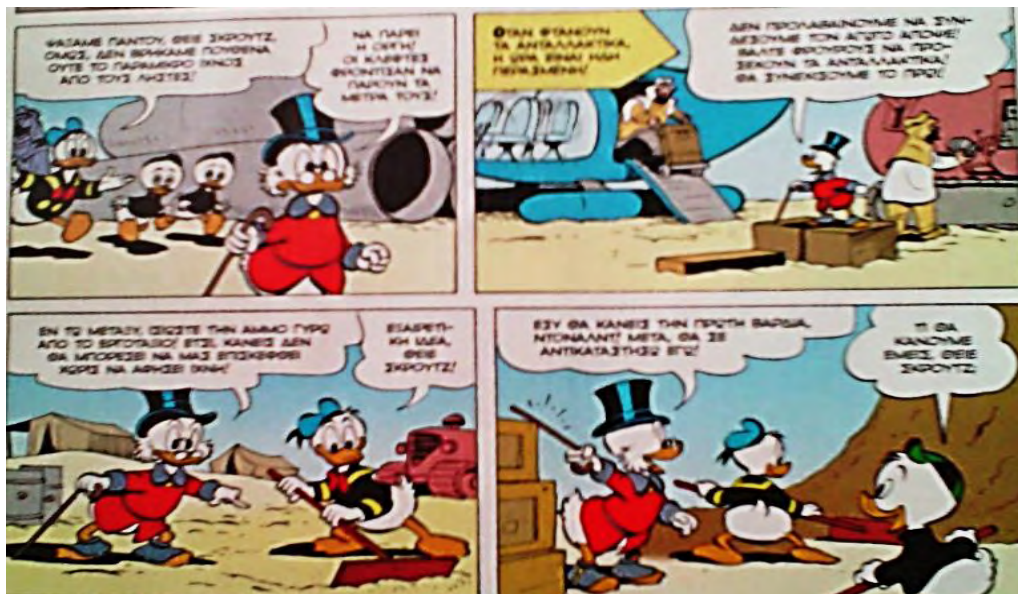

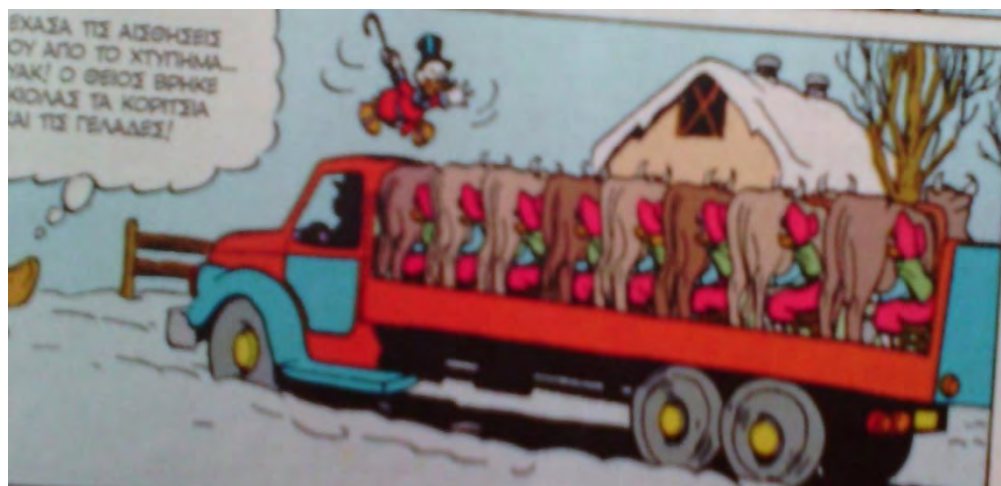

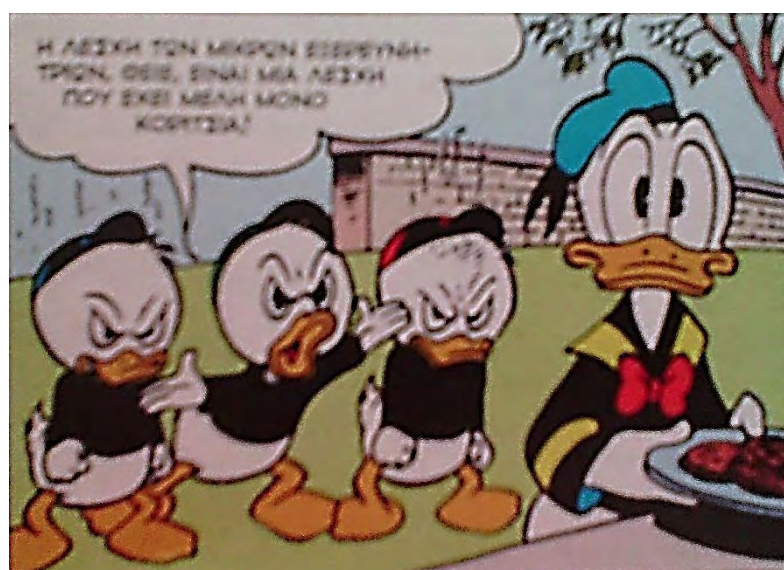
Παράρτημα 2

Εμφυλές στερεοτυπικές αναπαραστάσεις ατόμων

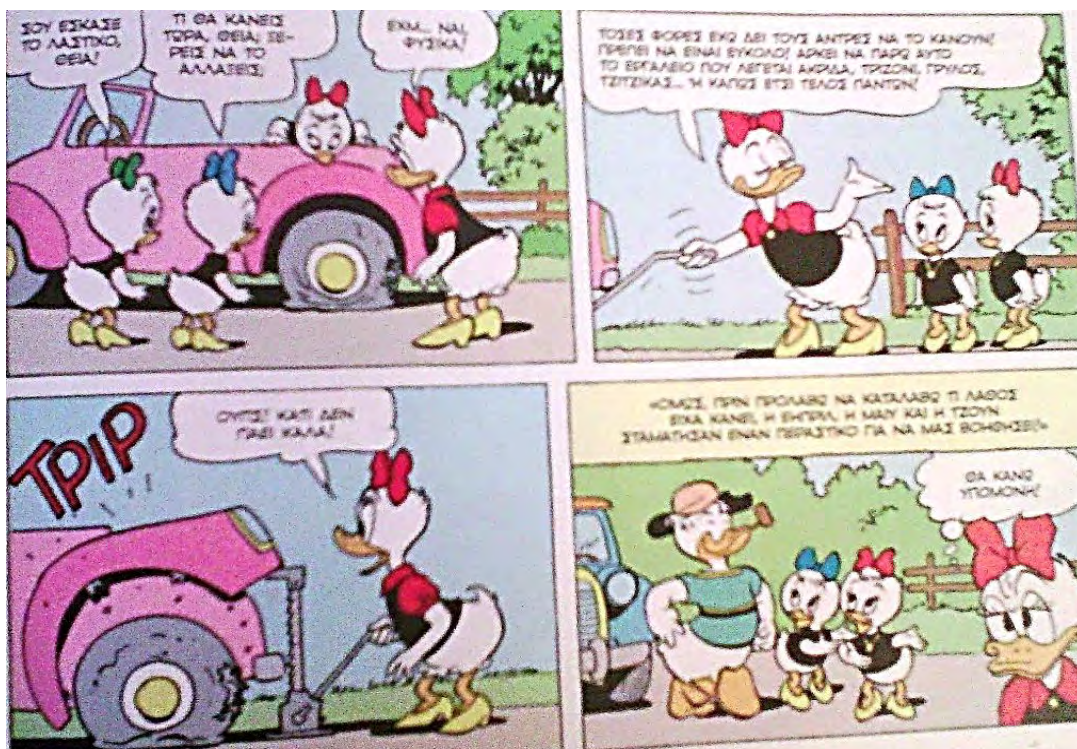
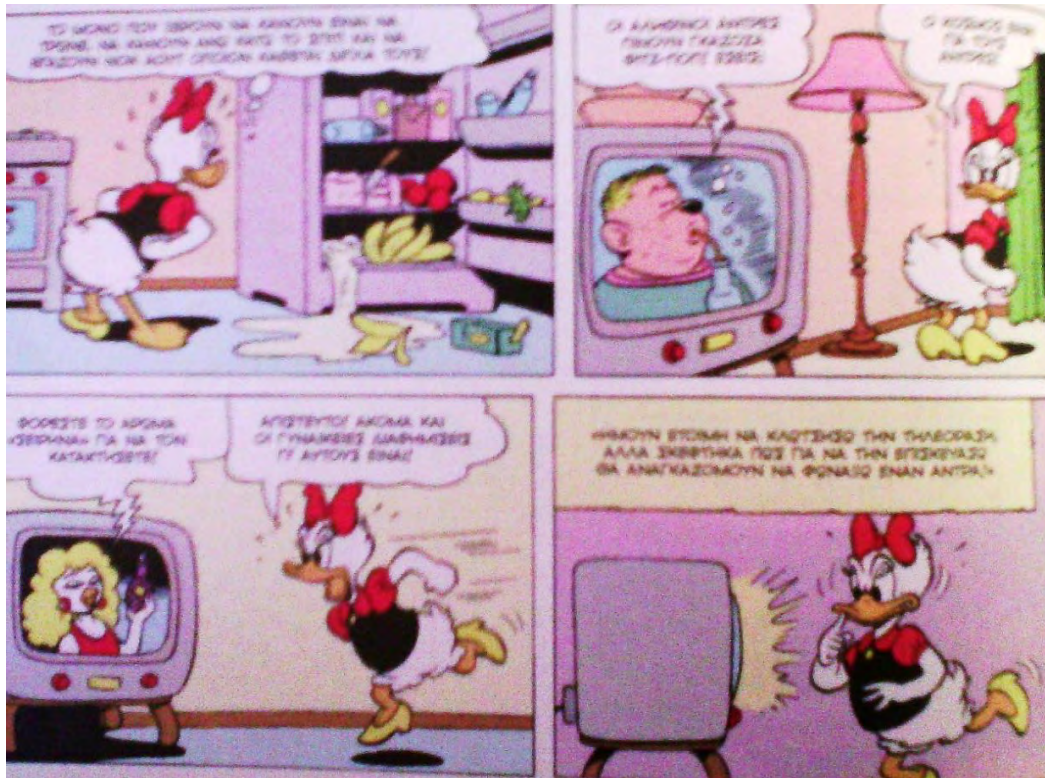

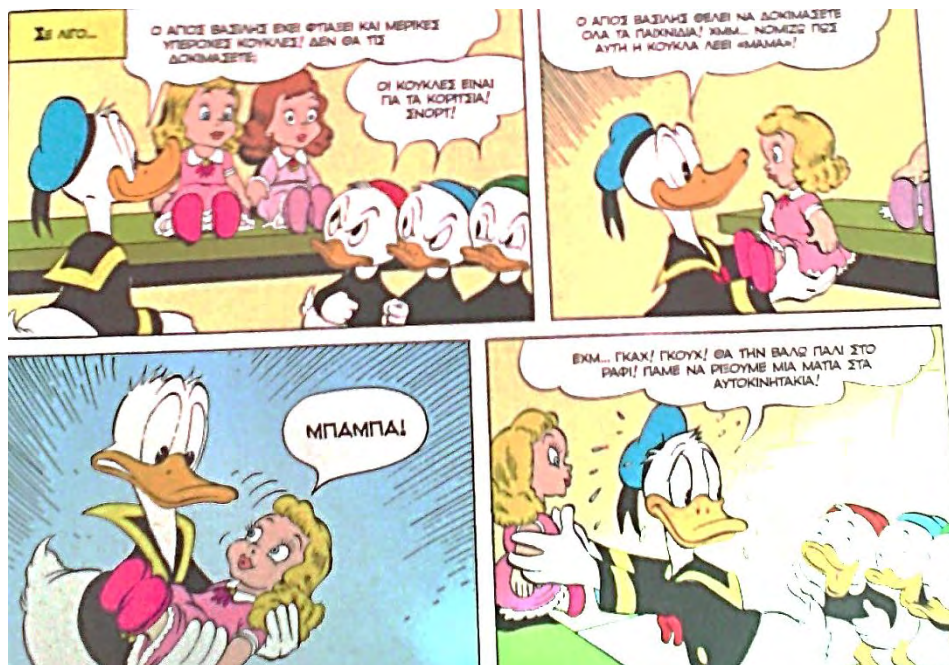

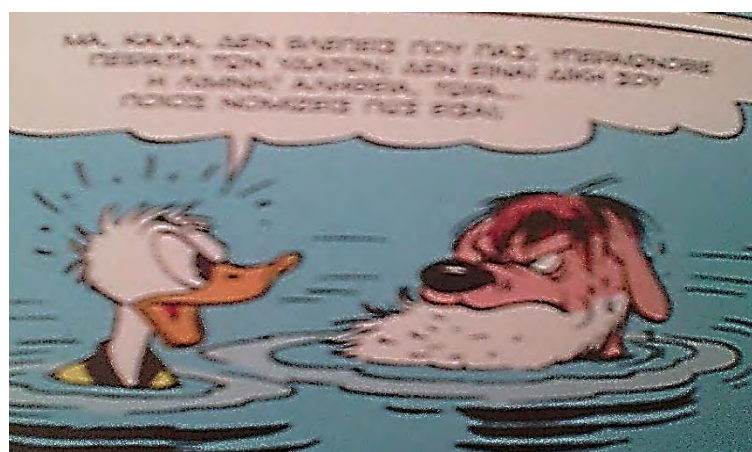
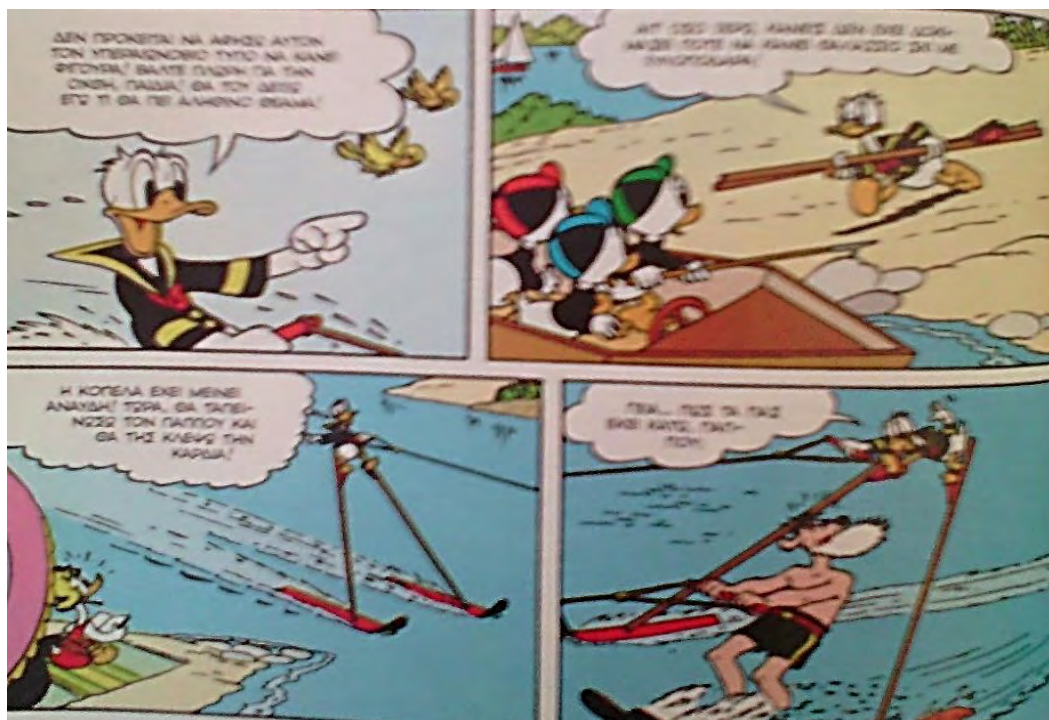
Παράρτημα 3

Στερεοτυπικές απεικονίσεις των ηλικιωμένων

Παράρτημα 4

Στερεοτυπικές αναπαραστάσεις των παιδιών και νεαρών ατόμων

Παράρτημα 5

Σtereοτυπικές απεικονίσεις της κοινωνικής τάξης

Παράρτημα 6

Στερεοτυπικές απεικονίσεις της εξωτερικής εμφάνισης

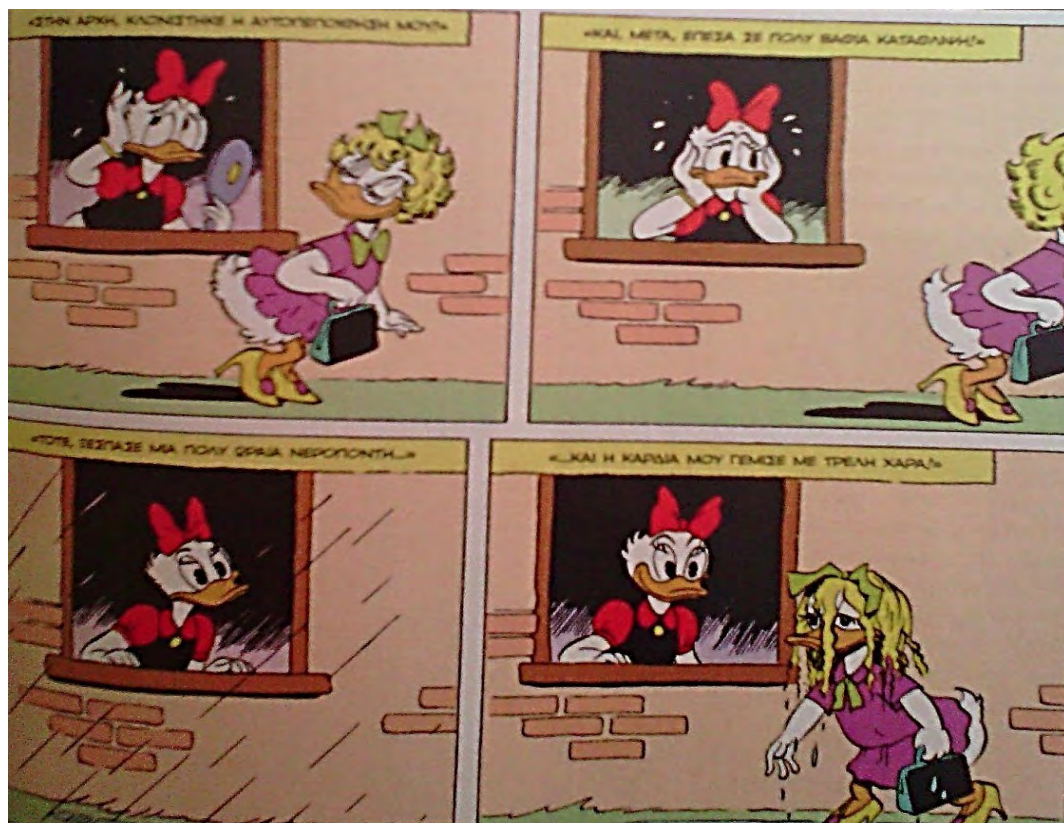

Παράρτημα 7

Γενικότερες στερεοτυπικές αναπαραστάσεις

Βιβλιογραφία

- Abate, M. A., & Sutliff Sanders, J. (Eds.). (2016). *Good Grief! Children and Comics*. Columbus, OH: Ohio State University Libraries. <https://doi.org/10.18061/1811/77539>
- Anderson, D. (2015). It's No Joke!. *Delta Kappa Gamma Bulletin*. 2015, 82(2), 50-50. Ανακτήθηκε από <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=37&sid=77be4866-44a9-4f91-bc22-2761d5db28dc%40sessionmgr4009&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=113480470&db=a9h>
- Andrae, T. (2006). *Carl Barks and the Disney Comic Book: Unmasking the Myth of Modernity*. United States of America: University Press of Mississippi. https://books.google.gr/books?id=CYP2Cj_Gb98C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Ault, D. (Ed.). (2003). *Carl Barks Conversations*. United States of America: University Press of Mississippi. https://books.google.gr/books?id=f20xMWyka3oC&printsec=frontcover&dq=isbn:9781578065011&hl=sv&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Brederson, D. (2009). *Disrupting Prejudice, Developing Empathy. One Teacher's FHAO Inspired Curriculum*. VDM Verlag Dr. Muller, Saarbrücken.
- Brown, R. (1995). *Prejudice: its social psychology*. Oxford, UK: Wiley - Blackwell.
- Comer, K. (2015). Illustrating Praxis: Comic Composition, Narrative Rhetoric, and Critical Multiliteracies. *Composition Studies*, 43(1), 75-104. Ανακτήθηκε από <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=21&sid=77be4866-44a9-4f91-bc22-2761d5db28dc%40sessionmgr4009&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=102712392&db=a9h>
- Coyne, S. M., Linder, J. R., Rasmussen, E. E., Nelson D. A., & Birkbeck V. (2016). Pretty as a Princess: Longitudinal Effects of Engagement With Disney Princesses on

Gender Stereotypes, Body Esteem, and Prosocial Behavior in Children. *Child Development*, 87(6), 1909-1925. DOI: 10.1111/cdev.12569

Da Silva, A. B., Dos Santos, G. T., & De Araujo Bispo, A. C. K. (2017). The comics as teaching strategy in learning of students in an undergraduate management program. *Revista de Administração Mackenzie*, 18(1), 40-65. DOI: 10.1590/1678-69712017/administracao.v18n1p40-65

De Araújo, G. C., & Miguel J. C. (2018). The aesthetic literacy in the youth and adult education. *Acta Scientiarum: Education*, 40(2), 1-9. Doi:10.4025/actascieduc.v40i2.34902

Δημακόπουλος, Δ. (10 Ιουνίου 2014). Καρλ Μπαρκς: Ένας μεγάλος παραμυθάς. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 18 Ιουλίου, 2018, από <http://www.kathimerini.gr/770733/article/epikairothta/ekdoseis-disney/karl-mparks-enas-megalos-paramy8as>

Δραγώνα, Θ. (2007). *Κλειδιά και αντικλείδια: Στερεότυπα και προκαταλήψεις*. Ανακτήθηκε από <http://repository.edulll.gr/933>

Eastman, Br. (2012). The Spectacular Teacher-Man: Comics as Primary Text in a Science Classroom. *Juniata Voices*, 12, 152-161. Ανακτήθηκε από <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=18&sid=77be4866-44a9-4f91-bc22-2761d5db28dc%40sessionmgr4009&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=84590755&db=a9h>

Evans, J. (1998). 'Princesses are not into war 'n things, they always scream and run off': Exploring gender stereotypes in picture books. *Reading*, 32(3), 5-11. <https://doi.org/10.1111/1467-9345.00091>

Facciani, M., Warren, P., & Vendemia, J. (2015). A content-analysis of race, class, and gender in American comic books. *Race, Gender, & Class*, 22, 212-226. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/310328448_A_content-analysis_of_race_class_and_gender_in_American_comic_books

Falchikov, N. (1990). Youthful ideas about old age: An analysis of children's drawings. *The International Journal of Aging and Human Development*, 31(2), 79-99. doi: 10.2190/Q28U-2QAW-24AM-6XA3

Ford, D. B. (2011). Redefining Reading: Comics in the classroom. *Library Media Connection*, 30(3), 36-37. Ανακτήθηκε από <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=13&sid=77be4866-44a9-4f91-bc22-2761d5db28dc%40sessionmgr4009&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=67787784&db=a9h>

Γεώργας, Δ. (1995). *Κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Glascok, J. & Preston - Schreck, C. (2004). Gender and Racial Stereotypes in Daily Newspaper Comics: A Time-Honored Tradition?. *Sex Roles*, 51(7/8), 423-431. <https://doi.org/10.1023/B:SERS.0000049231.67432.a9>

Herbozo, S., Tantleff - Dunn, St., Gokee - Larose, J., Thompson, J. K. (2004). Beauty and Thinness Messages in Children's Media: A Content Analysis. *Eating Disorders*, 12(1), 21-34. DOI: 10.1080/10640260490267742

Hosler, J. (2009). The Argument and Evidence for Comics in the Classroom. *Juniata Voices*, 10, 41-47. Ανακτήθηκε από <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=25&sid=77be4866-44a9-4f91-bc22-2761d5db28dc%40sessionmgr4009&bdata=JnNpdGU9ZWZWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=55698068&db=a9h>

Hu, Ch., Wang, Q., Fu, G., Quinn, P. C., & Lee, K. (2014). Both children and adults scan faces of own and other races differently. *Vision Research*, 102, 1-10 <https://doi.org/10.1016/j.visres.2014.05.010>

Joshi, A., Hillwig - Garcia, J., Joshi, M., & Haidet, P. (2015). Using comics for pre-class preparation. *Medical Education*, 49(11), 1141–1142. DOI:10.1111/medu.12868

Karp, J. (2011). The Power of Words and Pictures: Graphic Novels in Education. *American Libraries*, 42(7/8), 33-35. Ανακτήθηκε από <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=7&sid=77be4866-44a9-4f91-bc22->

[2761d5db28dc%40sessionmgr4009&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtG12ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=64020067](http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=77be4866-44a9-4f91-bc22-2761d5db28dc%40sessionmgr4009&bdata=JnNpdGU9ZWhvc3QtG12ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=64020067)

Karp, J. (2016). Talking with Don Brown. *Book Links*, 26(1), 19-22. Ανακτήθηκε από <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=77be4866-44a9-4f91-bc22-2761d5db28dc%40sessionmgr4009>

Κουκουλάς, Γ. (2006). *Ένατη Τέχνη από το παρελθόν στο μέλλον*. Αθήνα: ΚΨΜ.

Kunzle, D. M. (χ.η.). The First Half Of The 20th Century: The Evolution Of The Form: Institutionalization. Σε *Britannica*. Ανακτήθηκε από <https://www.britannica.com/art/comic-strip/The-first-half-of-the-20th-century-the-evolution-of-the-form#ref1005689>

Kunzle, D. (1990). Dispossession by Ducks: The Imperialist Treasure Hunt in Southeast Asia. *Art Journal*, 49(2), 159-166. DOI: 10.1080/00043249.1990.10792682

Κωνσταντινίδου – Σέμογλου, Ν. (2001). *Κόμικς, παιδιά και αστείο: μια ψυχαναλυτική προσέγγιση ενός σημειωτικού είδους*. Αθήνα: Εξάντας.

Λαμπρίδης Ε. Α. (2004). *Στερεότυπο, προκατάληψη, κοινωνική ταυτότητα: μελετώντας τις δυναμικές της κοινωνικής αναπαράστασης για τους τσιγγάνους*. Αθήνα: Gutenberg.

Lara-Cooper, K., & Cooper, S. (2016). "My Culture Is Not a Costume": The Influence of Stereotypes on Children in Middle Childhood. *Wicazo Sa Review*, 31(2), 56-68. DOI: 10.5749/wicazosareview.31.2.0056

Lazere, D. (Ed.). (1987). *American Media and Mass Culture: Left Perspectives*. Berkeley: University of California Press. https://books.google.gr/books?id=u36vx30ycAIC&printsec=frontcover&source=gb_s_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Lieberman, Z., Howard, L. H., Vasquez, N. M., & Woodward, A. L. (2018). Children's expectations about conventional and moral behaviors of ingroup and outgroup members. *Journal of Experimental Child Psychology*, 165, 7-18. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2017.03.003>

Lipowska, M., Lipowski, M., & Pawlicka, P. (2016). "Daughter and son: a completely different story"? Gender as a moderator of the relationship between sexism and parental attitudes. *Health Psychology Report*, 4(3), 224-236. doi: 10.5114/hpr.2016.62221

Magos, K. (2006). Teachers from the majority population - pupils from the minority: Results of a research in the field of Greek minority education. *European Journal of Teacher Education*, 29(3), 357-369. DOI: 10.1080/02619760600795189

Μαρτινίδης, Π. (1993). Εικονογράφηση παιδικού βιβλίου και κόμικς, ή dignum scilicet, patella operculum. Σε Α. Ν. Ακριτόπουλος (Επιμ.) *Το παιδικό έντυπο*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ματλάρ, Α., Ντόρφμαν, Α. (1982). *Ντόναλντ ο απατεώνας: ή η διήγηση του ιμπεριαλισμού στα παιδιά*. (μτφ. Α. Ζακοπούλου, Ν. Τσαούλα). Αθήνα: Ύψιλον/βιβλία. (έτος έκδοσης πρωτότυπου 1971)

McCloud, S. (2014). *Κατανοώντας τα κόμικς: Η αόρατη τέχνη*. (μτφ. Ν. Καμπουρόπουλος). Αθήνα: Webcomics. (έτος έκδοσης πρωτότυπου 1993)

Μίσιου, Μ. (2009). Πολυγραμματισμοί, πολυτροπικότητες: μαθαίνοντας με τα κόμικς. *Γραφή και Γραφές στον 21ο αιώνα – Η πρόκληση για την εκπαίδευση* (σ. 1-13). Πάτρα: Ελληνική Εταιρία Γλώσσας και Γραμματισμού και Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Πατρών.

https://www.researchgate.net/publication/324687194_POLYGRAMMATISMOI_MA_THAINONTAS_ME_KOMIKS_ISBN978-960-86845-1-5

Παλιόκας, Ι. (2009). Can teachers design educational comics? (in Greek)/ Μπορούν οι δάσκαλοι να σχεδιάσουν εκπαιδευτικά κόμικς; *Kinitro Journal*. 149-164. Ανακτήθηκε από

https://www.researchgate.net/publication/202973791_Can_Teachers_design_Educational_Comics_in_Greek

Πανταζής, Β. (2015). *Αντιρατσιστική εκπαίδευση*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/1633>

Παπαδημητρίου, Α. Σπ. (2011). Λόγος και εικόνα στην εξέλιξη της τέχνης των εικονογραφημάτων. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, 36 (47-48), 369-418. Ανακτήθηκε από

https://www.academia.edu/3467710/%CE%9B%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CE%BD%CE%B1_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%B5%CE%BE%CE%AD%CE%BB%CE%B9%CE%BE%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CF%84

[%CE%AD%CF%87%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B7%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%A0%CF%81%CE%B5%CE%B2%CE%B5%CE%B6%CE%AC%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B1_%CE%A7%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC_47-48_2011_369-](#)

[418_%CE%A0%CF%81%CE%AD%CE%B2%CE%B5%CE%B6%CE%B1_2013](#)

Pelton, L. F., & Pelton, T. (2009). The Learner as Teacher: Using Student Authored Comics to “Teach” Mathematics Concepts. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/profile/Timothy_Pelton/publication/266494492_The_Learner_as_Teacher_Using_Student_Authored_Comics_to_Teach_Mathematics_Concepts/links/54de2fee0cf2814662ee19ae/The-Learner-as-Teacher-Using-Student-Authored-Comics-to-Teach-Mathematics-Concepts.pdf

Penny, H., & Haddock, G. (2007). Children’s stereotypes of overweight children. *British Journal of Developmental Psychology*, 25, 409-418. DOI: 10.1348/026151006X158807

Πεχτελίδης, Ι. (2015). *Κοινωνιολογία της παιδικής ηλικίας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε από <http://hdl.handle.net/11419/4744>

Pomerleau, A., Bolduc, D., Malcuit, G., & Cossette, L. (1990). Pink or Blue: Environmental Gender Stereotypes in the First Two Years of Life. *Sex Roles*, 22(5), 359-367. DOI: 10.1007/BF00288339. Ανακτήθηκε από https://www.researchgate.net/publication/227155460_Pink_or_Blue_Environmental_Gender_Stereotypes_in_the_First_Two_Years_of_Life

Ramsey, J. L., Langlois, J. H., Hoss, R. A., Rubenstein A. J., & Griffin A. M. (2004). Origins of a stereotype: categorization of facial attractiveness by 6-month-old infants. *Developmental Science*, 7(2), 201–211. DOI: 10.1111/j.1467-7687.2004.00339.x.

Rapp, D. N. (2011). Comic books' latest plot twist: Enhancing literacy instruction. *Phi Delta Kappan*, 93(4), 64-67. DOI: 10.1177/003172171109300416

- Robinson, T., & Anderson C. (2006). Older Characters in Children's Animated Television Programs: A Content Analysis of Their Portrayal. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 50(2), 287–304. DOI: 10.1207/s15506878jobem5002_7
- Robson, C. (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές* (Κ. Μιχαλοπούλου, επιμ. Μτφ.) (2^η έκδ). Αθήνα: Gutenberg. (έτος έκδοσης πρωτοτύπου 2000).
- Schneider, D. J. (2005). *The psychology of stereotyping*. New York: Guilford.
- Schwarz, G. E. (2002). Graphic novels for multiple literacies. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 46(3), 262-265. Ανακτήθηκε από https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30337471/graphic_novels.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1556750943&Signature=d2nUdxJKIEdOQwKvLcC3WF4Qdr0%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DGraphic_novels_for.pdf
- Shafer, S. (2017). Visual Literacy. *Publishers Weekly*, 264(24), 68-68. Ανακτήθηκε από <http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=45&sid=77be4866-44a9-4f91-bc22-2761d5db28dc%40sessionmgr4009&bdata=JnNpdGU9ZW9vc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=123569184&db=a9h>
- Shutts, K., Brey, E. L., Dornbusch, L. A., Slywotzky, N., & Olson, K. R. (2016). Children Use Wealth Cues to Evaluate Others. *PLOS ONE*, 11(3), 1-21. DOI:10.1371/journal.pone.0149360
- Singer, M. (2002). "Black Skins" and White Masks: Comic Books and the Secret of Race. *African American Review*, 36(1), 107-119. DOI: 10.2307/2903369
- Syma, C. K., & Weiner, R. G. (Eds.). (2013). *Graphic novels and comics in the classroom: Essays on the educational power of sequential art*. United States of America: McFarland & Company, Inc. <https://books.google.gr/books?id=pQORAAAAQBAJ&pg=PA274&lpg=PA274&dq=The+comics+and+delinquency:+Cause+or+scapegoat&source=bl&ots=Z7uSQDFH16&sig=69Yr0YRC-Ilp-EHcJmXqw7es6ww&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwi5hoz4jaTdAhUIbVAKHcy0CnUQ6AEwB3oECAQQAQ#v=onepage&q&f=false>

Ταρλαντζέζος, Λ. (2006). *Ιστορία των κόμικς: εισαγωγή στα κόμικς: ένας οδηγός της 9ης τέχνης*. Αθήνα: Αιγόκερως.

Τουρτούρας, Χρ., και Μπαλή, Ε. (2009). Ρατσισμός, εθνοκεντρισμός και προκατάληψη. Θεωρητική προσέγγιση διερευνητικού χαρακτήρα στα πλαίσια μιας πάντα επίκαιρης συζήτησης. “*Αντιτετράδια της Εκπαίδευσης*”, 89, 100-108. Ανακτήθηκε από

https://www.researchgate.net/publication/288667740_Ratsismos_ethnokentrismos_kai_i_prokatalepsis_Theoretike_prosengise_diereunetikon_charaktera_sta_plaisia_mias_panta_epikaires_syzetesis_Antitetradia_tes_Ekpaideuses_techos_89_ss_100-108

Vergara, A., Vergara, E., Peña, M., & Chávez, P. (2014). Childhood in Children's Eyes: Analysis of a Discourse among Middle-Income Sectors in Santiago, Chile. *Children & Society*, 28(2), 81-92. DOI: 10.1111/j.1099-0860.2012.00446.x.

Waugh, C. (επανάκδ. 1991). *The Comics*. United States of America: University Press of Mississippi. Ανακτήθηκε από <https://books.google.gr/books?id=fm8mRsBP3YkC&printsec=frontcover&dq=comics&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwik2du32fTcAhUBjqQKHVIPDF8Q6AEIUTAI#v=onepage&q=comics&f=false>

Woods, T. A., Kurtz - Costes, B., & Rowley, St. J. (2005). The Development of Stereotypes About the Rich and Poor: Age, Race, and Family Income Differences in Beliefs. *Journal of Youth & Adolescence*, 34(5), 437-445. DOI: 10.1007/s10964-005-7261-0.

Yunus, M. M., Salehi, H., Tarmizi, A., Idrus, S. F. S., & Balaraman, S. S. (2011). Using Digital Comics in Teaching ESL Writing. *Recent Researches in Chemistry, Biology, Environment and Culture*, 53-58. Ανακτήθηκε από: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/18704975/comicicbio-07.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1556750055&Signature=93LGctDSGE1g0pgOFRv8PzDxdJc%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DUsing_Digital_Comics_in_Teaching_ESL_Wri.pdf

Ζέζου, Α. (2015). Γραφιστική αφήγηση (graphic novel): ένα νέο είδος για παιδιά; (Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), Ελλάδα). Ανακτήθηκε από: <http://hdl.handle.net/10442/hedi/35959>

Άλλες πηγές στο διαδίκτυο:

«Ελληνικά κόμικς», ανακτήθηκε Ιούλιο 15, 2018 από <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC%CE%BA%CF%8C%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%82>

«Καρλ Μπαρκς», ανακτήθηκε Ιούλιο 18, 2018 από <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%BB%CE%9C%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%BA%CF%82>

«Κόμικς», ανακτήθηκε Ιούλιο 14, 2018 από <https://el.wiktionary.org/wiki/%CE%BA%CF%8C%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CF%82>

Οι πρώτοι Σιαμαίοι. Πλούτισαν από παραστάσεις σε τσίρκο. Βασάνιζαν τους σκλάβους τους, έκαναν 21 παιδιά και παραλίγο να σκοτωθούν για μια γυναίκα... (2019, Μάρτιος 10). Ανακτήθηκε από <https://www.mixanitouxronou.gr/i-proti-siamei-ploutisan-apo-parastasis-se-tsirko-vasanizan-tous-sklavous-tous-ekanan-21-pedia-ke-paraligo-na-skotothoun-gia-mia-gineka/>

«Carl Barks», ανακτήθηκε Ιούλιο 18, 2018 από https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Barks

«Comics», ανακτήθηκε Ιούλιο 14, 2018 από <https://en.wikipedia.org/wiki/Comics>

«History of comics», ανακτήθηκε Ιούλιο 15, 2018 από https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_comics

Βιβλιογραφία που αξιοποιήθηκε για την παράθεση παραδειγμάτων από ιστορίες στο ερευνητικό πλαίσιο της εργασίας:

Barks, C. (2014). *Το Κυνήγι των Κατασκόπων – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1950 - 51), (τ. 2). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2014). *Το Μυστικό της Ατλαντίδας – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1953 - 54), (τ. 7). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2014). *Φιλοσοφική Λίθος – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1955), (τ. 10). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2014). *Χώρα στα Έγκατα της Γης – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1955 - 56), (τ. 11). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2014). *Η Απαγορευμένη Κοιλάδα – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1956 - 57), (τ. 13). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2014). *Η Πόλη με τις Χρυσές Σκεπές – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1957 - 58), (τ.15). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2014). *Ο Χρυσός Ποταμός – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1958), (τ. 16). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2015). *Ο Ιπτάμενος Ολλανδός – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1958 - 59), (τ. 17). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2015). *Το Ουράνιο Νησί – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1959 - 60), (τ. 20). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2015). *Όλοι στη Θάλασσα – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1960), (τ. 21). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2015). *Η Πηγή της Νιότης – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1960 - 61), (τ. 22). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2015). *Μυθικό Μυστήριο – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1961), (τ. 23). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2015). *Η σπηλιά του Αλή Μπαμπά – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1962), (τ. 25). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2015). *Μια Παλαβή Οδύσσεια – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1962 - 63), (τ. 26). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2015). *Τα Πολλά Πρόσωπα της Μάτζικα Ντε Σπελ – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1963 - 64), (τ. 28). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2015). *Το Σαφάρι του Δισεκατομμυρίου – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1964 - 65), (τ. 29). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2016). *Το Δαχτυλίδι της Μούμιας – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1943 - 44), (τ. 34). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2016). *Ο Τρόμος του Μισσισιπή – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1945 - 46), (τ. 36). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2016). *Ο Πυρομανής – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1946), (τ. 37). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2016). *Στην Μαύρη Ήπειρο – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1948 - 49), (τ. 41). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2016). *Χαμένοι στις Άνδεις – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1940), (τ. 42). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2016). *Η Τύχη του Βορρά – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1949), (τ. 43). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2016). *Το Σκυλί του Ανεμοδαρμένου Λόφου – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1969 - 2008), (τ. 45). Αθήνα: Η Καθημερινή.

Barks, C. (2016). *Ο Βρυχηθμός του Πράσινου Δράκου – Η Μεγάλη Βιβλιοθήκη Disney* (1969 - 2008), (τ. 46). Αθήνα: Η Καθημερινή.